

T.C.

MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**REFİK HALİT KARAY'IN SÜRGÜN ADLI
ROMANINDA SÖZ DİZİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ebubekir SARBAN**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK**

Hatay-2018

ONAY

Ebubekir SARBAN tarafından hazırlanan “**REFİK HALİT KARAY’IN SÜRGÜN ADLI ROMANINDA SÖZ DİZİMİ**” adlı bu çalışma, jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir. Bu tez Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi BAP kapsamında 18.YL.017 numaralı proje ile desteklenmiştir.

12/ 09 /2018

Jüri Üyeleri	İmza
Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK (Tez Danışmanı – Başkan)	
Doç. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ (Üye)	
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ÇELİK (Üye)	

Ebubekir SARBAN tarafından hazırlanan “**Refik Halit Karay’ın Sürgün Adlı Romanında Söz Dizimi**” adlı yüksek lisans tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini onaylarım.

Prof. Dr. Ali ACARAVCI

Enstitü Müdürü

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde / dönem projesinde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.
(12/09/2018)

İmza
Ebubekir SARBAN

ÖN SÖZ

Söz dizimi, Türkiye Türkçesinin en tartışmalı konularından birisidir. Türkçenin söz dizimi konusunda çalışan dilciler bazı konularda henüz bir birliğe ulaşmamışlardır. Bu çalışmada Türkçeyi zengin, akıcı ve etkili kullanan Refik Halit Karay'ın “Sürgün” adlı romanı Türkçe söz dizimi açısından incelenmiştir. Bu çalışmayla Türkçe söz diziminde aynı ve farklı görüşlere sahip olan dilcilerin söz dizimi, cümle, cümle çeşitleri, cümle ögeleri, kelime grupları ile ilgili farklı görüşleri incelenmiş ve Leyla Karahan'ın *Türkçe Söz Dizimi* adlı eseri genel çerçeve kabul edilmiştir. Fakat bazı tartışmalı konularda farklı kitap ya da makalelere başvurulmuştur. Terim adlandırmalarında ise başlıklar Karahan'ın kitabındaki gibi adlandırılmıştır ayrıca konuyla ilgili görüşlerine başvuru diğer dilcilerin adlandırmalarına da metin içerisinde yer verilmiştir.

Çalışmada romanda geçen bütün cümleler önce öge açısından incelenmiş daha sonra ögenin hangi kelime grubu olduğu belirtilmiş sonra da Karahan'ın *Türkçe Söz Dizimi* kitabındaki gibi cümlelerin bağlanma şekillerine göre, yüklemine türüne göre, yüklemine yerine göre ve anlam özelliklerine göre incelenmiştir. Ayrıca bulgular kısmında alt başlıklara ayrılan tüm ögelerde ögenin hangi kelime grubu olarak kullanıldığının sayısına ve oranlarına da tablo halinde yer verilmiştir. Bulgular kısmında eserden örnek verilen cümleler Refik Halit Karay'ın 2016 İnkılap Kitabevi tarafından basılmış olan “Sürgün” romanında hangi sayfada ve o sayfada kaçınıcı cümle olduğu her cümlenin sonunda parantez içerisinde verilmiştir. İlk rakam sayfa numarasını, ikinci rakam ise cümlenin o sayfadaki kaçınıcı cümle olduğunu göstermektedir. Yazım ve noktalamada Türk Dil Kurumu imla esaslarına uyulmuştur. Tezimiz Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Esaslarına uygun olarak yazılmış; metin içerisindeki kaynak bilgiler dışında dipnot kullanılmamıştır.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın problem durumuna, problem cümlesine, alt problemlere, amacına, önemine, çalışmayla ilgili varsayımlara ve sınırlılıklarına yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde “Sürgün” adlı romanın yazarı olan Refik Halit Karay’ın hayatı, edebi şahsiyeti, eserleri ve “Sürgün” romanı hakkında söylenenler ve romanın özetine yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmanın kavramsal çerçevesine yer verilmiştir. Kavramsal çerçevede Türkçe söz dizimiyle ilgili farklı dilcilerin görüşlerine yer verilmiş ayrıca aynı konu üzerinde farklı ve aynı olan görüşler de belirtilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde araştırmanın modeline değinilmiştir. Araştırmanın nasıl yapıldığı ve yöntemi belirtilmiştir. Ayrıca araştırma verilerinin nasıl elde edildiğine ve çözümlendiğine de yer verilmiştir.

Çalışmanın beşinci bölümü olan “Bulgular” bölümünde araştırma kapsamında bütün cümleleri incelenmiş olan “Sürgün” adlı romanın bazı cümleleri, kelime grupları ve cümle açısından örnek olarak verilmiştir. Ayrıca hangi ögenin ve kelime grubunun romanda kaç tane bulunduğu ve roman içindeki diğer öğelere ve kelime gruplarına göre oranlarına da yer verilmiştir.

Çalışmanın altıncı bölümü olan “Sonuç ve Öneriler” bölümünde ise elde edilen bulgulara dayanarak çalışmanın sonucunda ortaya çıkan veriler ve bu verilerin doğrultusunda söz dizimiyle ilgili önerilere yer verilmiştir. Ayrıca çalışma içerisinde doğrudan doğruya atıfta bulunulan ve metin içerisinde kullanılan çalışmalar da kaynakçada gösterilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bana daima zaman ayırabilen gerek bilimsel deneyimleri gerek akademik bilgisiyle yol gösteren ve özellikle kaynak temini konusunda kütüphanesi açık tutan kıymetli hocam Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK’e ayrıca çalışmalarım sırasında ev ortamını bana göre hazırlayan ve her zaman yanımda olan değerli eşim Sema SARBAN’a ve kendilerinin oyun vakitlerinden feragat ettiğim çocuklarım Ömer Faruk ve Eymen SARBAN’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Ebubekir SARBAN

2018

REFİK HALİT KARAY’IN SÜRGÜN ADLI ROMANINDA SÖZ DİZİMİ

Ebubekir SARBAN

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018

Danışman: Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK

ÖZET

Bu çalışmada Refik Halit Karay’ın “Sürgün” adlı romanı Türkçe söz dizimi açısından incelenmiştir.

Bir dilin yapı taşı ses ve seslerden meydana gelen sözcüklerdir; ancak dilin temeli ve onu diğer dillerden ayıran ise o dilin dizge sistemidir. Bu nedenle dilin dizge sistemi üzerinde yapılacak araştırmaların çok önemli olduğu düşünülerek eserlerinde etkili ve akıcı bir dil kullanımı ile Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Refik Halit Karay’ın “Sürgün” adlı romanı söz dizimi açısından incelenmiştir.

Araştırma konusu olarak Refik Halit Karay’ın “Sürgün” adlı eserinin seçilmesinde eserin dili kadar yazarın Beyrut, Şam ve Hatay çevresindeki sürgün yıllarını anlatan bir eser olması da etkili olmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünü “Giriş” oluşturmuş; ikinci bölümde ise Refik Halit Karay’ın hayatı, edebi kişiliği ve “Sürgün” romanı hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümü ise söz dizimi, cümle, cümlenin öğeleri, cümle türleri konularında yapılan araştırmaların yer aldığı kavramsal çerçeve oluşturmuştur. Dördüncü bölüm yöntem bölümüdür, bu bölümde araştırmanın modeline ve nasıl yapıldığına değinilmiştir. Beşinci bölüm ise bulgular bölümüdür, bu bölümde fişlenen cümlelerin “cümle türleri” ve “cümle öğeleri” açısından incelenmesi sonucunda elde edilen veriler, tablolar halinde gösterilmiş ve gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Tezin altıncı bölümü sonuç ve öneriler bölümüdür.

Bu tezin amacı Türkiye Türkçesinde söz dizimi üzerinde farklı dilcilerin görüşlerine yer verilerek, bu görüşler doğrultusunda Refik Halit Karay'ın “Sürgün” adlı romanındaki cümleleri söz dizimi açısından incelemektir.

ANAHTAR KELİMELER

Türkçede Söz Dizimi, Refik Halit Karay, Cümle, Kelime Grupları, Cümle Tahlilleri

**THE SYNTAX OF NOVEL “SURGUN” WRITTEN BY REFİK HALİT
KARAY**

**Master’s Thesis, Ebubekir SARBAN
Turkish Language and Literature Department, 2018
Consultant: Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK**

ABSTRACT

In this work, the sentences in the novel whose name is “Surgun” of Refik Halit Karay was investigated from the point of view of syntax.

The integral part of a language is words which consist of phonetic; but the essential point of language and its different aspect from the other languages are 'systems approach'. Therefore, it was already known that the investigations on a language's systems approach is very critical, the novel of Refik Halit Karay who has an important place in Turkish literature with the impressive and fluence language usage in his works, “Surgun” was investigated from the point of view of syntax.

The reason why Refik Halit Karay’s novel of “Surgun” is choosen as the subject of this work is the deportation years of the writer in Beyrut, Şam and Hatay as well as the language of the work.

The first chapter is “introduction”. In the second chapter there are biography of Refik Halit Karay, his literal identity, and short knowledge about the novel “Surgun”. The third chapter is consisted of conceptual borders which include some searches about syntax, sentence, sentence elements, sentence types. The forth chapter is method part which is referred to how search is done and what kind of model it is. The fifth chapter is discovery part of novel, also. In this chapter; it is showed datum which are obtained from the tagged sentence’s “sentence type” and “sentence elements” as charts and the essential assessments are done. The sixth chapter of the thesis is part of results and suggestions.

The aim of this work is to investigate the sentences in point of syntax from the novel of Refik Halit Karay's “Surgun” by allowing for the thoughts of other linguists about syntax in Turkey Turkish.

KEY WORDS

Syntax in Turkish, Refik Halit Karay, Sentence, Word Groups, Sentence Analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET VE ANAHTAR KELİMELEER	iii
ABSTRACT AND KEYWORDS	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLÖLÖR LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR.....	xvi

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Problem Cümlesi.....	1
1.3. Alt Problemler	2
1.4. Tezin Amacı ve Önemi	2
1.5. Sınırlılıklar	3
1.6. Varsayımlar	3

İKİNCİ BÖLÜM

2. REFİK HALİT KARAY.....	4
2.1. Refik Halit Karay'ın Hayatı	4

2.2. Refik Halit Karay'ın Edebi Şahsiyeti.....	5
2.3. Eserleri	7
2.4. Sürgün Romanı Hakkında	8

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	12
SÖZ DİZİMİ.....	12
3.1. Cümle.....	13
3.1.1. Cümlelerin Öğeleri.....	16
3.1.1.1. Yüklem.....	16
3.1.1.2. Özne	17
3.1.1.3. Nesne.....	26
3.1.1.3.1. Nesne Türleri	27
3.1.1.4. Yer Tamlayıcısı.....	32
3.1.1.5. Zarf Tamlayıcısı	34
3.1.1.6. Cümle Dışı Unsur.....	39
3.2. Cümle Çeşitleri	42
3.2.1. Yapısına Göre Cümleler	42
3.2.1.1. Basit Cümle.....	42
3.2.1.2. Birleşik Cümle	45
3.2.1.2.1. Şartlı Birleşik Cümle.....	46
3.2.1.2.2. İç İçe Birleşik Cümle	48
3.2.1.2.3. Sıralı Birleşik Cümle.....	49
3.2.1.3. Bağlı Cümle	51
3.2.1.3.1. Ki'li Bağlı Cümle.....	51
3.3. Yüklemine Göre Cümleler	52
3.3.1. İsim Cümlesi	52
3.3.2. Fiil Cümlesi.....	54
3.4. Yüklemine Yerine Göre Cümle Türleri	55
3.4.1. Düz Cümle	56
3.4.2. Devrik Cümle.....	56
3.4.3. Ayraç Cümlesi	57
3.4.4. Kesik Cümle	58
3.5. Anlamlarına Göre Cümleler	60
3.5.1. Olumlu Cümle.....	60
3.5.2. Olumsuz Cümle	61
3.5.3. Soru Cümlesi.....	62

3.5.4. Buyruk Cümlesi	63
3.5.5. Ünlem Cümlesi	63
3.5.6. Dilek Cümlesi	63
3.6. Kelime Grupları	64
3.6.1. İsim Tamlaması	65
3.6.2. Sıfat Tamlaması.....	68
3.6.3. Sıfat Fiil Grubu.....	71
3.6.4. Zarf Fiil Grubu	72
3.6.5. İsim Fiil Grubu	74
3.6.6. Tekrar Grubu	75
3.6.7. Edat Grubu	77
3.6.8. Unvan Grubu	79
3.6.9. Birleşik İsim	81
3.6.10. Ünlem Grubu.....	82
3.6.11. Sayı Grubu.....	83
3.6.12. Birleşik Fiil Grubu.....	86
3.6.13. Kısaltma Grupları	89

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. YÖNTEM.....	93
4.1. Araştırmanın Modeli	93
4.2. Araştırma Verilerinin Toplanması ve Çözümlemesi.....	93

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. BULGULAR.....	95
5.1. Cümlelerin Öğeleri	95
5.1.1. Yüklem	95
5.1.1.1. Fiil Cümlelerinde Yüklem	95
5.1.1.1.1. Fiil Cümlelerinde Yüklemi Tek Kelime Olanlar	95
5.1.1.1.2. Fiil Cümlelerinde Yüklemi Kelime Grubu Olanlar	96
5.1.1.1.2.1. Fiil Cümlelerinde Yüklemi Tekrar Grubu Olanlar	97
5.1.1.1.2.2. Fiil Cümlelerinde Yüklemi Birleşik Fiil Grubu Olanlar	97

5.1.1.1.1.2.2.1. İsim+ Yardımcı Fiil (et-, ol-, kıl-, eyle-, bulun-) Kalıbında Kurulan Birleşik Fiilli Cümle	98
5.1.1.1.1.2.2.1.1.İsim Unsuru İsim Tamlaması Olan Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiilli Cümle	99
5.1.1.1.1.2.2.1.2.İsim Unsuru Edat Grubu Olan Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiilli Cümle.....	100
5.1.1.1.1.2.2.1.3.İsim Unsuru Sıfat Tamlaması Olan Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiilli Cümle	100
5.1.1.1.1.2.2.1.4. İsim Unsuru İkileme Olan Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiilli Cümle.....	101
5.1.1.1.1.2.2.1.5. İsim Unsuru Birden Fazla İsimle Kurulan Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiilli Cümle	101
5.1.1.1.1.2.2.1.6. Yardımcı Fiilli Tasvir Fiiliyle Kurulan Birleşik Fiilli Cümle	102
5.1.1.1.1.2.2.2. Fiil+ Zarf Fiil Eki (Yardımcı Fiil) Tasvir Fiilli Cümleler	104
5.1.1.1.1.2.2.2.1 İkili Birleşik Fiille Kurulan Cümleler	104
5.1.1.1.1.2.2.3. İsim+ Yardımcı fiil (Anlam Kaymasıyla Oluşan/Deyimlerden Oluşan) Cümleler.....	105
5.1.1.1.1.2.2.3.1. İsim Unsuru İsim Tamlaması Halinde Genişleyen Deyimlerden Kurulan Cümleler	108
5.1.1.1.1.2.2.3.2. İsim Unsuru Sıfat Tamlaması Halinde Genişleyen Deyimlerden Kurulan Cümleler	108
5.1.2. İsim Cümlelerinde Yüklem.....	109
5.1.2.1. İsim Cümlelerinde Yüklemi Tek Kelime Olanlar	109
5.1.2.2. İsim Cümlelerinde Yüklemi Kelime Grubu Olanlar	110
5.1.2.2.1. İsim Cümlelerinde Yüklemi Bağlama Grubu Olanlar.....	111
5.1.2.2.2. İsim Cümlelerinde Yüklemi Edat Grubu Olanlar.....	111
5.1.2.2.3. İsim Cümlelerinde Yüklemi İkileme Grubu Olanlar.....	112
5.1.2.2.4. İsim Cümlelerinde Yüklemi Sıfat Tamlaması Grubu Olanlar...	113
5.1.2.2.5. İsim Cümlelerinde Yüklemi İsim Tamlaması Grubu Olanlar ..	114
5.1.2.2.6. İsim Cümlelerinde Yüklemi Unvan Grubu Olanlar	115
5.1.2.2.7. İsim Cümlelerinde İsim Fiil Grubu Olanlar	115
5.1.2.2.8. İsim Cümlelerinde Yüklemi Deyim Olanlar	116
5.1.2.2.9. İsim Cümlelerinde Yüklemi Sıfat Fiil Grubu Olanlar	116
5.1.2.2.10. İsim Cümlelerinde Yüklemi Kısaltma Grubu Olanlar	116
5.1.2. Özne.....	118
5.1.2.1.Öznesi Tek Kelime Olan Cümleler.....	118
5.1.2.2. Öznesi Kelime Grubu Olan Cümleler.....	119
5.1.2.2.1. Öznesi Sıfat Tamlaması Olan Cümleler	119
5.1.2.2.2. Öznesi İsim Tamlaması Olan Cümleler	120
5.1.2.2.3. Öznesi Unvan Grubu Olan Cümleler	121
5.1.2.2.4. Öznesi Bağlama Grubu Olan Cümleler.....	122
5.1.2.2.5. Öznesi Tekrar Grubu Olan Cümleler	123

5.1.2.2.6. Öznesi Kısaltma Grubu Olan Cümleler	123
5.1.2.2.7. Öznesi Cümle Kuruluşunda Olan Cümleler.....	124
5.1.2.2.8. Öznesi Edat Grubu Olan Cümleler.....	124
5.1.2.2.9. Öznesi Sıfat- Fiil Grubu Olan Cümleler	124
5.1.2.2.10. Öznesi İsim - Fiil Grubu Olan Cümleler.....	125
5.1.2.2.11. Öznesi Zarf - Fiil Grubu Olan Cümleler	126
5.1.2.2.12. Öznesi Açıklamalı Olan Cümleler	126
5.1.3. Nesne	128
5.1.3.1. Nesnesi Tek Kelime Olan Cümleler	128
5.1.3.2. Nesnesi Kelime Grubu Olan Cümleler	129
5.1.3.2.1. Nesnesi Sıfat Tamlaması Olan Cümleler	130
5.1.3.2.2. Nesnesi İsim Tamlaması Olan Cümleler	131
5.1.3.2.3. Nesnesi Unvan Grubu Olan Cümleler.....	132
5.1.3.2.4. Nesnesi Bağlama Grubu Olan Cümleler	133
5.1.3.2.5. Nesnesi Tekrar Grubu Olan Cümleler.....	134
5.1.3.2.6. Nesnesi Kısaltma Grubu Olan Cümleler.....	134
5.1.3.2.7. Nesnesi Cümle Kuruluşunda Olan Cümleler	135
5.1.3.2.8. Nesnesi Sıfat- Fiil Grubu Olan Cümleler.....	136
5.1.3.2.9. Nesnesi İsim - Fiil Grubu Olan Cümleler	136
5.1.3.2.10. Nesnesi Açıklamalı Olan Cümleler.....	137
5.1.4. Yer Tamlayıcısı	139
5.1.4.1. Yer Tamlayıcısı Tek Kelime Olan Cümleler.....	139
5.1.4.2. Yer Tamlayıcısı Kelime Grubu Olan Cümleler.....	140
5.1.4.2.1. Yer Tamlayıcısı Sıfat Tamlaması Olan Cümleler.....	141
5.1.4.2.2. Yer Tamlayıcısı İsim Tamlaması Olan Cümleler	142
5.1.4.2.3 Yer Tamlayıcısı Unvan Grubu Olan Cümleler	142
5.1.4.2.4. Yer Tamlayıcısı Bağlama Grubu Olan Cümleler.....	143
5.1.4.2.5. Yer Tamlayıcısı Tekrar Grubu Olan Cümleler	144
5.1.4.2.6. Yer Tamlayıcısı Kısaltma Grubu Olan Cümleler.....	145
5.1.4.2.7. Yer Tamlayıcısı Sıfat- Fiil Grubu Olan Cümleler.....	145
5.1.4.2.8. Yer Tamlayıcısı İsim - Fiil Grubu Olan Cümleler.....	146
5.1.4.2.9. Yer Tamlayıcısı Açıklamalı Olan Cümleler	147
5.1.5. Zarf Tamlayıcısı	149
5.1.5.1. Zarf Tamlayıcısı Tek Kelime Olan Cümleler.....	149
5.1.5.2. Zarf Tamlayıcısı Kelime Grubu Olan Cümleler	150
5.1.5.2.1. Zarf Tamlayıcısı Sıfat Tamlaması Olan Cümleler.....	150
5.1.5.2.2. Zarf Tamlayıcısı İsim Tamlaması Olan Cümleler	151
5.1.5.2.3. Zarf Tamlayıcısı Bağlama Grubu Olan Cümleler.....	152
5.1.5.2.4. Zarf Tamlayıcısı Edat Grubu Olan Cümleler.....	153
5.1.5.2.5. Zarf Tamlayıcısı Tekrar Grubu Olan Cümleler	154
5.1.5.2.6. Zarf Tamlayıcısı Kısaltma Grubu Olan Cümleler.....	155
5.1.5.2.7. Zarf Tamlayıcısı Zarf- Fiil Grubu Olan Cümleler	155
5.1.5.2.8. Zarf Tamlayıcısı Cümle Kuruluşunda Olan Cümleler.....	156
5.1.5.2.9. Zarf Tamlayıcısı Açıklamalı Olan Cümleler	157

5.1.6. Cümle Dışı Unsur	159
5.1.6.1. Cümle Dışı Unsuru Bağlama Edatı Olan Cümleler	159
5.1.6.2. Cümle Dışı Unsuru Hitap Olan Cümleler	160
5.1.6.3. Cümle Dışı Unsuru Ünlem Edatı Cümleler	160
5.1.6.4. Cümle Dışı Unsuru Ara Söz Ve Ara Cümle Olan Cümleler	161
5.1.7. Cümlelerin Bağlanma Şekilleri	163
5.1.7.1. Basit Cümle	163
5.1.7.2. Sadece Bir Unsurla Bağlanan Cümleler	163
5.1.7.2.1. Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler	163
5.1.7.2.2. Ortak Cümle Öğeleriyle Bağlanan Cümleler	164
5.1.7.2.3. Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler	165
5.1.7.2.4. Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler	166
5.1.7.3. Birden Fazla Ortak Unsurla Bağlanan Cümleler	168
5.1.7.3.1. Ortak Bağlama Edatlarıyla Ve Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler	168
5.1.7.3.2. Ortak Bağlama Edatlarıyla Ve Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler	169
5.1.7.3.2.3. Ortak Bağlama Edatlarıyla, Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Ve Ortak Cümle Öğeleriyle Bağlanan Cümleler	169
5.1.7.3.2.4. Ortak Cümle Öğeleriyle Ve Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler	170
5.1.7.3.2.5. Ortak Cümle Öğeleriyle Ve Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler	171
5.1.7.3.2.6. Ortak Cümle Öğeleriyle Ve Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler	172
5.1.7.3.2.7. Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Ve Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler	172
5.1.8. Yükleminin Türüne Göre Cümleler	174
5.1.8.1. Fiil Cümlesi	174
5.1.8.2. İsim Cümlesi	175
5.1.9. Yükleminin Yerine Göre Cümleler	177
5.1.9.1. Kurallı (Düz) Cümleler	177
5.1.9.2. Devrik Cümleler	177
5.1.9.3. Kesik Cümleler	178
5.1.10. Cümlelerin Anlam Özellikleri	179
5.1.10.1. Olumlu Cümleler	179
5.1.10.1.1. Olumlu Fiil Cümlesi	179
5.1.10.1.2. Olumlu İsim Cümlesi	180
5.1.10.2. Olumsuz Cümleler	182
5.1.10.2.1. Olumsuz Fiil Cümleleri	182
5.1.10.2.2. Olumsuz İsim Cümleleri	183
5.1.10.2.2.1. “yok / değil” Sözcükleriyle Yapılan Olumsuz İsim Cümlesi	183

5.1.10.2.2.2. “sIz” Ekiyle Yapılan Olumsuz İsim Cümlesi	183
5.1.10.3. Soru Cümleleri	184
5.1.10.3.1. Soru Sözcükleriyle Kurulan Cümleler	184
5.1.10.3.2.Soru Ekiyle Kurulan Cümleler	185

ALTINCI BÖLÜM

6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	188
6.1. Sonuç.....	188
6.2. Öneriler	194

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo: 5.1. Fiil Cümlelerinde Yüklemin Dağılımını Gösteren Bulgular	96
Tablo: 5.2. Fiil Cümlelerinde Yüklemini Birleşik Fiil Grubu Olanların Dağılımını Gösteren Bulgular.....	97
Tablo: 5.3. İsim+ Yardımcı Fiil (et-, ol-, kıl-, eyle-, bulun-) Kalıbında Kurulan Birleşik Fiillerin Dağılımını Gösteren Bulgular.....	103
Tablo: 5.4. Fiil Cümlelerinde Yüklemini Kelime Grubu Olanların Dağılımını Gösteren Bulgular.....	108
Tablo: 5.5. İsim Cümlelerinde Yüklemlerin Dağılımını Gösteren Bulgular.....	110
Tablo: 5.6. İsim Cümlelerinde Yüklemini Kelime Grubu Olanların Dağılımını Gösteren Bulgular.....	117
Tablo: 5.7. Öznenin Dağılımını Gösteren Bulgular.....	119
Tablo: 5.8. Öznesi Kelime Grubu Olanların Dağılımını Gösteren Bulgular.....	127
Tablo: 5.9. Nesnenin Dağılımını Gösteren Bulgular.....	129
Tablo: 5.10. Nesnesi Kelime Grubu Olanların Dağılımını Gösteren Bulgular.....	138
Tablo: 5.11. Yer Tamlayıcısının Dağılımını Gösteren Bulgular.....	140
Tablo: 5.12. Yer Tamlayıcısı Kelime Grubu Olanların Dağılımını Gösteren Bulgular.....	148
Tablo: 5.13. Zarf Tamlayıcısının Dağılımını Gösteren Bulgular.....	150
Tablo: 5.14. Zarf Tamlayıcısı Kelime Grubu Olanların Dağılımını Gösteren Bulgular.....	158
Tablo: 5.15. Cümle Dışı Unsurların Dağılımını Gösteren Bulgular.....	162
Tablo: 5.16. Bağlanma Şekillerine Göre Cümlelerin Dağılımını Gösteren Bulgular.....	167

Tablo: 5.17. Birden Fazla Ortak Unsurla Bağlanan Cümlelerin Dağılımını Gösteren Bulgular.....	173
Tablo: 5.18. Yükleminin Türüne Göre Cümlelerin Dağılımını Gösteren Bulgular.....	176
Tablo: 5.19. Yükleminin Yerine Göre Cümlelerin Dağılımını Gösteren Bulgular.....	179
Tablo: 5.20. Olumlu Cümlelerin Dağılımını Gösteren Bulgular.....	181
Tablo: 5.21. Olumsuz Cümlelerin Dağılımını Gösteren Bulgular.....	184
Tablo: 5.22. Soru Cümlelerinin Dağılımını Gösteren Bulgular.....	185
Tablo: 5.23. Anlamlarına Göre Cümlelerin Dağılımını Gösteren Bulgular.....	186

KISALTMALAR LİSTESİ

Bln. : Belirtilen

Btn. : Belirten

ET: Edat Tümleci

N: Nesne

NS: Niteleme Sıfatı

Ö: Özne

Sıf : Sıfat

Tam: Tamlama

TC: Temel cümle

Ty: Tamlayan

Tn.: Tamlanan

Ü: Ünlem

Y: Yüklem

YC: Yan cümle

YT: Yer Tamlayıcısı

Z : Zarf

ZT: Zarf tümleci

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ

Bu bölümde, araştırmanın “Problem Durumu”na, “Problem Cümlesi”ne, “Alt Problemler”ine, “Amacı ve Önemi”ne, “Varsayımlar”ına, “Sınırlılıklar”ına yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Türkçeyi çok iyi kullanan yazarlarımızdan olan Refik Halit Karay’ın, Türkçe konuşma dilini etkileyici, akıcı, canlı bir biçimde yazı diline aktararak kullandığı görülmektedir.

Refik Halit’in eserlerinin çok okunması ve tutulmasındaki ana sebeplerin başında zengin bir Türkçe sözcük kullanımı, bolca halk deyimleriyle desteklenen ve anlatımını güçlü tutan Türkçenin kurallarına uygun kelime grupları yapısını kullanması ve cümle yapısının Türkçenin mantığıyla örtüşmesi yatmaktadır. Ayrıca gözlem yeteneğini çok başarılı bir şekilde aktarması da eserlerinin çok okunmasını sağlamaktadır.

Çalışmanın ana problemini Türkçe konuşma dilini tüm canlılığıyla ve sürükleyici bir biçimde yazı diline aktararak kullanan Refik Halit Karay’ın dili bu denli kullanmasında cümle unsurlarını ve kelime gruplarını Türkçenin ana yapısına uygun kullandığı görüşü oluşturmaktadır. Açık, anlaşılır, sade Türkçeyle yazan Refik Halit Karay’ın “Sürgün” adlı romanı Türkçe söz dizimi açısından incelenmiştir.

1.2. Problem Cümlesi

Bu araştırmanın amacı Refik Halit Karay’ın “Sürgün” adlı romanını Türkçe söz dizimindeki farklı yaklaşımlardan yararlanarak kelime grupları ve cümle açısından incelenmesi ve Refik Halit’in bu denli Türkçe kurallarına uygun bir dil

kullanmasının sebeplerinin neler olduğudur. Bu amaca bağlı olarak aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmaya çalışılmıştır.

1.3. Alt Problemler

- Refik Halit Karay'ın eserlerini akıcı, sürükleyici kılan etmenlerin arasında söz diziminin etkisi var mıdır?
- Refik Halit Karay'ın eserlerinde kullandığı dil nasıldır?
- Refik Halit Karay'ın kullandığı cümlelerin yapısı nelerdir?
- Refik Halit Karay'ın “Sürgün” adlı eserindeki kelime grupları nelerdir ve bunları nasıl kullanmıştır?
- Refik Halit Karay hangi tür cümleleri daha çok kullanmıştır?
- Refik Halit Karay'ın “Sürgün” adlı eserindeki cümle unsurları nelerdir ve bunları nasıl kullanmıştır?

1.4. Tezin Amacı ve Önemi

Bu çalışmada, Türkçe söz dizimiyle ilgili farklı dilcilerin hatta zamanla görüşleri değişen aynı dilcilerin Türkçe söz dizimiyle ilgili benzer ve farklı görüşlerin ışığında Refik Halit Karay'ın “Sürgün” adlı romanındaki kelime gruplarını ve cümle unsurlarını incelenerek bunun eserin daha iyi anlaşılmasına ne derecede yardımcı olduğu anlatılacaktır. Refik Halit Karay'ın “Sürgün” adlı romanı Türkçe sözdizimi açısından incelenecektir.

Bu bağlamda Refik Halit Karay'ın “Sürgün” adlı romanının ve diğer eserlerinin bu denli sürükleyici, akıcı olması günümüz modern Türkçesinde de bunu devam ettirmesinin en önemli sebeplerinden birinin de anlatılan konunun yanı sıra Türkçeye hakim oluşu, Türkçe söz dizimi kurallarına uygun olarak yazmanın değeri anlaşılacaktır.

1.5. Sınırlılıklar

Türkçe söz dizimiyle ilgili çalışan dilcilerin bazı konularda henüz bir birliğe ulaşmadıklarından Türkçe söz dizimi üzerine aynı konuda birçok farklı görüşler olmuştur. Tek bir dilciye bağlı kalınmayarak her konuda yazılan farklı makale ve kitaplar okunarak hatta aynı dilcinin zamanla değişen görüşleri değerlendirilerek roman söz dizimi açısından incelenmiştir. Diğer bir husus da söz dizimiyle ilgili terim adlandırmalarının çok olmasıdır. Burada da Leyla Karahan'ın kullandığı terim adları kullanılmıştır.

1.6. Varsayımlar

Refik Halit Karay'ın eserlerinde Türkçenin canlı ve etkili olmasında sık sık başvurduğu tasvir ve gözlemlerinde sözcük seçimine özen göstermesi kadar söz dizimindeki başarısının da payı büyüktür.

İKİNCİ BÖLÜM

2. REFİK HALİT KARAY

2.1. Refik Halit Karay'ın Hayatı

Refik Halit Karay 15 Mart 1888’ de İstanbul’da doğmuştur. Mudurnu’da Karakayış adlı soylu bir aileye mensuptur. Maliye başveznedarı olan Mehmet Halit Bey’in dört çocuğundan biridir. Refik Halit’in kişiliğinin gelişmesinde Kırım Hanları soyundan olan annesinin rolü çok büyüktür. Annesi Ruhsar Hanım oğluna eski zamanın görgü ve yaşayışını, sohbet biçiminde son derece canlı ve orijinal bir üslupla zaman zaman hikâye etmiş, bu durum ilerde sanatçının yaşantısında olduğu kadar edebi şahsiyetinin şekillenmesinde ve dili çok başarılı kullanmasında büyük etki yapmıştır. “Refik Halit, güzel Türkçesini Kırım Hanları neslinden olan annesinden, ev ve mahallelerindeki İstanbul ve aile lisanından öğrenmiştir (Banarlı, 2004: 1205). İstanbul’da doğmuş olan sanatçı çocukluğunu yazları babasının Erenköy’ündeki köşkünde, kışları Beyazıd ve Şehzadebaşında geçirmiştir. İlköğrenimini “Şemsü’l Maarif’te” ve Göztepe’deki “Taş Mektep’te” yapmış, daha sonra Galatasaray Sultanisi’ne devam etmiştir. Burayı bitirmeden ayrılmış, iki yıl da Mekteb-i Hukuk’ta okumuştur. Stajyer olarak girdiği maliyede Meşrutiyetin ilanı üzerine ayrılmış hem de okuduğu Hukuk Mektebini bırakmıştır. “Tercüman-ı Hakikat” gazetesinde yazarlık ve çevirmenlik yapmıştır. Memduh Şevket Paşa’nın öldürülmesi üzerine İttihat ve Terakki Fırkası’na karşı olarak tanınan kişilerle birlikte İstanbul dışına sürülmüştür. Sinop, Çorum, Ankara, Bilecik’ te yaşamak zorunda kaldı (Kurdakul, 1994: 55). Daha sonra “Aydede” dergisinde yayımladığı Kurtuluş Savaşı’na karşı yazılarından dolayı sınır dışı edilmiş, affedilinceye kadar Beyrut ve Halep’te yaşamıştır. 1938’de çıkarılan Af Kanunu ile yurda dönen Karay, 1965’te İstanbul’da hayata gözlerini yummuştur (Tepesu, 2015: 2).

2.2. Refik Halit Karay'ın Edebi Şahsiyeti

Fecr-i Ati akımı içerisinde edebiyat hayatına başlayan Refik Halit Milli Edebiyat hareketine 1917 yılında katılmıştır. İlk şöhretini küçük nesir parçalarıyla yapan Refik Halit'in edebiyat alanındaki parlamasını Kirpinin Dedikleri ve Memleket Hikayeleri adlı eserlerinde toplanan yazılarıyla yakalamıştır. Zamanla hikaye alanında çok önemli eserler vermiş olan Refik Halit gözlem ve betimlemeleriyle dönemin ender sayılabilecek şahsiyetlerinden biri olmuştur. 1920 yılında İstanbul'un Bir Yüzü adlı romanıyla pek parlak sayılmayan bir başlangıç yaptıysa da daha sonra Beyrut, Halep ve Hatay çevresindeki sürgünlük yıllarını anlatan “Sürgün” adlı romanıyla realist Türk romancılığının ciddi örneklerinden birini vermiştir. Sürgün hayatından Türkiye'ye döndükten sonra özellikle roman alanında önemli eserler vermiştir.

Refik Halit'in fıkra, hikaye ve romanlarında en çok dikkat çeken özellik, gözlem kabiliyetindeki üstünlüktür. Olayları ve karakterleri en ince noktalarına kadar görmekteki başarısı gerçekten büyüktür. Ancak bu başarının daha çok dış görünümlere ait bulunduğunu, olayların sebeplerine ve kişilerin iç dünyalarına fazla ilgi göstermediğini de söylemek yerinde olur. Bunu içindir ki, yazılarında tasvirlerin çok başarılı ve canlı olmalarına karşılık, tahliller pek az görünür (Akyüz, 1995: 185).

Yazı dilini konuşma diliyle özdeş kullanan Refik Halit konuşulduğu gibi yazmayı tercih etmiş. İlk yazılarında itibaren çizgisini oluşturan Refik Halit üslubunu hiç değiştirmemiş zamanla üslubunu kişiliğiyle bağdaştırmıştır.

Halit Fahri Ozonsoy, Türkçenin en iyi yazarı olarak tanımladığı Refik Halit Karay'ın ölümünün ardından “Türk edebiyatı, onun ölümü ile eşsiz bir sanatçısını kaybetti. Refik Halit'in ölümü, edebiyat tarihimizde Fecr-i Ati'nin en parlak bir ışığının sönmesidir.” diyerek onun Türk edebiyatında ne kadar önemli bir şahsiyet olduğuna vurgu yapmaktadır.

O realist bir hikâyecidir. Türk hikâyesinde Anadolu hikâyeciliğinin ilk örneklerini vermiştir. Bu yönüyle realizmin öncüsü Maupassant'ın etkisi söz konusudur. Haliyle hikâyelerinde kenar çevreyi, Anadolu'yu anlatır. Hikâye kişileri

de bu çevrelerden seçilmiş, kendi halinde yaşayan, kendi dünyasını şekillendiren, silik ama o oranda kendisi olan kimselerdir. Onlar, yaşadıkları yerle bütünleşmiş, o yerle anlam kazanan kişilerdir. Bu açıdan ilk plânda çevre öne çıkar (Törenek, 2013: 161).

“İrmağa giden yol, kasabadan kurtulunca, göz alabildiğine uzanan sayısız şeftali bahçeleri arasından geçerdi. Haziran içinde bile taşkın dere ayaklarının çamurlu, ıslak tuttuğu bu gölgeli yerlerde otlar bütün bir yaz mevsimi yeniden yeniye sürer, kızgın güneş, ağaçların tepelerinde meyveleri pişirirken, rutubetli toprakta birbirini arkasına yoncalar fışkırır, çayırlar kabarır. Suların serinliği, taze ot kokusu, gölgelik ve bereket içinde bahar, bu bahçelerde ta kışa kadar uzanıp giderdi. Her tarafa taşkın bir şeftali kokusunun dolup sindiği durgun sıcak günlerde işsizler takım takım kasabadan inerler, ırmakta yıkandıktan sonra gelip gölgeli çimenlerde yatarlardı. Yüksek dallardaki fazla olgun, ballı şeftaliler saplarından kurtularak dolgun, yumuşak bir sesle yerlere, çimenler içine, yatanların üzerine durmamacasına yavaş yavaş dökülürdü. Toplamakla biter tükenir şey değildi; mahsulün yarısı ağaçlarda kalır, böyle, pişip oldukça teker teker, ağır ağır toprağa düşer, karışır, kaybolurdu.”(Karay, 1984: 37).

O, bu hikâyelerinde çevreyi, olayı ve kahramanı vermek amacıyla kurgulamıştır. Yani acıklı bir olaya sahne olacak yer, insana hüznü verecek şekilde, tembel memurların çalıştıkları daireler ise uyuşturucu hava sezdirilecek tarzda tasvir edilir. Bu tasvirler, ayrıntıya fazla girmeyen, süse kaçmayan ancak doğal konumu yansıtmada başarılı örneklerdir. Haliyle tasvir olayın akışını yönlendirici, karakterlerin ruh durumlarını aydınlatıcıdır. Bu satırlardan da bir zevk, uyusukluk ve eğlence hayatının, tasvir edilen bahçelerle bütünleşen yönünü hissetmek mümkündür (Törenek, 2013: 162).

Zengin sözcükler ve deyimlerle desteklenmiş bir İstanbul Türkçesi kullanan Refik Halit Türkçenin imkanlarını ve ifade zenginliğini kullanmasıyla kendisini yapmacılıktan kurtarmıştır. Özellikle betimlemeleri çok ustaca kullanan Refik Halit duygu ve düşüncelerini güçlü bir Türkçeyle ifade edebilmeyi başarmıştır. Refik Halit’in Türkçeyi bu denli güzel kullanmasındaki başarısının altında derin bir ana dili sevgisi yatmaktadır.

2.3. Eserleri

ROMAN

İstanbul'un Bir Yüzü (1920)

Yezid'in Kızı (1939)

Çete (1939)

Sürgün (1941)

Anahtar (1947)

Bu Bizim Hayatımız (1950)

Nilgün (1950-1952)

Yer Altında Dünya Var (1953)

Dişi Örümcek (1953)

Bugünün Saraylısı (1954)

2000 Yılın Sevgilisi (1954)

İki Cisimli Kadın (1955)

Kadınlar Tekkesi (1956)

Karlı Dağdaki Ateş (1956)

Dört Yapraklı Yonca (1957)

Sonuncu Kadeh (1965)

Yerini Seven Fidan (1977)

Ayın Ondördü (1980)

Ekmek Elden Su Gölden (1980)

Yüzen Bahçe (1981)

HİKÂYE

Memleket Hikâyeleri (1919)

Gurbet Hikâyeleri (1940)

MİZAH VE HİCİV

Deli (1929)

Sakın Aldanma, İnanma, Kanma (1915)

Kirpinin Dedikleri (1918)

Ago Paşa'nın Hatıratı (1918)

Ay Peşinde (1922)

Tanıdıklarım (1922)
Guguklu Saat (1925)
Bir Avuç Saçma (1939)
Bir içim Su (1931)
İlk Adım (1941)
Üç Nesil-Üç Hayat(1943)
Makyajlı Kadın (1943)
Tanrı'ya Şikâyet (1944)

HATIRA

Minelbab İlelmihrab (1946)
Bir Ömür Boyunca (1980)

2.4. Sürgün Romanı Hakkında

“Sürgün”, Osmanlı sultanları çocuklarıyla birlikte yurt dışına sürülen siyaset kurbanlarının, üstün bir roman dili ve roman mimarisiyle örülmüş macerasıdır (Banarlı, 2004: 1207)

“Sürgün” Alaylı bir yüzbaşının sürüldüğü Beyrut'taki yaşamını konu alan “Sürgün” ün de (1941) hem tekniği, hem kişilerin canlılığı ve yan olayların inandırıcılığı yönlerinden, Refik Halit'in romanları arasında önemli bir yeri vardır.

1) Yazar, bu yapıtında yıkılma öncesindeki bir düzenin kokuşmuşluğunu, değer çöküşlerini yansıtırken değişik sınıf ve tabakaların yaşamlarını sergiler. Romanın kahramanı Hilmi Efendi, olayların gelişimi içinde –yalnızlığın, para sıkıntısının, memleket özleminin, geçici umarların, umutsuzluğun direncinde açtığı bütün yaralarla – ustalıkla yaşatılır. Öteki kişilerde özellikle bekar odalarında yaşayan sürgünler (Daim Bey, Harputlu Naim Hoca, Şair Deli Kenan) ve Osmanlı Şehzadesi Kemalettin Bey çevresi aynı canlılıkta verilirler.

2) Yazarın çevreyi kişilerin ruh hallerinden soyutlamadan yansıtmada üstün bir başarı düzeyine ulaştığı görülür.

Karanlık basmıştı. Memleketin gürültüsü bu sarnış kadar çukur, kalın duvarlı, koca kubbeli binaya, uzaktan sesi duyulduğu halde, nedense bir türlü yaklaşamayan bir trenin sağır, boğuk gürültüsü gibi alttan alta yansıyor, ara sıra, pek yakından yolcu vapurlarının düdüklere duyuluyor. Özellikle bu sesler gurbeti ve özlemlerini hatırlatarak bir üzüntü bir fazla duyarlılık veriyordu. Dört numaralı petrol lambasını yaktılar. Şişesinin kırılıp düşmüş bir tarafına sigara kağıdı yapıştırmışlar, galiba büsbütün parçalanmaması için de günlerden beri silmemişlerdi. Medrese bu cılız ışıkla aydınlanmamış, duvarlara vuran iri gölgelerle korkunlaşmış, batan kopuk bir ay parçasının ışıldattığı bir orman izbeliği halini almıştı.(Karay, 2017: 25).

3) Dil yalın anlatım canlı ve sürükleyicidir. Yer yer değişik benzetilere rastlanır. *Başını yastığa koyar koymaz bozulmuş bir diş ağrısının gene başlaması gibi, birdenbire sancıya çevrildi (Karay, 2017: 35), denizin üstünde biriken koyu bir bulut kurşun gibi ağırılarak...(Karay, 2017: 49).*

4) Yer yer de “mensur şiir” düzeyinde parçalar, kişilerin duyarlıklarını yansıtır (Kurdakul, 1994: 56-57).

Zaten Suzidil ondaki yurt sevgisini fazlasıyla harekete getiriyor; kaybedilmiş eski derin aşktan elde kalmış bir anı, bir mektup, bir kurdela, bir halka gibi. .. Yüzüne baktıktan sonra gözünde Anadolu yeniden canlanıyor: Aşıp geçmekle bitmez akçıl ovalar... Ufukta bir kabaran, bir yayvanlaşan, yaklaşan ve yaklaşınca belli olmaz kül renkli çıplak dağlar... Dere içlerinde loş değirmenler ve kenarlarında leylekler dizili, insan yüzüne hasret, akıp hiçe giden aylar... Anadolu günlerce içinde dolaştığımız zaman oturulduğunu sanmadığınız, fakat hudutlarda ordularının kaynaştığını görünce o kadar halkın nereden çıktığına şaştığınız sihirli ülke! Burası gerçekten bir masal memleketidir; halkı, sanki, büyüli külahlar giydikleri için göze görünmeden ekip biçen, koşup yetişen efsane adamlardır. Orada iken sevmek için hiçbir sebep göremediğiniz halde uzak düşünce yemyeşil, sulak ve serin bulduğunuz kavruk, kuru, yakıcı ve dondurucu ye ... üstünden bakınca yavan ve yaban sanılan, fakat iç yüzünü gösterdiği zaman kıyamet gününü andıran kalabalık ve bereketli kıt'a... Yok görünen bir varlık, boş sanılan bir okluk!(Karay, 2017: 79-80).

Romanı kısaca özetlememiz gerekirse:

Romanda Beyrut'a sürgüne gönderilen Hilmi Efendi adında bir yüzbaşının başından geçenler anlatılmaktadır. Hilmi Efendi sürgüne gönderilirken İstanbul'da karısını bir de Seher adında bir kızını bırakmıştır. Romanda hem onları İstanbul' da bırakmanın acısıyla hem de memleket özlemi, yalnızlık, gurbet acısı çeken Hilmi Efendi' nin başından geçen olaylardan bahsedilmektedir.

Hilmi Efendi Beyrut'a ilk geldiğinde cebinde az bir parası vardır. Bir yandan kendisine iş bulmaya çalışırken diğer yandan İstanbul'dan hem memleket ile hem de ailesiyle ilgili güzel haberler beklemektedir. İş ararken Çopur Apti adlı İstanbul'dan tanıdığı bir arkadaşıyla karşılaşır. Apti onu kendisi gibi sürgün edilenlerin kaldığı bir yere yerleştirir ve Hilmi Efendi gazoz satıcılığı yaparak geçimini sağlamaya başlar. Kaldığı yerde arkadaşlarıyla hararetli siyasi tartışmalara giren Hilmi Efendi burada kalan yakın bir arkadaşının ölmesi üzerine buradan ayrılır. Bagos Ağa adlı İstanbul asıllı bir Ermeni'nin yardımıyla çiftlikte bir iş bulur. Bu arada Hilmi Efendi'nin aklında hep kızı Seher ve hanımı bulunmaktadır. Onlara sahip çıkamadığı duygusuna kapılmakta bir yolunu bulup İstanbul'a gitmeyi düşünmektedir. Daha sonra İstanbullu İrfan adında tanıdık bir bürokratla karşılaşan Hilmi Efendi çok mutlu olur ve eski günlerden konuşmaya başlarlar. Kendisine yardımcı olması için kendi durumundan, Seher'den, hanımından bahseder ve artık kendilerinden haber alamadığını söyler, İrfan'dan yardım diler. Bu yardım için elinden gelenin yapacağını söyleyen İrfan bir süre sonra Halep'e gideceğini Halep'te iş bulacağını işlerini yoluna koyunca kendisini de yanına alacağına dair söz verir.

Halep'e giden İrfan sokaklarda gezer ve iş aramaya başlar bir an önce iş ayarlayıp arkadaşı Hilmi Efendi'yi de yanına almak düşüncesindedir. Bu arada Hilmi Efendi ile de sık sık mektuplaşmaktadır. Eğlenceye de çok düşkün olan İrfan gittiği eğlence bahçelerinde sahneye çıkan Nevber adında bir kıza aşık olur. Zamanla Nevber de buna muhabbet besler ve sık sık görüşürler. Nevber'in asıl adının Seher olduğunu ve bunun çok samimi arkadaşı olan Hilmi Efendi'nin kızı olduğunu öğrenince yıkılır. Hilmi Efendi ile mektuplaşmayı da kesen İrfan, Hilmi Efendi'nin eski bir bürokratla Halep' e geleceğini öğrenince Halep'ten ayrılır.

Eski devlet adamı arkadaşıyla Halep'e gelen Hilmi Efendi büyük ilgiyle karşılaşır. Bu arada herkesin dilinde Nevber isminin dolaştığını duymaktadır. Bunlara hiç aldırış etmeyen Hilmi Efendi'nin gözü her yerde İrfan'ı aramaktadır. Halep'in ileri gelenleri Hilmi Efendi ve arkadaşına aralarında Nevber'in de bulunduğu bir eğlence mekanı hazırlarlar. Nevber ismini çok duyan Hilmi Efendi herkesin bahsettiği bu kızı artık merak etmektedir. Nevber sahneye çıkar, gözlerine inanamayan Hilmi Efendi kızın sesini de duyunca orada yere yığılır. Eğlenceyi bozmak istemeyen mekan sahibi bir şey olmadığını adamın çok içtiğinden yığılıp kaldığını söyler ve Hilmi Efendi'yi bir odaya aldırır, eğlenceyi devam ettirir. Bu arada babası bir taraftan can verirken durumdan habersiz olan Seher de gelenleri eğlendirmeye devam etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

SÖZ DİZİMİ

Söz dizimi ile ilgili bütün dilcilerin söz dizimi üzerine fikirlerinin aynı olduğu görülmektedir.

Şimşek “Sözcükler bir anlatım içinde, belli düzene göre art arda dizilip öbeklenerek söz birliklerini oluştururlar: yeni oyuncak, çocuğun yeni oyuncağı, çocuk yeni oyuncağı kırdı. Ben de geleyim mi? Ablasının gönderdiği mektubu geç aldığı için olayı zamanında öğrenemedi. vb. İşte, bu dizimsel yapıya ve bu yapı içinde söz birliklerini inceleyen bilim dalına söz dizimi denir.” (1987: 7).

Özmen, söz dizimini; cümleyi ve kelime gruplarını oluşturan kuralları, kelimelerin bir araya gelme koşullarını, kelimeler ve cümle öğeleri arasındaki ilişkiyi inceleyen dilbilgisi dalı şeklinde yorumlamaktadır (2016:3).

Ediskun ve Gencan da söz dizimini hemen hemen aynı tanımlarla vermişlerdir: Ediskun, “İsteklerimizi anlatmak için, cümlelerimizi, dilbilgisi kurallarına göre kurmak gerekir. Bir dilin cümlelerini inceleyen dilbilgisi bölümüne sözdizimi adı verilir (1993: 323). Gencan, “Düşünce, duygu, istek ve yargıları eksiksiz anlatabilmek için sözcükleri, dilbilgisi kurallarına göre, dizmek gerekir. İşte bu dizilişin incelemesini ve kurallarını kapsayan bölüme söz dizimi denir (1975: 72).

Karahan ise bu tanımları daha da genişleterek söz diziminin konusunun, yargısız bir anlatım birimi olan kelime grupları ile yargılı bir anlatım birimi olan cümlelerin yapısı, işleyişi, görevleri ve anlam özelliklerinin olduğunu vurgulayarak cümlelerin bağlanma şekilleri ile bağlanan cümlelerin arasındaki şekil ve anlam ilişkilerinin de söz diziminin konusu olduğunu belirtmektedir (2016: 9).

Görüldüğü gibi söz dizimi üzerine yapılan tanımların hemen hemen aynı olduğu belirtilmektedir, Karahan ve Özmen diğer dilcilerden farklı olarak söz diziminin inceleme alanına nelerin girebileceğini belirtmişlerdir.

3.1. Cümle

Cümlelerin tanımının yapıldığı kaynaklara bakacak olursak cümlelerin temel anlam birimi olarak “yargı” kavramının birinci sırada olduğu görülmektedir.

Örneğin, “kendi kendine yeten bir yargı cümle sayılır.” (Banguoğlu 2000: 522); “bir yükleme bağlı olarak oluşan, bir duyguyu, bir düşüncüyü, bir eylemi veya bir isnadı, tam olarak anlatan ve birbirlerine belirli kurallarla bağlanan kelimeler dizisine cümle denir.” (Özmen, 2016: 4); “bir düşüncüyü, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisi” (Karahana 2016: 9); “bir fikri, bir düşüncüyü, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime grubu” (Ergin 2000: 398); “bir yapma veya olmanın nitelendirildiği dil yapılarına cümle denir.” (Karaağaç, 2012: 220).

Yukarıdaki tanımlarda görüldüğü gibi cümle ile ilgili anlam birimleri şunlardır: Öncelikle bir yargının olması lazım, tek başına yeten çekimli bir eylemin olması, çekimli eylemle kullanılan sözcük ve sözcükler dizisinin olması, bir iletiyi tam olarak aktarmak için kullanılıyor olması, kelime gruplarının olması vs. Bugüne kadar hep bir cümlelerin kurulabilmesi için çekimli bir eylemin veya ek fiille çekimlenmiş bir ismin yeterli olduğu söylenegelmiştir. Oysaki çekimli bir eylemin tek başına yüklem sayılması Delice’ye göre yetersizdir. Yani çekimli bir eylem aslında Y+Ö (Yazdım.=Yazma eylemini ben yaptım.) veya Y+N (Hastalandım=bedenim hastalanmaya konu oldu.) cümlede şekil olarak yazılmasa da varlığı hissedilen yani eylemin bir nesneyi ya da varlığı etkilemesi söz konusudur (Delice, 2012: 38). Görüldüğü gibi çekimli bir fiilde en az iki öge varlığı sezilmektedir. Dolayısıyla Karahan tarafından cümle tanımında kullanılan, “Cümlelerin kurulabilmesi için yargı bildiren çekimli bir fiil veya ek fiille çekimlenmiş bir isim yeterlidir. En küçük cümle bu özelliğe sahip tek kelimelik cümledir.” (2000: 10). tanımı Delice’ye göre yetersizdir. Delice

Yorgunum. (Vücudum yorulmaya konu oldu.)Y+N

Doğruldu. (Doğrulma eylemini o yaptı.) Ö+Y

Delice, aynı şekilde yukardaki cümleler için tanımlarda geçen “bazı kurallara göre bir araya gelen ve aralarında bir takım ilişkiler bulunan sözcük dizimi olması” nı da cümle için doğru; fakat sadece cümleye has değil, sözcük grupları içinde kullanılabilecek bir tanım olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla cümle bir yüklemle ve ona bağlı en az bir tamlayıcıdan oluşan (biri mutlaka özne veya nesne olmak şartıyla) kılış, oluş ve durum bildiren söz dizimidir. Bu tanıma göre şu üç çeşit cümle tipinin karşımıza çıktığını ifade etmektedir (2012: 39).

“Havalar soğuyor.” cümlesi bir oluş cümlesidir ve sadece “soğuyor.” şeklinde kullanırsak asıl anlatmak istediğimizi tam olarak ifade edemeyiz. Çünkü “soğuyan ne?” eksik bir anlatım olur, “Havalar kötü.” cümlesi bir durum cümlesidir ve sadece ‘kötü’ şeklinde anlatılmak istenen mana yüklemle ifade edilemez; çünkü ‘kötü olan ne?’. yine eksik bir anlatım olur. “Çocuk yazmadı.” cümlesi de bir kılış cümlesidir ve ‘yazmadı.’ şeklinde ifade edersek yine eksik bir anlatım yapmış oluruz. “yazmayan kim?” fakat bu cihetten bakınca bazılarımız şöyle düşünebilir. O zaman yargı hiçbir zaman tamamlanmıyor. Çocuk ne zaman yazmadı? Niçin yazmadı? vs. Fakat burada eksik anlatımdan söz ederken cümledeki kurucu öge olan yüklemnin özne ve nesne öğelerinden biri veya yüklemnin türüne göre her ikisi olmadan tam bir cümle kurulamayacağı kanaatidir. Dolayısıyla kurucu öge olan yüklemnin eksiksiz bir anlatım verebilmesi için asıl ya da tamamlayıcı öğelerden birini de yanına almalıdır. Bu cümleye göre değişebilir ya asıl öge olan özne ya da tamamlayıcı öge olan nesne olabilir.

Şimşek göre: “bir düşüncenin bir duygunun yargısal bütünlük içerisinde anlatımını sağlayan dizimsel yapıya cümle denir.” (1987: 16) Yani Şimşek, yargı bildirmeyen bir dizimsel yapının ne kadar sözcükten oluşursa oluşsun cümle olarak değerlendirilmeyeceğini vurguluyor. Örneğin doğal çevrenin kişi üzerindeki olumlu etkileri öbeği altı sözcükle kurulmuş bir dizimsel yapı olmasına rağmen yargı bildirmediği için cümle değildir. Buna rağmen “kuş uçu.” ve “ayva sarıdır.” öbekleri yargı bildirdikleri için birer cümledir. Şimşek, yargının oluşmasını sağlayacak ana kavramların yanında o yargıya bütünsellik kazandıran yardımcı

kavramların da olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla sorulu anlatımlarda ortaya çıkan tek ana ögeli yargıların bütünlükten yoksun olduğunu ve bunların başlı başına bir yargı olarak değerlendirilemeyeceğini dile getirmektedir. Örneğin:

- Çocuğu kim getirdi?
- Babası (çocuğu babası getirdi .)

Dizdaroğlu, dilin alt basamağında ses, üst basamağında ise cümlelerin yer aldığını belirtmektedir (1976:7). Bu durumun cümlelerin anlamlı en küçük birim olmasından geldiğini söylemektedir. Sözcüklerin de anlamlı fakat bunların bir düşünceyi iletme ve aktarma gücünde olmadığını ifade etmekte, cümlelerin yapı bakımından bağımsız bir kuruluş olduğunu anlam bakımından başka cümlelerle bağlantılı olabileceğini söylemektedir. Cümlelerin bir yargı birimi olmasının yanı sıra duyguları, dilekleri, özlemleri, belirtme görevinin de olduğunu vurgulamaktadır. Yani cümlelerin tanımını yaparken sadece yargı bildirme işlevini kullanmanın yeterli olmadığını belirtmektedir. Dizdaroğlu, karşılıklı konuşmalarda sorulara verilen evet, hayır, peki vb. yanıtları da birer cümle değerinde görmektedir. Bunlara da kesik cümle adını vermektedir. Ayrıca ünlemlerin ve seslenmelerin de cümle değerinde olduğunu söylemektedir. Hu! , Eyvah! , Ne güzel!

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü gibi cümlelerin oluşması için bir yargının olması şarttır. Cümlelerin yapısı bakımından bağımsız bir kuruluş olduğu, fakat anlam bakımından başka cümlelerle bağlantısının olabileceği anlaşılmaktadır. Cümlelerin tek sözcükten veya birçok sözcükten oluşabileceği bu durumun anlatılmak istenen düşüncelerin ve belirtilmek istenen duyguların kapsamıyla ilgili olduğu görülmektedir. Cümlelerin kurulabilmesi için çekimli bir eylemin ya da çekime girmiş eylemin olması yeterlidir. Çekime girmiş eylem ya da eylem hem durumu, isteği bildirir hem de özneyi açıkça söylemese de aldığı kişi ekiyle özneyi bildirir.

3.1.1. Cümlelerin Ögeleri

3.1.1.1. Yüklem

Konuyu cümle unsurları başlığı altında fiil adıyla veren Ergin fiilin cümlelerin en esaslı unsuru, ana unsuru, temel unsuru ve cümlelerin direği olduğunu belirtmektedir. Fiilin cümlede hareketi, işi, oluşu, yapısı, hadiseyi, hükmü karşılayan unsur olduğunu dile getirmektedir. Fiil cümlede daima çekimli halde bulunur. i-fiiliyle yapılan cümlelerde ise bu fiilin ekli ve çekimli şekilleri ile onlardan önce gelen isim unsurundan oluştuğunu söylemektedir. Ergin, cümlede fiil unsurunu kısaca şöyle vermektedir. Ya tek veya birleşik bir fiilin çekimli şekli ya i-fiilinin çekimli şekilleri ile bir isim unsurunun birleşmesinden doğan kelime veya kelime grubuna fiil demektir. Ayrıca bu unsurlar için fiil yerine daha geniş bir tabir olan predikat kelimesinin kullanılmasını da dile getirmiştir (2000: 398-399).

Karahan, cümlede yargı bildiren çekimli unsurun yüklem olduğunu belirtmiş, cümlede işin, oluşun, hareketin yüklem tarafından karşılandığını ve yüklemün cümlede ana unsur olduğunu söylemiştir. Ayrıca yüklem olan unsurun çekimli bir fiil veya ek fiille çekimlenmiş bir isimden oluşabileceğini de belirtmiştir. Karahan, Ergin gibi yüklemün genel olarak cümlelerin sonunda bulunacağını belirtmiş bir cümlede sadece bir tane yüklem olabileceğini bir söz diziminde kaç tane yüklem varsa o kadar da cümlelerin olduğunu söylemiştir (2016: 14).

Özmen, “Yüklem, bir eylem bir iş, bir oluş veya isnat (yükleme) bildiren cümle ögesidir. Yüklem çekimli bir fiilden (Çalışacağız. Gelmeli. Okumuştunuz vb.), çekimli bir fiillikten (Yardım ederiz. Geliverdi. Yükselirdursun. Çileden çıktı. Havanda su dövdük, vb.) veya bir isim unsuruyla ona eklenen ek-fiilden (Buradaydı. Akıllıdır. Sıcakmış, vb.) oluşur. Yüklem cümlelerin özneyle birlikte iki temel ögesinden biridir. Bir metinde ne kadar çekimli fiil varsa, o kadar yüklem dolayısıyla o kadar cümle vardır.” (2016:5).

Banguoğlu ise “Yüklem yargının, dolayısıyla cümlelerin düğümlendiği kelimedir.” (2000: 524).

Ergin, Karahan, Özmen ve Banguoğlu'nun yüklemle ilgili görüşlerinin aynı olduğu görülmektedir. Dördü de yargı bildiren çekimli bir fiil ya da ek fiille çekimlenmiş bir isimden yüklem oluşabileceğini belirtmişler, ayrıca yüklem cümlelerin temel ögesi olduğunu da söylemişlerdir. Yüklemle ilgili pek görüş ayrılığı olmadığından bu çalışmamızda yüklem Karahan ve diğer dilcilerin belirttiği gibi tespit edilmiştir. Ayrıca, Karahan öznel yüklem adı altında verdiği deyimlerle kurulan yüklemde bazı deyimlerin arasına başka sözcüklerin de girdiğini belirtmiştir (2016: 21). ‘*Bu sırada, birdenbire **akluma** Seher **gelivermişti***(Karay, 2016: 45/10). *İlk önce aldırıyor göründü, lakin **aklı** onda **kaldı***(Karay, 2016: 191/3). *Bunları kaldırırken **gözüne** Şehzade'nin verip de kendisinin götürmek istemediği için kanepa üzerine bıraktığı kostümler **ilişti**, donup kaldı* (Karay, 2016: 101/11).’Bu tarz cümlelerde deyim bir bütün olarak ele alınmış olup deyim tamamı yüklem olarak değerlendirilmiş araya giren sözcükler de hangi öge ise öylece değerlendirilmiştir.

3.1.1.2. Özne

Öznenin tanımı konusunda bütün dilcilerin aşağı yukarı aynı görüşte olduklarını görmekteyiz. Özne yüklem belirttiği işi yapan; bir oluşu, kılışı gerçekleştiren yüklem gösterdiği yargıyı üzerine alan varlıktır.

Ergin, (2000: 399) ‘‘Cümlelerin fiilden sonra ikinci unsurudur. Fail, fiili yapan veya olan unsurdur. Fiile en yakın, fiilden ayrılmaz bir cümle unsurudur.’’

Karahan, (2016: 18) ‘‘Cümlede yapanı veya olanı karşılayan unsur, öznedir. Özne, yüklem gösterdiği işi, hareketi, oluşu, durumu üzerine alır.’’

Şimşek, (1987: 76) ‘‘Tümcede yüklemle dile getirilen kılış ya da oluşun bağlandığı dilce kişiye özne denir.’’

Kahraman, (2005: 176) ‘‘Cümlede yüklem bildirdiği eylemi yapan yada oluşun içinde bulunan ögeye özne denir.’’

Yukardaki ifadelerde görüldüğü gibi öznenin tanımı konusundaki tüm dilciler aşağı yukarı aynı çatı altında birleşmişlerdir. Fakat özne konusunda en önemli anlaşmazlık özne türleri ve bu türlerin adlandırılışıdır. Dilcilerin özne

konusuna işlev ve şekil açısından yaklaşımları çok fazla özne türünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hatta aynı açıdan yaklaşan araştırmacıların bile özne türlerinin adlandırılmasında farklı görüşlerde olduğu görülmüştür. Hamza Zülfıkar “Özne Türleri ve Bunların Adlandırılışı” adlı bildirisinde bu konuda yaşanan karışıklıkları dile getirmiştir.

Özne hakkında yapılan bir diğer çalışma da Ertürksoy’un “Türkiye Türkçesinde Cümlede Özne” adlı yüksek lisans tezidir. Cümlede asıl temel zorunlu öge olarak söylenen özne bunun aksine bazı cümlelerde bulunmayabilir. Bu da hemen akla şu soruyu getiriyor: Bir cümlede zorunlu öge olarak söylenen özne nasıl olur da bazı cümlelerde (meçhul cümlelerde) bulunmayabilir, bu nasıl temel, zorunlu ögedir? Demek ki özne hakkında yapılan araştırmalarda, sonuca varılan değerlendirmelerin de kendi içerisinde tutarsızlıkları vardır. O zaman bizim öncelikle buna karar vermemiz lazım. Acaba özne temel öge mi yardımcı öge mi? Öznesiz bir cümle kurulabiliyorsa o zaman özne temel öge değildir.

Bugün yola çıkıldı.

Bu meyhaneye girilir.

Bu konuyu daha detaylı anlatmalı.

Yukarıdaki cümlelerde görüldüğü gibi özne bulunmamaktadır. O zaman öznesiz cümle kurulabiliyorsa özne temel öge değil, yardımcı ögedir diyebiliriz (2005). Aslında özne hakkındaki en önemli problemin özne türlerinin ve bu türlerin adlandırılışı olduğu görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Bulak “Özne Türleri Üzerine” adlı makalesinde özne türleri için şu terimler kullanıldığını belirtmiştir: *gerçek özne, gerçekte kimse, gramerce özne, sözde özne, mantıkça özne, güçte kimse, mantıkça kimse, görünmez özne, görünür özne, örtülü özne, dolaylı özne, belirsiz özne, gizli özne, açık özne, ortak özne, açıklamalı özne, açıklayıcıdan özne, yinelenmiş özne, pekiştirilmiş özne, pekiştirmeli özne, kalıplaşmış özne, bağlaçlı özne, seslenmeli özne, kayan özne, bildirme koşacıyla özne, dönük kimse, karşılıklı kimse, ortaklaşa kimse, ettiren kimse, olduran kimse, yapıcı özne, etkileyici özne, etkisiz özne, etkilenen özne, imeceli özne, yaptırıcı özne, aracılı özne, baskıcı özne, zorlayıcı özne, deneyimci özne, eyleyici özne, anlatımsal özne.* olmak üzere 42 farklı terim kullanılmış (2013: 1105). Bu özne türlerinden sıkça kullanılanları şunlardır:

Açık Özne:

Cümlede kelime ve kelime grubu şeklinde yer alan öznelerdir. Gerçek özne de denilebilir.

Çocuk, sessizce dışarı çıktı.

Sen bu konuyu araştırmalısın.

Delice (1998:195), Ertürksoy (2005: 25) bu özne türü için ayrı bir adlandırmaya gerek olmadığını sadece özne diye adlandırmanın yeterli olduğunu söylemişlerdir.

Açıklayıcı Özne:

Ara söz görevinde olan ve özneyi açıklayan, daha belirgin hale getiren kelime gruplarıdır.

Mahallenin imamı, **Ahmet Hoca**, hiçbir şey olmamış gibi bakıyordu.

İki çocuk, **Müjgan ile Murat**, durmadan ağlıyordu.

Hatipoğlu, “Kendinden önce gelen sözcüğü belirten, açıklayan sözcüklere açıklayıcı denir. Bazı tümcelerde öznenin başka açıklayıcı da bulunur.” diyerek bu türe de açıklayıcıdan özne adını vermektedir (1982: 119). Fakat İbrahim Delice, bunları cümle dışı unsur olarak değerlendirmiş (1998: 195). Ertürksoy ise bunun aslında ayrı bir özne türü olmadığını öznenin bir özelliği olduğu söylemiştir (2005: 29).

Bağlaçlı Özne:

Öznesi bağlama grubundan oluşan cümlelerin öznesi için Hatipoğlu,(1982:119) tarafından kullanılmıştır.

Aysun ve Mehmet yarışmaya katılıyor.

Hem Ahmet hem kardeşi bu işe razı olmadı.

Delice, bu özne türünü bağlama gruplarından oluşan öznelerin kelime grupları içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmekte, bu özne türünün ayrı bir özne türü olmayıp açık öznenin bir özelliği olduğunu söylemektedir (1998: 196). Ertürksoy da aynı görüşü savunmaktadır (2005: 30).

Bildirme Koşacıyla Özne:

Bir kelimesiyle başlayan ve “ +dır” bildirme ekini alan kendileri de müstakil bir cümle olan öznelerdir. Hatipoğlu “-dır” ekini alan ve çoğu defa bir sözcüğü ile kalıplaşan bazı yüklemlerin aslında kendileri cümle oldukları halde, bir başka cümlede özne gibi kullanıldıklarını söyleyerek bildirme koşacıyla özne türünün olduğunu belirtmiştir (1982:120).

Bir fırtınadır, koptu.

Bir doludur, bastırdı.

Bir kahkahadır, başladı

Delice bu özne türünü pekiştirmeli özne içerisinde değerlendirmenin gerekliliğini vurgulamış, bunu da öznenin özellikleri içerisinde değerlendirmenin gerekliliğinden söz etmiştir (1998: 197).

Dönük Özne:

Yüklemi dönüşlü eylemlerden oluşan cümlelerin öznelerini Banguoğlu (2000: 544) dönük kimse olarak adlandırmıştır.

Fatma teyze kıyafetlerini giyindi.

Müjgan, o gün çok süslenmişti.

Başka bir araştırmada böyle bir sınıflandırmaya rastlanmamıştır.

Ettiren Kimse:

Banguoğlu tarafından ettirgen fiillerden oluşan cümlelerin özneleri için kullanılan bir terimdir (2000: 544).

Öğretmen, sayfaları tek tek koparttı.

Mimar, sessizce çizimine devam ettirdi.

Gizli Özne:

Şimşek, “Tümcede kurucu öge olarak açıkça yer almayıp yüklem kapsamındaki kişi ekinden çıkarılan özneye gizli özne denir.” (1987: 81).

(Ben) seni yıllarca hayalimde büyüttüm.

(O) Usulca yanıma yaklaştı.

(Siz) Beni hiçbir zaman anlamadınız.

Karahan bu terimi kullanmamakla birlikte, cümlede kelime veya kelime grubu olarak öznenin bulunmaması durumunu “Özne bazı cümlelerde kelime ve kelime grubu olarak yer almaz. Cümlelerin öznesi yüklem taşıdığı şahıs ekinde anlaşılır. Şahıs ekinin işaret ettiği zamir cümlelerin öznesidir.” şeklinde izah eder (2016: 20).

Şimşek’in gizli özne olarak adlandırdığı bu özneyi Karahan ayrıca gizli özne olarak belirtmemiş bununda cümlelerin öznesi olduğunu söylemiştir.

Karşılıklı Kimseler:

Banguoğlu (2005) tarafından kullanılan bu terim ise işteş çatılı fiillerden oluşan cümlelerin özneleri için kullanılmıştır.

Baba oğul anlaştılar.

Bütün çocuklar bahçeye koştu.

Başka bir araştırmada böyle bir sınıflandırmaya rastlanmamıştır.

Ortak Özne:

Şimşek, “Bir özne birden çok kılış ya da oluşun yapıcısı olabilir. Böylece ortak özneli tümce ya da tümceler ortaya çıkar.” (1987: 82). Dizdaroğlu, “Sıralı tümcelerde, tümcelerin birinde bulunup da hepsiyle ilgili olan özneye ortak özne denir. (1976: 42) Çekimli eylemlerin veya eylemsilerin aynı olan öznesinin ortak özne olduğunu belirten Hatipoğlu (1928: 118) da ortak özne terimine yer vermiştir.

Çocuklar dışarı çıktı, (*çocuklar*) oyun oynamaya başladı.

Şoför arabayı sürdü, (*şoför*) dinlenme tesisinde durdu.

Adam arabasına bindi, (*adam*) evine doğru gitti.

Pekiştirilmiş Özne:

Dizdaroğlu, “Kişi adılı ya da bağlaçla berkitilmiş özneye pekiştirmeli özne denir.” (1976: 44). Ayrıca Şimşek de son çekim edatı niteliğindeki kimi yardımcı sözcüklerin ve dönüşlülük adılının özneyi pekiştirici bir etki yaptığını dolayısıyla bu sözcüklerin izlediği öznelerin önem kazanarak daha vurgulu söylendiğini dile getirmiştir (1987: 83). Hatipoğlu da çekimli eylemin belirttiği öznenin kişi adılıyla birlikte bağlaçla veya özlük adılıyla pekiştirilmesine pekiştirmeli özne adını vermiştir (1982: 118).

Sen ki benim için her şeye değerdin.

Bu sorunu **o bile** çözemez.

Ben de özledim.

Sen kendin istedin.

Seslenmeli Özne:

Dizdaroğlu, ünlemlerden ya da ünlem niteliğindeki birliklerden oluşan özneye seslenmeli özne adını vermektedir (1976: 42). Hatipoğlu cümlede çekimli eylemin gösterdiği öznenin başka ayrıca seslenme durumundaki ad özne olarak kullanılırsa bu ada da seslenmeli özne dendiğini belirtmektedir (1982: 119).

Oğlum, sen beni dinle.

Asker, nöbet yerini terk etme.

Türk; öğün, çalış, güven.

Gençler, Cumhuriyeti korumalısınız (Hatipoğlu, 1982: 119).

Karahan (2016: 36-37), Ediskun (1993: 332), Delice (1998: 205) bu seslenme sözcüklerini özne olarak görmemekte, bunları cümle dışı unsur olarak değerlendirmektedirler. Ertürksoy (2005: 32) ise bu hitap unsurlarının ayrı bir özne olarak değerlendirilmemesini bunların özneyi vurgulayan unsurlar olduğunu söylemektedir.

Yinelenmiş Özne:

Tekrarlanan özne türüne Dizdaroğlu tarafından verilen addır (1976: 44).

Aylar, aylar geçiyor.

Zavalı babam, kaygılı babam, kederli babam, bizim için nasıl da çalışırdı.

Ertürksoy, bu tarz özneleri öznenin özellikleri konusunda değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir (2005: 29).

Örtülü özne:

Yüklemi edilgen fiillerden oluşan cümlelerde fiildeki iş oluş ve hareketi yapan "tarafından, yüzünden, etkisiyle, nedeniyle, dolayısıyla, vasıtasıyla" gibi kelimeler veya +cA/ +dAn eki sayesinde verilen bu türe *örtülü özne* denir. Ancak aslında bu yapının tamamı cümlede zarf tümleci görevindedir (Dizdaroğlu, 1976: 41; Şimşek, 1987: 79; Hatipoğlu, 1982: 117). Kahraman gramerce özne terimiyle (Kahraman, 2005: 183), Banguoğlu da mantıkça kimse/güçte kimse terimiyle adlandırmıştır (Banguoğlu, 2000: 526).

Bu bina *şehrin en tanınmış mimarı tarafından* yapıldı.

Masadaki süt, *çocuklarca* içildi.

Kapı, *yaşlı adam tarafından* yavaşça açıldı.

Bu cümlelerin öznesi “bu bina”, “masadaki süt” öbeği ve “kapı” sözcüğüdür. Fakat cümlelerde işi yapan yani fail “şehrin en tanınmış mimarı, çocuklar ve yaşlı adam”dır. Cümlede özne yani fail belli, fakat failin görevi cümlede zarf tümlecidir. Bu tür öznelere de örtülü özne adı verilmektedir.

Özmen, “tarafından”lı cümlelerin Batı dillerinin etkisiyle Türkçeye yerleşmiş bir cümle tipi olduğunu bu cümlelerin yüklemi geçişli iken geçişsizleştirilmiş fiillerden oluştuğunu ayrıca bu tür cümlelerin sadeleştirilmiş karşılığının +CA eşitlik ekiyle oluşturularak “tarafından”lı cümlelerin kullanıldığını belirtmiştir. Fakat Türkçe bir cümlede bir sözcük veya sözcük grubu ancak bir öge olabileceğinden örtülü özneyi de özne grubu içinde alınmayacağını söylemektedir (2016: 28). Bulak, örtülü öznenin cümlede zarf tamlayıcısı görevinde kullanıldığını aslında öznenin belli olduğunu ama zarf tamlayıcısı içinde gizlendiğini söylemektedir (2013:1110). Ertürksoy, bu tür öznelerin ayrı bir özne türü olarak değil, sözde özne terimi kapsamında ele alınması gerektiğini belirtir (2005: 23).

Sözde Özne:

Edilgen çatılı fiil cümleleriyle, edilgen çatılı eylemsilerden kurulan ad cümlelerinde öznenin yerini tutan nesneye sözde özne dendiğini belirten Dizdaroğlu, sadece belirtisiz nesnelerin sözde özne olabileceğini ifade etmiştir (1976: 40). Şimşek, Türkçe dil bilgisi kaynaklarında geçişli edilgen yüklemle kurulan cümlelerin nesnesinin genellikle özne olarak değerlendirildiğini ve bunlara da sözde özne adı verildiğini dile getirmiştir (1987: 79).

Gerçek öznenin belirtilmesi gerekli görülüyorsa ya da belirtisiz nesneye önem önem verilmek isteniyorsa, tümcede edilgen eylem kullanılır: “Ev onarıldı” gibi edilgen eylemle kurulmuş bir tümcede, asıl belirtisiz nesne olan “ev” sözcüğü, özne görevini üzerine alır ve tümcenin “sözde özne”si olur, genellikle ev sözcüğüne de özne demekle yetinilir. Bu tümcede ev sözcüğü, belirtisiz nesne durumundan özne durumuna geçirilmiştir (Hatipoğlu: 116-117).

Kahraman, sözde özne terimini anlatımca özne terimi ile adlandırmıştır (2005: 181). Karahan (2016) ise sözde özne terimini kullanmamıştır.

Belirsiz Özne:

Şimşek, Türkçede çoğu kalıplaşmış olan kimi yargılı anlatımların özne belirtisi göstermediğini dile getirmiştir. “Geçmiş olsun!” “Afiyet olsun.” vb. Şimşek, buradaki özne belirsizliğini yargının kişi dışına çıkıp genelleşmesiyle açıklamaktadır (1987: 84). Hatipoğlu da edilgen eylem kullanılmadan etken eylemle de öznenin belirsiz duruma düşürüleceğini belirtmektedir. Çarşıya gitmeli, modelleri görmeli (1982: 117).

Odalara tek tek bakıldı

Sabaha kadar gezildi.

Görüldüğü gibi yukarıdaki örneklerde de sözde özne de örtülü özne de gerçek özne de yoktur. Edilgen fiil, geçişsiz fiil kökünden türemişse bu tür yüklemelerin öznesi belirsizdir. Normalde odalara kimin baktığı, sabaha kadar kimlerin gezdiği biliniyor. Fakat tek cümlede belli olmayan ancak söz dizimi içinde daha doğrusu

birlikte kullanıldığı diğer cümlelerde varlığı bilinen özneye de belirsiz özne adı verilmektedir. Özmen tarafından da kabul edilen bu görüş Bulak tarafından reddedilmiştir.

Özne ve özne türleri üzerine detaylı bir makale yazan Bulak, özneye ilgili olarak öznenin bir cümlede ya olduğunu ya da olmadığını yoksa zaten olmayan bir özneyi adlandırmaya da gerek olmadığını söylemektedir. Dolayısıyla belirsiz özne kavramını bir özne türü olarak saymanın doğru olmadığını dile getirmektedir. Bulak, eğer özneyi cümlelerin temel öge sayıyorsak o zaman öznesiz cümle nasıl kurabiliriz? Ya özneyi temel öge saymayacağız ya da belirsiz özne kavramını kullanmayacağız şeklinde açıklamaktadır (2013: 1106-1107).

Yukarıdaki anlatılanlardan anlaşıldığı üzere Banguoğlu, Şimşek, Hatipoğlu, Dizdaroğlu, Kahraman'ın farklı özne türlerinden bahsettiği ve farklı adlandırmalar yaptıkları görülmektedir. Bulak, farklı dilciler tarafından değişik adlar altında ve terim farklılıklarıyla çeşitlendirilen bu özne türlerinin açık özne yani gerçek özne bağlamında ele alınmasını söylemektedir. Yukarıda bahsedilen özne türlerinin aslında gerçek öznenin özellikleri içinde değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bulak, öznesi olan cümlelerde, özne cümlede açık olarak yer alıyorsa ya da yüklem aldıkları kişi ekinden anlaşılıyorsa bu özne türünün açık, yani gerçek özne olduğunu cümlede farklı şekillerde yer alan açıklayıcı özne, bağlaçlı özne, birinci ve ikinci kişili özne, dönük özne, gizli özne, kayan özne, ortak özne, pekiştirilmiş özne, yinelenmiş özne aslında bir özne çeşidi olmadığını bunların hepsinin gerçek öznenin yani açık öznenin farklı özellikleri olduğunu ifade etmektedir (2013).

Dolayısıyla tezimizde Karahan'ın (2016: 18) ve Bulak'ın (2013: 1105) belirttiği gibi gerçek özne, açık özne yani cümlede yapanı veya olanı karşılayan unsur ve yüklem gösterdiği işi, hareketi, oluşu, durumu üzerine alan ögeler özne olarak değerlendirilmiştir.

3.1.1.3. Nesne

Türkçe söz diziminde en tartışmalı cümle unsurlarından biri de nesnedir. Aslında nesnenin tanımı konusunda dilcilerin çoğu hemfikirdirler; fakat cümlelerin diğer ögelerinde olduğu gibi nesne konusunda da terim yani adlandırmada farklılıklar olduğu gözlenmektedir. Bunlar, belirtili nesne için belirli düz tümleç; belirtisiz nesne için belirsiz düz tümleç terimleridir. Öncelikle “nesne nedir?” sorusuyla başlayalım. Nesne, cümlede temel ögeler dediğimiz yüklem ve öznenin sonra cümlelerin en önemli ögesidir. Gramer Terimleri Sözlüğü’nde düz tümleci “nesne” olarak alan Korkmaz, “Cümlede öznenin, dolayısıyla fiili geçişli olan yüklemle etkilediği şahsı veya şeyi gösteren, yalın veya yükleme durumu eki almış kelime.” şeklinde tanımlamıştır (1992:111).

Özne, “yüklemdeki eylemi gerçekleştirendir, nesne ise öznenin gerçekleştirdiği eylemle ilişkisi olanıdır (Boz, 2007: 102); “Fiilin tesir ettiği nesneyi, şahsı, şeyi karşılayan cümle unsurudur. Fiillerin bir kısmı geçişli, bir kısmı geçişsizdir. Yani bir kısmı yapma, bir kısmı olma ifade eder.” (Ergin, 2000: 399); “yüklemle etkisini üzerine alan öznenin yaptığı eylemden etkilenmiş varlık ya da niteliği gösteren ögeye nesne denir.” (Dizdaroğlu, 1976: 77); “Cümlede yüklemle bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öge nesnedir.”(Karahana,2016: 25); “Cümlede kimsenin, dolayısıyla yüklemle etkilediği kişiyi, veya şeyi teslim eden kelimeye nesne adını veririz.” (Banguoğlu, 2000: 527); “Cümlede yüklemle dile getirilen kılışın doğrudan etkilediği varlığı gösteren ögeye nesne denir.”(Şimşek, 1987: 104); “Nesne, fiil cümle ya da cümleciklerinde öznenin eyleminden, yani bağımsız, temel ya da yan yargıların sonuçlarından etkilenen kelimedir.” (Ediskun, 1993: 349); “Öznenin gerçekleştirdiği yapmadan etkilenen varlık, yapma hali çekimindedir ve cümlelerin nesnesidir. Yapma hali, bir ismin, geçişli eyleme bağlanarak, hareketten etkilenen varlık konumunu kazanması halidir. Bu haldeki bir isim, cümle içerisinde nesne durumundadır. İsmi bu hali bazen eksiz bazen ekli olarak bulunur. Bu hal, söz dizimlik bir hal olduğu için, geçişli fiillerin önündeki söz veya sözler, ek almamış olsalar da yapma halindedir ve öznenin eylemini yönelttiği varlığı gösterirler.” (Karaağaç, 2012: 232). Görüldüğü gibi bu tanımlarda ortaya çıkan temel özellikler şunlardır: Nesne, fiilin etkilediği varlığı karşılayan, yüklemle etkisini üzerine alan, öznenin yaptığı işten etkilenen varlık ya da kavramdır.

Doğan “Türkçede Nesneyi Belirleme Sorunu” adlı yazısında düz tümleç konusundaki sorunları incelemiş ve bu sorunların çözümü için önerilerde bulunmuştur. Düz tümlecin belirlenmesinde ögenin semantik rolü ve fiil tamlayıcı ilişkisinden ziyade bir yapı unsuru oluşuna ve şekline dikkat edilmesi gerektiğini dile getirmiştir (2010: 226-230).

Doğan, nesnenin cümlede farklı semantik rollerde olabileceğini yani nesnenin söz dizimindeki semantik rollerinin gramatikal bir ilişkiyi karşılayan nesneyle her zaman örtüşmeyebileceğini söylemiş. Bu yüzden Türkçe söz diziminde gramatikal ilişkiler ve semantik rollerin ayrımının yapılması gerektiğini yani cümle anlam ve yapı açısından çözümlenmesi gerektiğini vurgulamış, semantik açıdan çözebilmek için fiilin taşıdığı anlamı ifade edebilmek için gerek duyduğu tamlayıcılara göre; yapı açısından çözebilmek için de ekli ya da eksiz bir yapısal ilişki açısından incelemek gerektiğini dile getirmiştir.

Öztürk, nesneyi öznenin yaptığı eylemi etkisi üzerine olan öge diye tanımlanırsa yönelmeli, çıkmalı, vasıtalı nesnelerin var olduğunu dile getirmektedir. “Beni gördü” ve “Bana baktı” cümlelerindeki beni ve bana kelimelerinin yükleme göre durumların farklı olmadıklarını söylemiştir (2014: 195).

3.1.1.3.1. Nesne Türleri

Bütün dilcilerin ortak kanısı iki türlü nesnenin var olduğu düşüncesidir. Yani belirtili ve belirtisiz nesne olmak üzere iki türlü nesne vardır. Belirtili nesne akuzatif eki alan +I/+U, belirtisiz nesne ise ek almamış olan nesnelerdir.

Öztürk, belirtili nesne ile belirtisiz nesnenin arasındaki tek farkın ekli / eksiz olma farkı olmadığını belirtili nesne söyleyenin ve dinleyenin bildiği belirli bir nesneyi, belirtisiz nesnede ise söyleyenin ve dinleyenin zihninde net olarak belirmeyen genel bir mefhumun söz konusu olduğunu söylemektedir. Bu durumda bazı cümlelerde nesne +I/ +U belirtme ekini almadığı halde söyleyenin ve dinleyenin zihninde anlamı net olarak belirli olan nesneye de belirtili nesne denebileceğini söylemektedir. “İçim sıkılınca Yahya Kemal okurum.” cümlesinde nesne, belirtme eki almadığı halde söyleyenin ve dinleyenin zihninde net olarak belli olduğunu bu

durumda bu tür nesnelerin de belirtili nesne olarak değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Görüldüğü gibi Öztürk de burada şekilden ziyade anlamın ön planda olduğuna vurgu yapmaktadır (2014: 191).

Yüklemi geçişli fiil olan cümle her türlü ögeyi alabilen tam kapasiteli bir cümledir.

Öğrenciler ders notunu okulda dün sabah hazırlamışlar .

Ö   N   YT   ZT   Y

Yüklemi ekeylem almış isim cümlesinde nesne bulunmaz. Çünkü nesneyi tanımlarken nesnenin eylemin etkisini üzerine çeken öge olduğunu vurgulamıştık. Dolayısıyla eylem yoksa nesne de olmaz.

Müjgan, dün okulda yoktu.

Ö   ZT   YT   Y

Edilgenlik eki “-l veya – n” almış fiillerin geçişliliği konusunda da farklı görüşler vardır.

Mektup dün okulda yazıldı.

Ö   ZT   YT   Y

Özne konusunda da olduğu gibi aslında burada yazma işini yapan bir fail vardır ve o eylemden etkilenen bir öge vardır bu öge de “mektup”tur. Yani cümlede özne görevinde kullanılan “mektup” aslında işi yapan değil, yapılan işten etkilenendir. Oysa Karahan’ a göre özne cümlede yapanı olanı karşılayan ögedir (2016: 18). Dönüşlü eylemlerde de nesne bulunmaz; çünkü eylemin etkisi öznenin üzerinde olduğu için yani özne hem işi yapan hem de yapılan işten etkilenen öge olduğu için cümlede ayrıca bir nesne bulunmaz.

Müjgan, okulda süslendi.

Ö   YT   Y

Diğer bir farklı görüş de işteş fiillerin olduğu cümlelerde genel itibarıyla akuzatif ekli nesne almadıkları fakat “+A, + dAn ve +lA” lı bazı cümlelerin

öznenin yaptığı eylemin etkisini üzerine aldıkları için nesne kabul edildiği bir görüştür. Öztürk (2014: 187), Banguoğlu (2000: 528), Sinanoğlu (1957: 368), Boz (2004: 505), Sev (2004: 2657), nesnenin ekli ya da eksiz akuzatif durum dışında +A, +dAn, +lA durum ekli görülebileceğini dile getirir. Mehmedoğlu (2001: 80) nesneyi oldukça genişleterek kimi, neyi, kime, *neye*, *kimde*, *neyde*, *kimden*, *kimle*, *ne ile*, *kim için*, *ne için* sorularından birine cevap veren öge olduğunu dile getirir. Nesne hakkındaki tüm bu görüşlere göre aşağıdaki cümlelerin tamamında nesnenin bulunduğunu söylemektedir.

- 1) Ali **kalemi** kırdı (Doğan, 2010).
- 2) Ali **beni** görmüş (Doğan, 2010).
- 3) Ahmet **yolu** iki saatte aldı (Doğan, 2010).
- 4) Ali **bana** baktı (Doğan, 2010).
- 5) **Babasına** benziyor (Sinanoğlu, 1960).
- 6) Kamyon **ineğe** çarptı (Banguoğlu, 2000).
- 7) Serdar **müfettişten** şüpheleniyor (Boz, 2004).
- 8) Terzi **pantolonun paçasından** çok fazla almış.
- 9) **Sakat kimselerle** alay etmeyiniz (Doğan, 2010).
- 10) Çocuk **annesine** bir kitap verdi (Emre, 1954).
- 11) **Kötü insanlarla** konuşmamalı (Sinanoğlu, 1957).
- 12) Düşündüğümü **kimseden** saklamam (Sinanoğlu, 1957).
- 13) Biz de onun kadar **bu isten** anlıyoruz (Sev, 2004).
- 14) Annem hep **babamdan** söz açardı (Boz, 2004).
- 15) Ayşe teyze **trenle** geldi (Mehmedoğlu, 2006).
- 16) Ayşe **çalışmaktan** bıkmıştı (Boz, 2004).
- 17) Ahmet **kirden** arındı (Boz, 2004).
- 18) **Ata** bindi (Cemiloğlu, 2000).

Karahan, V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı'nda "Belirtisiz Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri" adlı makalesinde nesnenin, içinde yer aldığı cümlelerin zorunlu bir ögesi olduğunu vurgularken nesneyi akuzatif ekli nesne, akuzatif eksiz nesne şeklinde ikiye ayırmıştır. Karahan'ın nesneyi bu şekilde tanımlamasının sebebi ise yukarda bahsettiğim gibi bazı dilcilerin "+A, +dAn +lA" ekli bazı tamlayıcıları da belirli nesne olarak kabul etmesidir. Dolayısıyla Karahan da cümlede nesneyi

belirlerken aslında (belirtili–belirtisiz) anlamın ön planda olduğuna dikkat çekmektedir (2004: 1615-1624).

Ayrıca Karahan’ın makalesinde üzerinde önemle durduğu diğer bir husus da belirtili nesne (akuzatif ekli nesne) ile belirtisiz nesnenin (akuzatif eksiz nesne) cümledeki konumudur. Karahan akuzatif ekli nesnenin cümle içresinde yer değiştirmeye en fazla müsait ögelerden biri olduğunu dile getirmektedir. Akuzatif eksiz nesnenin cümlede genellikle yüklem yanısında yer aldığı, akuzatif ekli nesnenin ise bağımsız bir öge olarak söz dizimi içinde çok rahat yer değiştirebildiğini söylemektedir.

Dün sana çarşıdan **kitap** aldım.

Dün sana **bu kitabı** çarşıdan aldım.

Sana **bu kitabı** dün çarşıdan aldım.

Çarşıdan **dün bu kitabı** sana aldım.

Yukardaki örneklerde de görüldüğü gibi birinci cümlede akuzatif eksiz nesnenin cümlede başka bir yerinde yani söz diziminde yer değiştiremediği, buna karşılık akuzatif ekli nesnenin söz diziminde çok rahat yer değiştirebileceğini görmekteyiz. Bunun sebebi akuzatif eksiz nesnenin “genellik ve belirsizlik” bir nitelikle yükleme bağımlı olmasıdır. Fakat nesne çeşitli gramatikal yollarla “belirlilik” kazandığında yükleme arasındaki bağ gevşemekte bazen de yüklem önünden uzaklaşabilmektedir. da/de, dahi, bile gibi bağlaç ve edatlarla ve soru edatı olan “mı”nın araya girmesiyle bazen akuzatif eksiz nesne yüklemden az da olsa uzaklaşabilmektedir.

Kitap bile yazar.

Papatya da toplamışlar.

Belirtili isim tamlamalarında tamlayanla tamlananın yer değiştirebildiği, araya başka sözcüklerin de girebileceği yani tamlayanın da tamlananın da özgür olduğu; fakat belirtisiz ad tamlamasında tamlayan ile tamlanan arasına hiçbir unsurun (bağlaç, edat dahil) girmediği gibi akuzatif eksiz nesnenin de daima yüklemden hemen önce gelmesi şarttır. Yükleme akuzatif eksiz nesnenin arasına sadece bağlama, pekiştirme edatı ve soru eki girebilir. Dolayısıyla akuzatif ekinin

nesnelere “belirlilik” daha doğrusu “bağımsızlık” kazandırdığı aşikardır (Karahan, 2004: 1615).

Karahan, ayrıca nesneye belirlilik özelliği veren ekin sadece akuzatif eki olmadığını dile getirmiştir. İyelik ekinin de nesnelere belirlilik anlamı verebildiğini söylemiştir. Yani iyelik eki eklendiği sözcüğü genellikten kurtarır, belirli yapar, dolayısıyla bağımsızlık kazandırır. Tarihî lehçelerden bu duruma pek çok tanık göstermenin mümkün olduğunu belirtmiştir:

“*Günlerüm* dün eyledi (Timurtaş 1981:71)

Düş gördüm ve nice *gördüğüm* girü unitdum (Marzubannâme 263)

Oşbu *benüm haberüm* ol balıklara degür (Marzubannâme 273)

Ben kız *kardaşum* Hâbile virmezem (Kıyas-ı Enbiyâ 101)

Ya Kâbil *kardaşuñ* niçün öldürdün? (Kıyas-ı Enbiyâ 101)’’

Bu örneklerdeki nesneler, akuzatif eki almamalarına rağmen bir türü, bir cinsi değil, bana, sana, ona, yani bir şahsa ait bilinen bir varlığı karşılarlar ve söz dizimi içinde belirli nesneler olarak serbestçe dolaşabilirler. Böyle örnekler Türkiye Türkçesinde görülmez. Türkiye Türkçesinde iyelik ekli bir nesne mutlaka akuzatif eki istemekte ve ancak akuzatif eki ile sözdizimi içinde hareket kabiliyetine sahip olmaktadır.’’ (Karahan, 2004) .

Karahan, ayrıca akuzatif eksiz bir nesneyi yüklemden uzaklaştıran bir başka yapının da bağlı cümleler olduğunu dile getirmektedir. Meselâ Türkiye Türkçesinde “İki kitap sana vereyim, üç kitap da arkadaşına vereyim” gibi bağlı bir yapıda akuzatif eksiz nesnelerle yüklem arasına başka öğeler girmiş ve nesne yüklemden uzaklaşmıştır. Karahan, akuzatif eksiz nesnenin yüklemden uzaklaşabilmesi için sıfat tamlaması kuruluşunda olması yapılarında mutlaka sayı ve belirsizlik sıfatı bulunması ayrıca beraberlik, karşılaştırma bildiren bağlı cümleler içerisinde yer alması gerektiğini dile getirmektedir (2004: 1615-1624).

Nesne, tanımı konusunda aralarında fazla fark bulunmayan dilcilerin belirtili ve belirtisiz nesne konusunda görüş ayrılıkları olduğu görülmektedir. Bazı dilciler şekil olarak değerlendirirken bazıları da duruma anlam açısından yaklaşmanın daha doğru olduğunu dile getirmektedir. Yani eğer nesneyi eylemin etkisini üzerine alan

öge olarak tanımlayabiliyorsak bulunma hali eki, vasıta hali eki, çıkma hali eki alan bazı sözcüklerin de eylemin etkisini üzerine çektiklerini dolayısıyla Öztürk(2014), Banguoğlu(2000), Boz(2005) ve Mehmedoğlu (2001) gibi bazı dilcilerin bunları da nesne olarak saymanın yanlış olmadığını savundukları görülmektedir. Şekilden ziyade anlamın yani gramatikal oluşumdan çok semantik açıdan bakmanın daha doğru olduğunu savunan dilciler bulunma halli, vasıta ve çıkma halli bazı sözcüklerin ve sözcük öbeklerinin de eylemden etkilendiğini belirterek bunlara nesne adını verdikleri görülmüştür.

Bu tezde -nesneyi belirtili, belirtisiz diye ayırmadığımızdan- Karahan'ın belirttiği gibi yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen akuzatif ekli ve akuzatif eksiz ögeler nesne olarak değerlendirilmiştir. Akuzatif eki dışında diğer hal ekleriyle kurulan ögeler nesne olarak değerlendirilmemiştir.

3.1.1.4. Yer Tamlayıcısı

Cümle unsurlarının dilciler tarafından farklı şekillerde değerlendirilmesinin en önemli sebebi bazen şekil yapısının bazen de fonksiyonunun göz önüne alınmasıdır. Yer tamlayıcısını bazı araştırmacılar şekli esas alarak tanımlarken, bazıları da fonksiyonu esas alarak tanımlamaktadır.

“Fiilin mekânını ve istikametini gösteren cümle unsurudur. Her hareketin zaman ve mekân içinde bir yeri ve bir istikameti vardır. İşte yer tamlayıcısı hareketin cereyan ettiği bu yeri ve istikameti ifade eder. Bu unsur da isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu olur. Fiile yer ve istikamet ekleri olan datif, lokatif ve ablatif ekleri ile bağlanır.”(Ergin, 2000: 400).

“Cümlede yönelme, bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklemi tamamlayan öge, yer tamlayıcısıdır. Bu öge bazı cümlelerin zorunlu, bazılarının da yardımcı ögeleridir.”(Karahan, 2016: 29).

“Eylem cümlelerinde adların –e, -de, -den durum takılarını alarak yüklemın anlamını yönelme (yön), çıkma (başlangıç) ilgileriyle tümleyen tümce ögesine ‘dolaylı tümleç’ denir.”(Dizdaroğlu, 1976: 95).

“Cümlede, yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklemi tamamlayan öge yer tamlayıcısıdır. Bir yüklemın özne ile şekil ve zaman özelliğinden sonra, en önemli özelliği yerdir. Yer tamlayıcısı, yaklaşma, bulunma, ve uzaklaşma bildirerek eylemi niteleyen ögedir; bu yüzden cümlelerde, yer ve zaman zarflarıyla aynı görevi üstlenirler.” (Karaağaç, 2012: 233).

“Yüklemdeki eylemin yerini, yönünü ve çıkış yerini gösteren cümle ögesi, dolaylı tümleçtir. Dolaylı tümleç yönelme, bulunma veya çıkma durumu eklerinden birini alır. Bu üç durum ekinden birini almayan öge dolaylı tümleç olamaz; ancak bu üç durum ekini alan her öge de dolaylı tümleç değildir. Bulunmalı, yönelmeli ve çıkmalı ögeler, zaman ve sebep bildirdikleri zaman, zarf tümleci görevinde bulunurlar.” (Özmen, 2016: 37).

“Tümcede yüklemle dile getirilen kılış ya da oluşu yönelme, kalma, çıkma ilgileriyle tümleyen kurucu ögelere dolaylı tümleç denir.”(Şimşek, 1987: 120). Ergin, cümlede görev yapan unsurları sadece işlevlerine göre değil, çekimli olup olmamalarına göre değerlendirmektedir. Yani cümlede yer alan ögelerin aldıkları eklerin belirleyici olduğunu dile getiriyor. Fakat bu durum, tamlayıcıları belirlemede işlevi ön planda tutan dilciler tarafından eleştirilmiştir. Ergin, yaklaşma (+A), bulunma (+dA) ve ayrılma (+dAn) hali eklerinden birini alan bir ögeyi yer tamlayıcısı olarak değerlendirmektedir. Yani bu eki alan sözcüklerin zaman anlamı bildirse bile zarf tümleci olmadıklarını söylemektedir. Bu durumu da şuna bağlamaktadır. Zarf çekimsiz bir cümle ögesidir yani bir unsurun zarf olabilmesi için çekimsiz olması gerekmektedir (2000: 400).

Şimşek de Ergin gibi bu hal eklerini alan ögelerin zaman, durum, neden, amaç, değer tarz bildirseler dahi yer tamlayıcısı olduğunu savunmuştur (1987: 121).

Dizdaroğlu +A, +dA, +dAn hâl eklerini alan her sözcüğün yer tamlayıcısı olmadığını bunun belirteç cümlesi de olabileceğini dile getirmiştir (1976: 95).

Üstüner, “Cümle Öğeleri Konusunda Karışıklıklar” adlı makalesinde zarf tamlayıcısı ile yer tamlayıcısı, sadece yer ve yön belirtme görevleri ile birbirine karıştırılmadığını, bu karışıklığın başka fonksiyonlarda da görüldüğünü söylemektedir. “Sana aldım” ve “Senin için aldım.” cümlelerinde “sana” ve “senin için” unsurları, biri yer tamlayıcısı, diğeri zarf tamlayıcısı olduğu halde, her ikisinin de yüklemi sebep bakımından tamamladığını belirtmektedir (1998: 23-24).

Konuyu dolaylı tümleç adı altında inceleyen Şimşek, yer tamlayıcılarının çekimli ögeler olduğunu bunların yükleme +A ,+dA, +dAn durum ekleriyle bağlandığını yani bir dil biriminin yer tamlayıcısı olabilmesi için yönelme, kalma, çıkma durumlarından birisi olması gerektiğini söylemiş. Ayrıca yer tamlayıcıların, cümlede yüklemde dile getirilen kılışı ya da oluşu zaman, durum, neden, amaç, değer ya da karşılık ilgileriyle tümlediğini söylemektedir. Örneğin: Şubat’ta Samsun’a gideceğim. Çocuk korkudan kımıldayamadı. Bu kitabı beş yüz liraya aldım vb. Şimşek, yer tamlayıcıları kalmalı dolaylı tümleç, yönelmeli ve çıkmalı dolaylı tümleçler şeklinde üç kısımda incelemiştir. Kalmalı dolaylı tümleçleri doğrudan yer bildirmesi nedeniyle her cümlede bulunabileceğini, yönelmeli ve çıkmalı dolaylı tümleçlerin ise çoğunlukla eylem cümlelerinde bulunduğunu söylemiştir (1987).

Görüldüğü gibi dilcilerin cümle unsurlarında anlattıkları yer tamlayıcısı ve zarf tamlayıcısı tanımlarında ve değerlendirmelerinde farklılıklar bulunmaktadır. Bunun esas sebebi bazı dilcilerin işlevi bazılarının da şekli esas almasıdır. Yani bazılarının zarf diye kabul ettiği tamlayıcıyı, diğeri yer tamlayıcısı olarak kabul etmişlerdir. Şekli esas alan adlandırmadan çok fonksiyonun esas tutulmasını savunanlar daha çoktur. Çünkü Türkçede her ekin çeşitli fonksiyonları vardır. Bu tezde de dilcilerin genel olarak üzerinde uzlaştıkları “+A, +dA, +dAn” durum eklerini alan kelime ya da kelime gruplarını şekilden ziyade anlamını ön plana çıkaran yani bulunma, yönelme, ayrılma anlamında kullanılan kelime ve kelime grupları yer tamlayıcısı olarak değerlendirilmiştir.

3.1.1.5. Zarf Tamlayıcısı

Gramer kitaplarımızda cümlenin öğeleriyle ilgili olarak verilen bilgiler arasında ilk başta pek farklılık görülmemektedir. Genel olarak cümlenin temel

öğelerinin özne ve yüklem; yardımcı öğelerinin de nesne, yer tamlayıcısı, zarf tamlayıcısı diye adlandırıldığını görmekteyiz. Fakat konuyu daha detaylı incelediğimizde dilcilerin bazı öğelerde özellikle zarf tamlayıcısı ve yer tamlayıcısı konusunda ihtilafa düştükleri görülmektedir. Bu farklı değerlendirmenin ana sebebi ise bazılarının sadece şekli bazılarının da sözcüğün işlevselliğini dikkate almasıdır.

“Fiilin muhtelif şartlarını ve zamanını gösteren cümle unsurudur. Hareketi nasıl, niçin, ne şekilde, hangi vasıtalarla, hangi sebeple, hülâsa, hangi şartlarla yapıldığını veya olduğunu ve hangi zamanda cereyan ettiğini göstermek için zarf unsuru kullanılır. Bu unsur zarf olarak kullanılan isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu, bir gerundium veya gerundium grubu veya bir edat grubu olur. Zarf unsurunun sonunda instrumental, eşitlik ve yön ekleri bulunabilir. Fakat bu hal ekleri bir münasebet için değil, doğrudan doğruya zarf eki olarak kullanılan eklerdir.” (Ergin, 2000: 400).

“Varlıkta hacim, renk, koku, biçim ve görünüş, temel özellikler olarak ortaya çıkarken; eylemlerde yer, zaman, hal, azlık çokluk, vb. özellikler görülür. Dolayısıyla bir cümlede, yön, zaman, tarz, sebep, miktar, vasıta, şart, vb. bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi zarftır. Yapma ve olmaları niteleyen her türlü söz ve yapı, zarftır; zarf, eylemin sıfatıdır.”(Karaağaç, 2012: 235).

“Yüklemi zaman, yer ve yön, durum ya da tarz, nicelik ilgileriyle tamamlayan kelimelerdir.”(Ediskun, 1993: 360).

“Zarf tümleci, yüklemde söz konusu olan eylemin, nasıl, niçin, ne zaman, ne şekilde, kiminle, neyle, hangi vasıta ile yapıldığını bildiren cümle ögesidir. Yükleme bağlanan zarflar, zarfimsılar ve zarflıklar zarf tümlecidir; dolayısıyla zarflar, zarf-fiiller, zarf-fiil grupları, edat grupları ile eşitlik durumunda, araç durumunda ve yön gösterme durumunda olan öğeler, zarf-tümleci olabilir.” (Özmen, 2016: 39).

“Cümlede yüklem içinde geçtiği hal ve şartları belirten zarflara ve zarf niteliğindeki belirtme öbeklerine zarflama deriz.” (Banguoğlu, 2000: 530).

“Zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi zarftır. Zarf cümlelerin genellikle yardımcı ögesidir. Seyrek olarak bazı cümlelerde zorunlu öge olabilir.”(Karahana, 2016: 32).

“Zaman, durum (nitelik), nicelik (miktar), yer(yön) ve soru ilgileriyle yüklemnin anlamını sınırlayan ve berkiten tümleçlere belirteç tümleci denir.” (Dizdaroğlu, 1976: 119).

Tanımlardan anlaşıldığı üzere zarf ile zarf tamlayıcısının tanımları aynı sözcüklerle söz dizimindeki görevi esas alınarak yapılmıştır. Fakat açık bir şekilde yapılan bu tanımlara rağmen bazı dilcilerin yer tamlayıcısı dediği tamlayıcıya bazıları da zarf tamlayıcısı diyebiliyor. Bu durum tamlayıcıyı kapsamına alan çekim ekinin ekli özelliğinden veya aynı ekin fonksiyonundan hareket edilerek adlandırıldığı için ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı zarf tamlayıcısıyla yer tamlayıcısı birbiriyle çok karıştırılmaktadır. Dolayısıyla değişik ölçütler neticesinde zarf olan bir unsur yer tamlayıcısı, yer tamlayıcısı olan unsur da zarf olarak isimlendirilmektedir.

Soğuk kış günlerinde şehre inerdik.

Annem, *seni görmeye* gelmiş.

Sizi *yürekten* alkışlıyorum.

Yukarıdaki cümlelerde geçen “soğuk kış günlerinde, seni görmeye, yürekten” sözcük öbekleri ve sözcüklerin yer tamlayıcısı mı zarf mı olduğu hususunda henüz bir birlik sağlanamamıştır.

Karaörs zarf tamlayıcısını “cümlede fiil unsurunun zamanını ve şartlarını gösteren cümle unsurudur. Hareketin hangi zamanda, nasıl, niçin, hangi sebep ve vasıtalarla yapıldığını veya olduğunu gösteren unsur zarftır.” şeklinde tanımlamıştır (1992: 42). Karaörs, zarf tamlayıcısının görevleri arasında yer ve yön bildirme görevinden de söz etmektedir.

Dizdaroğlu ise zarf tamlayıcısının bir çeşidi olarak “yer belirtici tümleci” adını verdiği bir tümleç çeşidinden bahsetmektedir (1976:42). Yer yön bildirme

görevi bazı dilciler tarafından yer tamlayıcısının görevleri olarak belirtmiştir. Fakat aynı görev Karahan (2016: 32), Ediskun (1993: 276), Ergin (2000: 400), Gencan (1975: 376), tarafından zarf tamlayıcılarının fonksiyonları arasında da sayılmıştır. Banguoğlu “İçeride misafir var” ve “Hayvanları karşı yakaya geçireceğiz” cümlelerindeki “içeride, karşı yakaya” ifadeleri zarflama saymıştır (2000: 531). Zarf tamlayıcısı ile yer tamlayıcısı sadece yer yön belirtme görevleriyle birbirine karışmaz, bu karışıklık başka fonksiyonlarda da görülmektedir. Üstüner “Size aldım.” ve “Sizin için aldım.” cümlelerinde “size” ve “sizin için” unsurlarının biri yer tamlayıcısı biri de zarf olduğu halde her ikisinin de yüklemi sebep bakımından tamamladığını söylemektedir (1998: 24). Zarf tamlayıcısı gramer kitaplarının çoğunda Ergin (2000:400), Banguoğlu (2000: 530), Gencan (1983: 99), Dizdaroğlu (1974: 119), Ediskun (1988: 360), Özmen(2016: 39), Karaağaç (2012: 235) yüklemi anlamını zaman, yer / yön, tarz, nicelik (azlık, çokluk), sebep, ölçü ve soru anlamları katarak tamamlayan bir öge olarak tarif edilmektedir.

Görüldüğü gibi zarf tamlayıcısı çoğu dilciler tarafından aşağı yukarı aynı olarak tanımlanmıştır. Eylemlerde yer, zaman, azlık çokluk, durum gibi özellikleri belirten cümlelerin yönünü zamanını, tarzını, sebebini, miktarını, bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesinin zarf olduğu söylenmektedir. Şimdi aşağıdaki örnekleri bu açıklamalar doğrultusunda inceleyelim.

Yalnız benim için bak **yeşil yeşil**

“**yeşil yeşil** “ tekrar gurubu eylemin tarzını belirttiği için,

Dün seni gördüm rüyamda

Arnavut kaldırımli taş sokakta.

“**dün**” sözcüğü eylemin zamanını belirttiği için

Her seher bir gül açar

Her gece bir bülbül öter.

“**her gece**”, “**her seher**” sıfat tamlaması eylem zamanını bildirdiği için

Bana **çok** uzun baktı.

“**çok**” sözcüğü zarfın yani kendi türünden olan sözcüğün derecesini belirttiği için,

Bitlis’te beş minare

Beri gel oğlan **beri** gel.

“**beri**” sözcüğü eylemin yönünü belirttiği için

Çiçekler **bakımsızlıktan** kurumaya başladı.

“**bakımsızlıktan**” sözcüğü eylemin sebebi belirttiği için zarf tümleci olarak değerlendirilmektedir.

Bu tamlayıcıların hepsi de eylemi farklı yönlerden tamamlamıştır. Bunların hepsine birden zarf tamlayıcısı demek doğru bir deyimdir. Fakat yetersiz olduğunu savunanlar vardır. Çünkü hepsi yüklemi farklı açıdan tamamlamıştır. Demir(2004) “‘Türkçe Öğretiminde Zarf Tümleçleri’” adlı makalesinde bunların kullanılış amacına göre adlandırılmasının cümlelerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağını söylemiştir. Yani zaman bildirmek amacıyla kullanılmışsa zaman tamlayıcısı, birliktelik bildirme amacıyla kullanılmışsa durum tamlayıcısı, sebep bildirmek amacıyla kullanılmışsa sebep tamlayıcısı diye adlandırmanın daha faydalı olacağını dile getirmektedir. Aşağıdaki örnekler Demir’e göre incelendiğinde farklı adlandırmaların ortaya çıktığını görmekteyiz.

ÖRNEKLER

Çakmak çakmaya geldik.

Kına yakmaya geldik. → amaç tamlayıcısı

Yıllarca seni bekledik Müjgân. → süre tamamlayıcısı

Şimdi de geçti buradan Konyalının biri. → zaman tamamlayıcısı

Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden. → tarz tamlayıcısı

Geç geldiğim için toplantıya katılmayacağım. → sebep tamlayıcısı

Elbet bir gün kavuşacağız. → kesinlik tamlayıcısı

Belki sen de beni anlarsın. ihtimal tamlayıcısı

Başınızı **çok** ağrıttım. miktar tamlayıcısı

Zarf tamlayıcısı konusunda diğer önemli bir husus da asla, ille, belki, mutlaka, kuşkusuz, inşallah, adeta, keşke... gibi edatların ve bunların oluşturduğu öbeklerin cümlede durum zarfı olarak kabul edilebilirliğidir. Kahraman (2005: 98), Dizdaroğlu (1976: 130-131) bunları durum zarfı olarak belirtmiş. Karaağaç (2012: 56-59) bunların tamamını edatlar başlığı altında ele almış. Özmen (2016: 42-44) ise

bunlara zarfların içinde değinmemiş, bunları ayrı olarak bağımsız tümleş olarak değerlendirmiştir. Bu tezde ise Kahraman (2005) ve Dizdaroğlu (1976)'nın görüşlerine uyularak bu sözcükler zarf olarak değerlendirilmiştir.

Görüldüğü gibi zarf ile zarf tamlayıcısının tanımları aynı sözcüklerle söz dizimindeki görevi esas alınarak yapılmıştır. Dolayısıyla bu tezde de çoğu dilcilerin tanımladığı gibi yüklemın anlamını zaman, yer / yön, tarz, nicelik (azlık, çokluk), sebep, ölçü ve soru anlamları katarak tamamlayan öge zarf olarak değerlendirilmiştir.

3.1.1.6. Cümle Dışı Unsur

“Cümlelın kuruluşuna katılmayan; fakat cümle öğeleri ve cümleler arasında bağlantı kurarak metnın oluşmasını sağlayan öğeler, cümle dışı öğelerdir. Cümle dışı öğeler, cümleler arası metnın öğeleridir; bu yüzden metnindeki herhangi bir yüklemlle ilişkilendirilemezler. Ünlemler ve ünlem öbekleri ile her türden bağlama edatları böyle öğelerdir.” (Karaağaç, 2012: 236).

Cümle dışı unsuru bağımsız tümleş başlığı altında inceleyen Özmen, cümleye türlü anlam ilişkileriyle katılan; ancak yükleme doğrudan doğruya bağlanmayan, yükleme sorulan hiçbir soruya cevap vermeyen cümle ögesinin bağımsız tümleş olduğunu söylemektedir. Bağımsız tümleşleri cümlelın başında iki cümle arasında veya cümlelın sonunda bulunabileceğini belirten Özmen, bağımsız tümleşleri de bağlama görevli bağımsız tümleş, bağlama kuvvetlendirme görevli bağımsız tümleş, ünleme görevli bağımsız tümleş diye kendi arasında üçe ayırmaktadır (2016: 42-43).

Karahan, “Cümlelın kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlelın anlamına yardımcı olan unsurlar” dediğı cümle dışı unsurların “bağlama edatları, ünlem edatları, ünlem grupları, hitaplar, ara sözler” olduğunu belirtir. Yüklemlle doğrudan doğruya ilgisi olmayan ve yükleme yönelik sorulara cevap alınmayan bu unsurları cümle dışı unsurlar değerlendirmektedir (2016: 36).

Ergin cümle dışı unsurları şöyle açıklamaktadır: Cümlede bağlama ve ünlem edatları veya ünlem gurupları bulunabilir. Fakat bunlar esas hareketle, fiille ilgili

olmayan ve cümleye sadece ilave edilmiş bir durumda bulunan unsurlardır. Umumiyetle cümlelerin başlarında, sonlarında ve cümleler arasında bulunurlar. Parantez şeklinde cümle içine girdikleri de görülebilir. Bunlara cümle dışı unsurlar adını veriyoruz.”(2000: 401). Ergin ve Karahan bağlaç, ünlemler ve ünlem gruplarını cümle dışı unsur olarak değerlendirilirken Gencan (1975: 395), Ediskun (1992: 362), Dizdaroğlu (1976: 153) gibi dilciler bu unsurları ilgeç tümleci adı altında bir cümle unsuru olarak değerlendirmişlerdir.

Üstüner, cümle dışı denen kelime ve kelime grupları bazen özneyi vurgulamak, bazen de yüklemi ihtimal, kararsızlık, belirsizlik, kesinlik vb. yönlerden tamamlamak amacıyla kullanıldığını ifade etmekte, yüklemlerle doğrudan doğruya ilgili olmayan fakat cümlenin anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan bu unsurların cümle dışı unsurlar olarak adlandırılmasının cümlenin dışında saymanın doğru olmadığını dile getirmektedir (1998: 28).

Bağlaçların cümle kuruluşlarındaki varlığı da yadsınamaz. Şimdi Korkmaz’ın “Türkiye Türkçesi Grameri” adlı eserindeki örneklerle bazı bağlaçların hangi fonksiyonlarda kullanıldıklarını inceleyelim.

Denkleştirme, karşılaştırma, seçme bildiren bağlaçlar;

Ya Bu Deveyi gütmeli **ya** bu diyardan gitmeli (Korkmaz, 2003: 1113).

Konya karaman **ya da** başka bir yeri seçmelisin (Korkmaz, 2003: 1114).

Artık bunları rüyanızda **yahut** romanlarda görebilirsiniz (Korkmaz, 2003: 1115).

Pekiştirme bildiren bağlaçlar;

Gerçekten **de** sabahın körüydü (Korkmaz, 2003: 1116).

Bu sırrı kendisi **dahi** bilmiyor (Korkmaz, 2003: 1116).

Hayatta olduklarından **bile** emin olamazdık (Korkmaz, 2003: 1116).

Ben okula gideyim **de** burada işe kim baksın? **Hem** bu köyde okul yok (Korkmaz, 2003: 1117).

Bu delikanlı kanlı delişmen **mi** delişmen; olmadık işlere burnunu sokuyor (Korkmaz, 2003: 1117).

Nöbetleşme bağlaçları;

Kardeşler birbiriyle **bazen** çok iyi anlaşır, **bazen** de bakarsınız kavgaya tutuşuvermişler (Korkmaz, 2003: 1119).

Unutmayın ki **bir** batışın **bir** de çıkışı vardır (Korkmaz, 2003: 1119).

Kimi köprü bulmaz geçmeye, **kimi** su bulmaz içmeye (Korkmaz, 2003: 1121).

Yukarıdaki örneklerde geçen bağlaçları cümleden çıkardığımızda cümlelerin anlamında bir daralma olduğu aşikardır. Peki cümleden çıkardığımızda anlamı daraltan bağlaçları nasıl cümle dışı unsur sayabiliriz? Bunlar cümlelerin kuruluşunda önemli bir yer tutan vazifeli sözcüklerdir. Dolayısıyla bunlara cümle dışı unsur değil de daha başka bir ad bulmanın daha uygun olacağını söyleyen Delice (2003) bunlar için bağlayıcı tümleç adını kullanmışlardır. Aslında bağlama fonksiyonunda olan bu vazifeli sözcüklerin bu adla anılmasının daha doğru olacağını belirtmiştir. Delice, bu birlikleri: yükleme bağlı unsurları açıklıyorsa açıklayıcı tümleç, cümlelerin başına veya sonuna gelerek cümlelerin anlamına sınırlandırma ve genişletme anlamı katarak pekiştiriyorsa pekiştirme tümleci, cümlelerin muhatabının ilgisini çekmek yahut cümledeki anlamı göstergesel olarak sezdirmek amacıyla ünlem veya ünlem edatı öbeği kullanılıyorsa ünlem tümleci adıyla adlandırmanın çok daha doğru olacağını söylemektedir.

Görüldüğü gibi Delice (2003) cümle kuruluşunda bu denli faydalı olan bu unsurlara cümle dışı unsur yerine açıklayıcı tümleç, pekiştirme tümleci, ünlem tümleci, bağlayıcı tümleç diye adlandırmanın daha uygun olacağını dile getirmiştir.

Gencan (1975), Ediskun(1992), Dizdaroğlu(1976), bunları ilgeç tümleci olarak değerlendirmiş. Karaağaç (2012), Ergin (2000), Karahan (2016) ise ünlem, ünlem öbekleri, her türden bağlama edatlarını cümle dışı unsur olarak değerlendirmişlerdir. Bu tezde de Ergin, Karahan, Karaağaç'ın yaptığı tanıma ve açıklamalara uyan ögeler cümle dışı unsur olarak değerlendirilmiştir.

3.2. Cümle Çeşitleri

3.2.1. Yapısına Göre Cümleler

3.2.1.1. Basit Cümle

Çok çeşitli cümle sınıflandırmaları yapılmıştır. Bu sınıflandırmalar, mesela Ergin ve Banguoğlu'nda “‘basit’” ve “‘birleşik’” (Ergin, 2000: 404; Banguoğlu, 2000: 546) Ediskun'da “‘basit, birleşik, sıra, bağlı’” gibi ana başlıklara ayırmış, içinde bir tek bağımsız yargı bulunanlara basit; bir temel yargı ve yeteri kadar yan yargıyla oluşturulan cümlelere de bileşik cümle demektedir. Ediskun'un bu yan yargıya yan cümlecik ya da bağımlı cümlecik adını verdiğini ve bileşik cümleyi şartlı bileşik, girişik bileşik olmak üzere ikiye ayırdığını ayrıca sıralı ve bağımlı cümleleri de cümle yapısında ayrı bir başlık altında incelediğini görmekteyiz. Alt başlıklarda çeşitlilik daha da fazladır. “Tümleme birleşik cümle, karmaşık birleşik cümleler, bağımsız sıralı cümleler, bağımlı sıralı cümleler, karma sıralı cümleler, girişik-bileşik cümleler” vb. (Ediskun, 1992).

Cümle sınıflandırmalarında da söz diziminin diğer unsurları gibi çok değişik adlandırmalar yapılmıştır. Basit cümleye yalın cümle diyen Şimşek, yalın cümleyi bir tek düşüncüyü bir tek duyguyu yargıya bağlayan ve içinde cümlesi iç cümle, yan cümle, bulunmayan bağımsız yargılı anlatımdır şeklinde tanımlanmaktadır (1987: 244). Görüldüğü gibi Şimşek basit cümlelerin içerisinde cümlemsi, iç cümle yan cümlelerin bulunmayacağını belirtip basit cümlelerin tek yargı bildirdiğini dile getirmektedir. Cümlelerin uzunluğu ve kısalığının cümlelerin yapısını etkilemediğini yalın cümlelerin bir ya da birden çok sözcükten oluşabileceğini söylemekte, cümlelerin içerisinde yan cümle, iç cümle, cümlesi bulunmadığı sürece o cümlelerin yalın cümle olduğunu belirtmektedir.

Basit cümleye yalın cümle diyen Dizdaroğlu ise yalın cümleyi şöyle tanımlamaktadır: “İçinde bağımsız yargı anlatan cümleye yalın cümle denir.” Yalın cümlelerin tek yargılı olduğu ve yalın cümlelerin tümleyen tümlenenin olmayacağını söylüyor. Dizdaroğlu yalın cümlede yan cümle oluşturan eylemsi, koşul kipindeki eylem vb. bulunmadığını dolayısıyla yalın cümlelerin çok yönlü karmaşık

düşüncelerin, olayların, durumların anlatımına elverişli olmadığını söylemektedir (1976: 187)

Ergin, yapılarına göre cümleleri basit ve birleşik olarak iki gruba ayırdıktan sonra, birleşik cümleleri de üç grupta değerlendirir. Bu konuda Ergin şunu belirtmektedir: “Türkçede şartlı birleşik cümle, ki’li birleşik cümle olmak üzere başlıca iki çeşit birleşik cümle vardır. Bunlara bir üçüncü birleşik cümle çeşidi olarak iç içe birleşik cümleyi de ilave edebiliriz.”(Ergin 2000: 404). Yani içindeki bağlacı olmayan, şart kipinin şart ifadesi olmayan ve içinde başka bir cümle olmayan yani iç cümle olmayan cümlelere basit cümle demektedir.

Karahan “Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine” adlı makalesinde cümlelerin sınıflandırılmasındaki karışıklığın en önemli sebebinin “yapı, cümle ve yargı” kavramlarıyla ilgili farklı yaklaşımlardan kaynaklandığını belirtmektedir. Karahan “yapı” ile kastedilenin bazılarına göre anlamı taşıyan ve anlamla bütünleşen gramatikal çerçeve, bazılarına göre ise sesle şekillenen bu anlamın zihindeki ham maddesi olursa elbette ortaya çeşitli sınıflandırmaların çıkacağını dile getirmektedir. Karahan, cümleyi bir taraftan yargılı anlatım şeklinde tanımlarken, diğer taraftan yargısız anlatımları cümle saymak çelişkisi henüz “yargı” kavramında anlaşılamamış, “bitmişlik” ve “bitmemişlik”, yani yargı ile yargısızlık arasında “yarı bitmişlik”, yani yarı yargı, yarım yargı gibi gerçek olmayan noktalar vehmeden araştırmacıların vehimleri de sınıflandırmalardaki farklılığa sebep olan diğer faktörlerden olduğunu söylemektedir. Karahan daha sonra “cümle nedir?” sorusuna verilen bütün tanımların ortak noktasının “yargı” olduğunu söylemekte dolayısıyla yargı bildiren kelime ve kelime grubunun cümle niteliği kazandığını vurgulamaktadır (Karahan, 2000: 17-18).

Karahan “yargıyı” şu şekilde açıklamaktadır. “Yargı, vurgu veya ekle sağlanan bir “bitmişlik” ifadesidir (2000: 17). Bazı gramer kitaplarında fiilden yapılmış, ancak yargı bildirmeyen unsurlara “yan yargılılık”, “yarım yargılılık” niteliği verilmiştir. Mesela Banguoğlu'na göre “yarım yargı” bitmemiş fiil yargısıdır ve tek başına tam bir yargı ifade etmez (Banguoğlu, 2000: 521). Halbuki yargı ve yargısızlığın, yani bitmişlik ve bitmemişliğin yanı, yarımını olamaz. Bir söz veya söz dizisi ya yargı bildirir ya da bildirmez. Bildirirse cümledir; bildirmezse cümle

değildir. Ancak birbirini takip eden cümleler ve o cümlelerin yargılar hakkında anlam ilişkilerine göre temellik, yanlık, yardımcılık ayrımı yapmak mümkündür. Böyle bir ayırım, tek bir yargıya dayanan “cümle” için geçerli değildir. (Karahan, 2000: 18).

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı gibi Karahan’a göre basit cümlede eylemsi bulunabilir. Yani Banguoğlu’nun içinde eylemsi olan girişik cümle olarak adlandırdığı cümlelere, Karahan basit cümle adını vermektedir. Karahan (2000) “Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine” adlı yazdığı makalede “Ayşe okula gitti.” cümlesi söz dizimi kitaplarında basit, yalın cümle terimiyle nitelendirildiğini, “Ayşe koşarak okula gitti” cümlesinde ise farklı görüşlerin ortaya çıktığını dile getirmektedir. Bazı gramer kitaplarında “Ayşe koşarak okula gitti” cümlesi “girişik cümle, birleşik cümle, karmaşık birleşik cümle” adı altında “Ayşe okula gitti.” cümlesinden farklı bir şekilde değerlendirildiğini, cümlenin içinde zarf fiilin olduğunu ve bu zarf fiilin Banguoğlu’na (2000: 521) göre yarım yargı bildirdiğini yani yan cümle olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla Karahan’ın belirttiği gibi burada asıl açıklanması gereken noktanın “yargı” kavramı olduğunu görmekteyiz. Yani eylemsilerin yargı bildirip bildirmediği hususunda ortak bir fikrin olması gerektiğini görmekteyiz.

Karahan için yargıda “bitmişlik” şarttır ve “koşarak”, yüklemi tarz bakımından tamamlayan bir kelimedir. Yüklemi tarz bakımından tamamlayan isimden yapılmış kelimelerden farklı değildir. Yüklemi açısından “koşarak” ile “telaşla” arasında hiç fark yoktur. Bu cümlelerin her ikisinin de eylemi tarz bakımından tamamladığı, dolayısıyla bu iki cümle arasında kategorik açıdan bir fark yoktur. Yani Karahan’a göre içinde fiilimsi bulunan cümleler de tek yargılı ve bunlar da basit yapılı cümlelerdir. Bu tezde de Dizdaroğlu, Şimşek, Ediskun, Banguoğlu’nun aksine Karahan’ın savunduğu gibi içinde fiilimsi bulunan cümleler basit cümle olarak değerlendirilmiştir.

3.2.1.2. Birleşik Cümle

Şimşek, birbirine işlevce bağlı iki ya da daha çok yargıyı yapısal bütünlük içinde anlatan cümleye bileşik cümle adını vermektedir. Birleşik cümle, içinde birbirine bağlı iki ya da daha çok yargıyı anlatan cümle demektir. Bu tür cümlelerde bir temel yükleme göre biçimlenen yargılar, birbirini bütünlük niteliktedir. Birleşik cümlede bir tek temel yargı ile yeterince yan yargı/yargıcık bulunur. Şimşek, birleşik cümlelerin oluşabilmesi için bir yan cümlelerin, varlığının gerekli olduğunu söylemektedir. Şimşek'e göre, bu yan tümlecik de fiilimsilerle, temel yükleme dayalı, bir bağımsız cümleyle, koşul kipiyle kurulur (1987: 250).

Dizdaroğlu'na göre, birleşik cümle asıl yargının olduğu çekimli bir eylem ya da ek eylemle belirlenen yargının yanında yan yargıların olduğu cümlelerdir. Bu yan yargılar temel yargıların tamamlayıcısı, yardımcısı durumundadır. Tek başlarına bağımsız yargı bildirmezler. Dizdaroğlu, temel cümlelerin aslında bir yalın cümle olduğunu cümleler, yan cümleler ve iç cümlelerle anlamca bağlantılı olduğunu söylemektedir. Dizdaroğlu'nun cümleleri dediği fiilimsilerle oluşan; yan cümle dediği koşul kipindeki eylemler ve "ki" bağlacıyla kurulan; iç cümle dediği cümlelerin içinde başka bir cümlelerin olduğu cümlelerdir (1976: 190).

Ergin ise Türkçede şartlı birleşik cümle ve ki'li birleşik cümle olmak üzere iki çeşit birleşik cümleden bahsediyor. Bunlara iç içe birleşik cümlelerin de eklenebileceğini dile getirmektedir (2000: 405-406).

"Anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının bir araya gelmesiyle kurulmuş cümleye birleşik cümle adını veriyoruz." (Banguoğlu, 2000: 546).

Karahan ise "Türkçede Söz Dizimi" 1999 baskılı kitabında birleşik cümleyi bir ana cümle ve cümlelerin anlamını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümle ile kurulur şeklinde tanımlarken, Türkçede üç tip birleşik cümle olduğunu söylemektedir. Bunlar şartlı bileşik cümle, girişik bileşik ve iç içe bileşik cümlelerdir demektir. Fakat Karahan 14.01.2000 tarihinde Gramer Bilim ve Uygulama Kolunca düzenlenen bir toplantıda sunduğu "Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine" adlı bildirisinde daha önceki kabullerinin eleştirisini yaparak görüşlerini

değiştirmiştir. Bu makalede cümle ve cümleler topluluğu arasında yapı yapı bakımından bir sınıflandırmanın söz konusu olamayacağını çünkü bunların niteliklerinin farklı olduğunu söylemiş. Cümlenin yapı bakımından sınıflandırılmasına gerek olmadığını dile getirmiştir.

Bu tezde de Karahan'ın 2000 yılındaki bildirisinde belirttiği gibi cümleyi yapı bakımından sınıflandırmaya gerek duymadan cümleler bağlanma şekilleri başlığı altında bağlama edatıyla bağlanan cümleler, ortak cümle öğeleriyle bağlanan cümleler, ortak kip/şahıs ekiyle bağlanan cümleler, anlam ilişkisiyle bağlanan cümleler şeklinde sınıflandırılmıştır.

3.2.1.2.1. Şartlı Birleşik Cümle

Şimşek, şartlı birleşik cümleyi “Yan cümlesi koşullu çekimlerden biriyle kurulan ve baş cümlesinin koşulu ya da nedeni durumunda bulunan cümleye koşullu bileşik cümle denir.” şeklinde açıklamaktadır (1987: 282). Şimşek’e göre koşul kipi yargı bildirmediği için, temel cümle kurmaz, yan cümle kurar.

Hava düzelirse Soğuksu’ya gideceğiz.

YC

TC

Yüzyıllarca yazsam hep seni anlatacağım.

YC

TC

Dizdaroğlu “yan cümlesi dilek ya da koşul kipinden oluşan cümleye koşul cümlesi denir.” koşullu yan cümlenin, temel cümlenin anlamını sınırlandırdığını belirten Dizdaroğlu bir eylemin oluşunu bir nedene, koşula bağlayan koşullu cümlenin öbür yan cümleler gibi temel cümleden önce geldiğini ve yargı bildirmediğini ifade etmektedir (1976: 209).

Ergin, koşullu birleşik cümlenin Türkçenin asli birleşik cümlesi olduğunu söylemekte ve bunun temelinin şart kipinin şart ifadesine dayandığını söylemektedir. Ergin, şart kipinin diğer fiil çekimleri gibi hüküm vermediğini bitimli bir hareket göstermediğini söylemekte ve bu yüzden de şart kipinin müstakil cümle yapmadığını belirtmektedir (2000: 405).

Karaağaç, “Şart cümlesi, bütün dillerde yardımcı cümledir. Bir yüklem, bir şart cümlesi ile tamamlandığı cümledir. Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Bir başka cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme anlamlarıyla tamamlar. Şart cümlesi genellikle, ana cümle yüklemine zarfı gibidir ve ana cümlenin başında veya içinde bulunur.” (Karaağaç, 2012: 238).

Şimşek, Dizdaroğlu, Karaağaç, Ergin ve 2000 yılına kadar Karahan aşağı yukarı aynı şeyleri söylemişler fakat Karahan 2000 yılında sunduğu “Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırması” adlı makalesinde görüşlerini tamamen değiştirmiştir.

“Ayşe iyileşirse okula gidecek. yapısında -sA ekli bir kelime bulunan bu cümlede gramer kitaplarımızda şartlı birleşik cümle, şart bileşik cümleleri, koşullu cümle gibi isimlerle anılmakta ve genellikle birleşik cümle ana başlığı altında “Ayşe okula gitti.” yapısından farklı bir kategori içinde değerlendirilmektedir. -sA ekli bir kelime veya kelime grubu, şart, zaman vb. ifadelerle yüklem anlamını tamamlar. Zarf-fiil, sıfat-fiil ve isim-fiiller gibi, -sA ekli bir kelime veya kelime grubunda da yargı yani bitmişlik anlamı yoktur. Yani bu yapı cümle değildir; cümlenin bir unsurudur ve genellikle zarfdır. ‘Ayşe iyileşirse okula gidecek.’, ‘Ayşe iyileşince okula gidecek.’, ‘Ayşe iyileştiği takdirde okula gidecek.’ cümleleri arasındaki fark şart/zaman bildiren unsurun yapısından kaynaklanmaktadır. Birinci örnekte, istek ifade etmedikçe bir kip eki değil bir zarf-fiil eki saymamız gereken -sA eki, ikinci örnekte bir zarf-fiil eki olan -IncA eki, üçüncü örnekte de birleştiği isim veya isim grubuna şart anlamı kazandıran “takdirde” kelimesi bulunmaktadır. İçinde zarf-fiil, sıfat-fiil ve isim-fiil bulunan cümleleri bu unsurlar yargı bildirmediği halde birleşik cümle sayan bir yaklaşımın, içinde -sA ekli bir kelime veya kelime grubu bulunan bir cümleyi de birleşik cümle sayması tabii olabilir. Ancak zarf-fiil, sıfat-fiil ve isim-fiilli cümleyi birleşik cümle kabul etmeyen bir yaklaşımın -sA ekli bir kelime veya kelime grubu taşıyan cümleleri şartlı birleşik cümle kategorisine dahil etmesi bir çelişkidir. Çünkü her iki yapının da yargı bildirmeme gibi bir özelliğe sahip olmaları bakımından aralarında fark yoktur.” (Karahan, 2000: 19)

Ergin şartlı birleşik cümlenin başlangıçtan beri Türkçede olduğunu Türkçenin asli birleşik cümlesi olduğunu belirtmiş, şart kipinin diğer fiil çekimlerinin aksine

hüküm ifade etmediğini, bitimli bir hareket göstermediğini belirtmiştir (Ergin, 2000: 405).

Görüldüğü gibi Karahan –sA ekinin zarf fiili ekleri kategorisinde yer alması gerektiği, bundan dolayı şartlı birleşik cümle anlayışının yıkılması gerektiğini söylemiştir. Bu tarz yapıların tek yargı bildirdiği dolayısıyla yapı bakımından birleşik sayılamayacağını söylemiştir. Bu çalışmada da Karahan’ın belirttiği gibi içinde –sA eki bulunan koşul anlamlı cümleler tek yargılı cümle olarak değerlendirilmiş, bu ek zarf fiil kapsamında değerlendirilmiştir.

3.2.1.2.2. İç İç Birleşik Cümle

Dizdaroğlu kaynaşık cümle diye adlandırdığı iç içe birleşik cümleyi yan yargısı iç cümleden oluşan cümlelerdir şeklinde tanımlanmaktadır. Yan yargı görevi taşıyan ad ya da eylem cümlelerinin artık adlaştığını, tek bir sözcük sayıldığını ifade etmektedir (1976: 205).

Konuyu kaynaşık cümle adı altında inceleyen Şimşek, iç içe birleşik cümleyi şöyle açıklamaktadır: “Temel yükleme dayalı bir bağımsız cümle, başka bir cümlede kurucu öge olarak yer almasıyla oluşan birleşik cümle kaynaşık cümle denir.” (1987: 277).

Ergin, iç içe birleşik cümleyi bir cümle, başka bir cümle içine girmesiyle oluşan cümle tipi olarak tanımlamış ve bu tip birleşik cümlelerin varlığını kabul etmiştir (2000: 406).

Karahan da 2000 yılına kadar iç içe birleşik cümleyi kabul etmekte “Bir cümle, herhangi bir görevle başka bir cümle içine yer aldığı cümledir.” şeklinde tanımlamakta idi. Fakat 2000 yılında yayımlandığı bildiride bu görüşün değiştiğini görmekteyiz. Karahan, cümle, yüklem üzerinde kurulduğu ve onun etrafında genişlediğini belirterek cümlede yer alan unsurların –kelime, kelime grubu- yüklem, tamamlayıcısı olduğunu ve bunların isim değerinde olduğunu söylemektedir.

Karahan, Ayşe: “Okula gideceğim.” dedi. cümlesindeki ‘okula gideceğim’ sözünün de yapıcı cümle olmasına rağmen, bir isim değerinde olduğunu ve yüklem tamamlayıcısı olduğunu söylemektedir. Cümleyi “Ayşe şunu dedi.” şekline çevirdiğimizde, değişenin sadece nesnenin yapısı olduğunu söylemektedir.

Ayşe okula gitti.

Ayşe koşarak okula gitti.

Ayşe iyileşirse okula gidecek.

Ayşe “Okula gideceğim.” dedi.

Karahan bu söz dizilerinin hepsinin birer cümle olduğunu ve yargı bildiren bir unsur ile onu tamamlayan unsurlardan oluştuğunu dile getirmekte, tamlayıcıların sayısı ve niteliğinin cümle yapısını etkilemediğini, bu cümleler arasında yapı bakımından kategorik bir fark olmadığını belirtmektedir (2000: 20-21).

Bu tezde de bir cümle başına başka bir cümle içine girmesiyle oluşan cümleler iç içe birleşik cümle olarak değerlendirilmemiş olup Karahan’ın savunduğu gibi bu iç cümlelerin yüklem tamamlayıcısı oldukları ve bunların isim değerinde yüklem herhangi bir ögesi oldukları kabul edilmiştir.

3.2.1.2.3. Sıralı Birleşik Cümle

Şimşek başlı başına yargı bildiren nitelikteki cümlelerin bağlanıp sıralanmasıyla oluşan çok yargılı anlatıma sıralı cümle adını vermektedir (1987: 292).

Dizdaroğlu, “Bağımsız kuruluştaki birden çok yargılı anlatımdan oluşan cümleye sıralı cümle denir.” (1976: 223).

Ediskun “Aralarında her zaman belirli bir anlam ilgisi bulunmadığı halde, söyleyişe bir kıvraklık, bir hareket ve bir duyusalılık kazandırmak için, kimi basit ya da bileşik cümleler birbirlerine (,) (;) bağlanıp cümleler zinciri oluşturabilirler. Bu cümleler zincirine sıra cümleler deriz.” (1992: 398).

Karaağaç, “Sıralama söz öbeği, diğer öbeklerden biraz farklıdır ve yapı bakımından, diğer öbeklerden ayrılır. Sıralama söz birliğinin yapısındaki sözler, eşit ögeler olarak bağlanırken; söz öbeklerinin ögeleri, asıl-bağlı ögeler olup, biri diğerine bağlıdır. Söz öbeğinin yapısındaki ögelerin yerinin değişmesi, anlam ile dil bilgilik tabiatı etkilerken; sıralama söz öbeğindeki ögelerin yer değiştirmesi, sıralama söz birliğinin anlam ve dil bilgilik tabiatını etkilemez.” (2012: 240).

Karahan “Tek başına yargı bildiren cümleleri bir anlam bütünlüğü içerisinde sıralanmasıyla meydana gelen cümleler topluluğuna sıralı cümle denir.” Karahan, sıralı cümlelerin iki veya daha fazla cümleyle kurulduğu cümlelerin birbirinden virgül veya noktalı virgülle ayrıldığı ve bu cümlelerin her birinin yapı ve anlam bakımından farklı niteliklere sahip olabileceğini söylemiştir (1999: 66).

Şimşek, sıralı cümleyi “Başlı başına yargı bildirir nitelikteki cümlelerin bağlanıp sıralanmasıyla oluşan çok yargılı anlatıma sıralı cümle denir.” şeklinde tanımlamaktadır (1987: 292). Bu cümlelerde ortak ögelerin kullanılmasıyla bağımlı sıralı cümlelerin kurulduğunu belirten Şimşek, ayrıca öge ortaklığı olmayan cümlelerin de bağımsız sıralı cümleler olduğunu belirtmektedir. Örneğin: “Böyle diyenler gerçekten benimsiyor, ana yurt saymıyorlar bu memleketi.” (1987: 296) nesnesi ve öznesi ortak bağımlı sıralı cümle; “Bahçeler bozuldu; yuvalar dağıldı; yollar silindi; cihan viran oldu.” bağımsız sıralı cümle diye örneklemektedir (1987: 294).

Dizdaroğlu, sıralı cümlelerin bir kısmında, ikinci cümle birinci cümle ile ilgili bir açıklama niteliği taşıdığını söylemekte ve bu tarz cümlelere de açıklamalı sıralı cümle adını vermektedir. “ Sevemem roman sözünü, Türkçe değil.” cümlesini örnek vererek ilk cümledeki bir düşünce sonraki cümlede açıklanıp yorumlanırsa bu tür cümlelerin açıklamalı sıralı cümle olduğunu söylemektedir (1976: 240). Dizdaroğlu ve Şimşek hem bağımsız hem de bağımlı sıralı cümlelerden oluşan yargılı anlatımlara karma sıralı cümle adını vermişlerdir (Dizdaroğlu, 1976: 243; Şimşek, 1987: 300).

Karahan daha önceki söylediklerinden sıralı cümle hakkındaki görüşlerini de değiştirmiştir ve “Ayşe çalışmış, sınıfını geçmişti.” Bu söz dizisinde iki cümle

vardır. Birinci cümlemin yüklemine de bulunması gereken hikaye eki (ek fiil), sadece ikinci yüklemde kullanılmıştır. Böyle cümleler, gramer kitaplarında “sıra cümleler, sıralı cümleler / cümleler, bağımlı sıralı cümleler, gibi isimlerle anılmaktadır. Bu gibi bir örnekte cümleler arasındaki anlam bağlantısına, gramatikal bir unsur olan –ti ekinin etki ettiğini “Ayşe çalışmıştı, sınıfını geçmişti.” şeklinde de ifade edilebilecek bir söz dizisindeki ek tekrarın sebep olacağı bir tenafürü önlenmiş, sonuçta bağlantıyı pekiştirmiştir. Bu sebeple de bu söz dizileri de cümle değil cümleler topluluğudur (Karahan, 2000: 21-22).

Ayrıca Karahan, bu yapının anlamca birbiriyle bağlantılı iki cümleden oluştuğu ve dolayısıyla ve aralarında bazı ortak unsurların olmasının doğal olduğunu, bu cümleler arasındaki bağlantıyı sağlamada hiçbir gramatikal unsurun olmadığı var olan bağlantının aynı metin içerisinde yer almanın ve birbirini takip eden birimler olmalarının doğal bir sonucu olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla bu gibi yapıların söz diziminin değil metin dil biliminin inceleme alanı içinde değerlendirilmesinin gerektiğini düşünmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi bu çalışmada cümleler Karahan’ın bildirisine uygun olarak bağlanma şekillerine göre incelendiği için cümleler yapısına göre sınıflandırılmamış, dolayısıyla bu tarz cümleler sıralı cümle olarak değerlendirilmemiştir.

3.2.1.3. Bağlı Cümle

3.2.1.3.1. Ki’li Bağlı Cümle

Konuyu ilgi tümcesi adı altında inceleyen Şimşek, “Yan tümce niteliğinde bir bağımsız tümcenin, ki bağlacıyla, baş tümce niteliğinde bir bağımsız tümceye bağlanmasıyla oluşan çok yargılı anlatıma ilgi tümcesi denir.”(1987: 302) şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlaç Farsçadan dilimize geçmiştir. Dizdaroğlu, ilgi tümlecinin Türkçenin söz dizimi kurallarına aykırı olduğunu belirtmektedir, çünkü Türkçe söz diziminde temel cümlemin sonda olduğu, yan cümle ve yardımcı öğelerinde önce geldiğini söylemektedir. Fakat ilgi tümlecinde durum böyle değildir, yani önce temel sonra yardımcı cümle gelmektedir (1976: 216).

Bilelim ki milli benliğini bilmeyen milletler başka milletlere yem olurlar.

TC

YC

Ergin yabancı asıllı olan ve Türkçe için normal olmayan bu birleşik cümle Farsçadan geçmiş bulunan “ki” edatıyla ve onun Türkçesi olarak eskiden kullanılan kim edatıyla yapılan bir bileşik cümleler olduğunu söylemektedir. Ergin de Şimşek ve Dizdaroğlu gibi “ki” den sonra gelen cümlenin yardımcı cümle olduğunu söylemektedir (2000: 405).

Karahan, 1999’da basılan “Türkçede Söz Dizimi” adlı eserinde diğer bağlama edatlarıyla kurulan bağlı cümleler başlığı altında ve, veya, de, fakat, ama, lakin, halbuki, meğer vb. edatlarla birbirine bağlanmış cümleler topluluğuna bağlı cümle adını vermektedir. Karahan, her biri müstakil cümle olan bu cümleler arasındaki anlam ilişkisinin bağlama edatlarıyla sağlanmakta olduğunu ve anlamın pekiştirildiğini belirtmektedir. “Hava bulutlu ve durduğumuz tepe rüzgarlıydı.” cümlesini bağlı cümle olarak değerlendirmiştir. Fakat 2000 yılındaki bildirisinde bu görüşünü değiştirdiğini görülmektedir. “Ayşe çok çalıştı ve sınıfı geçti.” Bu söz dizisi “ve” bağlacıyla birbirine bağlanmış iki cümleden oluşmaktadır. Karahan, sözlü ve yazılı anlatımda birbirini takip eden cümleler arasında anlam bağlantısının doğal olarak olabileceğini belirtmektedir. Birbirini takip eden bu cümlelerin söz diziminin değil, sadece metin dil biliminin sınırları içerisinde değerlendirmenin konusu olması gerektiğini söylemektedir. Bu çalışmada da bağlama edatlarıyla bağlanan cümleler bağlı cümle olarak değerlendirilmemiş olup daha önce belirttiğimiz gibi bu cümleler yapısına göre değil, Karahan’ın 2000 yılında yayınlanan bildirisinde belirttiği gibi yani bağlanma şekillerine göre sınıflandırılmıştır.

3.3. Yükleminin Türüne Göre Cümleler

3.3.1. İsim Cümlesi

Konuyu yüklem bakımından cümle türleri başlığı adı altında inceleyen Şimşek, cümlede sadece çekimli eylemlerin yüklem olmadığını bunun yanı sıra ad soylu dil birimlerinin de ek eylem olarak yüklem oluşturduklarını söylemektedir.

Şimşek ad yüklemine doğrudan kılış ya da oluş anlatmadığı için öznesi dışında etkileyecek bir varlık gerektirmediğini söyleyerek ad cümlesinin özne ile yüklem arasındaki yakın ilişki ve dengesi üzerine kurulduğunu anlatmıştır. Ad cümlesinin genelde özne ve yüklemden oluştuğunu ve bu iki ögeyi ek eylemin bağladığını söylemiştir (Şimşek, 1987).Örneğin

Doğduğum ev de denizin içinde idi.

Ö

Ad. Tam Ek eylem

Yüklem

Şimşek, ek eylemin yalnızca şimdiki zaman çekimlerinin üçüncü kişilerinde görülen – dIr/ -dUr -dIrAr/-dUrAr eklerine koşaç adını vermektedir. Aslında bu ekin Eski Türkçede “er-” fiili dışında başka bir yardımcı eylem olan “turmak” eyleminden geldiğini ve bu yardımcı eylemin Batı Türkçesinin ortalarına kadar da devam ettiğini söylemekte ve bazı ad cümlelerinde koşacın kullanılmayabildiğini dile getirmektedir.

“çok dur-ur > çokdur-ur > çokdur > çoktur.

turur> dur-ur>. dIr / -dUr

Aysel’in yüzü sapsarı. Gözleri çapaklı, eli ayağı kir tabakası içinde. Aysel dokuz yaşında.” (Şimşek,1987: 181).

Dizdaroğlu, Türkçede yüklemelerin ya eylemlerle ya da adlar ve ad soylu sözcüklerden oluştuğunu belirtmektedir. Yüklemi eylem olmayan bütün cümlelerin ad cümlesi sayılacağını dile getirmektedir. Dizdaroğlu ad cümlelerinin ek eylemle yargı bildirdiklerini adlar ve ad soylu sözcüklerin ek eylemle çekime girerek yüklem niteliği kazanabildikleri ve cümle oluşturdıklarını dile getirmektedir. Ayrıca Dizdaroğlu, yüklemine koşaç da alabileceğini, koşacın cümleye olumluluk, olumsuzluk, kesinlik, olasılık, sürerlik anlamları kattığını söylemektedir. -dIr/-dUr koşacının olumsuzluk kavramının da “değil” sözcüğüyle yapıldığını belirtmektedir. Hava çok güzeldir/ Hava çok güzel değildir.

Dizdaroğlu, ayrıca “var, yok” sözcüklerinden kurulu cümlelerin ad cümlesi olduklarını ve olumlu ve olumsuz cümle kurduklarını, koşaçlı veya koşaçsız olarak yüklem olduklarını da belirtmektedir (Dizdaroğlu, 1976)

Öylesine sevgiye *yokum*.

Bu gün her şeyde *vardı*.

Karahan, yüklemi isim veya isim grubu olan cümlelerin isim cümlesi olduğunu söylemektedir. Konuyu sade bir şekilde ele alan Karahan, isim ve isim gruplarının i- ek fiili ile görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman ve şart kipi çekimine girerek yüklem olduğunu söylemektedir. Ayrıca Şimşek gibi -dır / -dur ekinin “durur” fiilinden gelerek ekleşmiş olduğunu ve bunun ek eylemin geniş zaman çekiminin 3. kişisinde kullanıldığını bazen de düşebildiğini belirtmektedir. Ayrıca “var, yok” isimlerinin yüklem olduğu cümlelerin de isim cümlesi olduğunu belirtmektedir. Karahan, Ergin’in “Türk Dil Bilgisi” kitabında dile getirdiği isim cümlelerinde en az görülen unsurun nesne ile yönelmeli ve uzaklaşmalı yer tamlayıcısı olduğunu da belirtmektedir (2016: 96).

Ergin nesne unsurunun tabii isim cümlelerinde bulunmadığını yer tamlayıcılarından da yalnız lokatiflisinin bulunduğunu söylemektedir. İsim cümlesinin unsurlarının yüklem özne, zarf ve lokatifli yer tamlayıcısı olduğunu belirtmektedir. Ergin isim cümlesinin en mühim unsurlarının yüklem ve özne olduğunu dile getirmekte, isim cümlesinin bir fiil unsuru ihtiva etmesiyle bir fiil cümlesi sayılabileceğini de söylemektedir. Bu sebeple isim cümlesini fiil cümlesinden bütünü ayrı saymamak gerektiğini belirtmekte ve bu cümlelerin fiil cümlesinin ayrı bir şekli olduğunu açıklamaktadır (2000: 403). Bu çalışmada da bütün dilcilerin ortak kanısı olduğu gibi yüklemi isim veya isim grubu olan cümleler isim cümlesi olarak değerlendirilmiştir.

3.3.2. Fiil Cümlesi

Eylem yüklemi ile kurulan cümlelerin eylem cümlesi olduğunu belirten Şimşek eylem cümlesinin çekimli eylemlerle kurulduğunu bu eylemin yalın ya da birleşik çekimli olabileceğini söylemektedir. Şimşek, fiilleri çatısına göre (Geçişli eylem cümlesi, geçişsiz eylem cümlesi, dönüşlü eylem cümlesi, işteş eylem cümlesi) kipine, çekimine göre (yalın cümle, birleşik çekimli, katmerli bileşik çekimli eylem cümleleri) geniş bir şekilde ele almıştır (Şimşek, 1987).

Dizdaroğlu, yüklemi çekimli eylem olan bağımsız yargılı anlatımlara eylem cümlesi dendiğini eylem cümlelerini bildirme ya da isteme kipleriyle kurulduğunu ifade etmektedir (1976: 170). Dizdaroğlu da aşağı yukarı Şimşek gibi aynı görüşleri ele almış konuyu alt başlıklara ayırmıştır.

Yüklemi fiil unsuru olan cümlelerin fiil cümlesi olduğunu belirten Ergin, eylem cümlelerinde cümlenin bütün unsurlarının bulanabileceğini söylemiştir. Yüklemi geçişsiz fiil olan eylem cümlelerin de nesnenin olmadığını söylemiş, geçişli eylemin cümlelerinde fiil, fail, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf unsurunun bulanabileceğini dile getirmiştir (2000: 401-402).

Dün Ankara’da çok güzel bir gün geçirdim.

ZT YT N Y

Ahmet bugün okula gelmedi.

Ö ZT YT Y

Görüldüğü geçişli fiil cümlelerinde cümlenin bütün unsurları, geçişsiz fiil cümlelerinde ise nesne dışında diğer unsurlar bulunabilmektedir.

Karahan, yüklemi çekimli bir fiil veya fiil grubu olan cümlelerin eylem cümlesi olduğunu ve eylem cümlelerinin isim cümlelerine göre daha sık kullanıldığını ifade etmiştir (2016: 96). Bu çalışmada da aralarında görüş ayrılığı bulunmayan bütün dilcilerin savunduğu gibi yüklemi çekimli fiil veya fiil grubu olan fiil cümlesi olarak değerlendirilmiştir.

3.4. Yükleminin Yerine Göre Cümle Türleri

Konuyu kuruluşlarına göre cümle türleri başlığı altında inceleyen Dizdaroğlu kuruluşlarındaki özelliklerine göre cümleleri dörde ayırmaktadır. Bunlar: düz cümle, devrik cümle, ayraç cümlesi, kesik cümle (1976: 248).

3.4.1. Düz Cümle

Yüklemi sonda olan cümleye düz cümle adını veren Dizdaroğlu, bazı kaynaklarda aynı cümle türüne “kurallı cümle” adını verilmesini eleştirmektedir, çünkü bu durumun devrik cümlelerin kuralsız cümle olduğu intibasını vermekte olduğunu söylemektedir. Ayrıca bazı dillerde (Hint – Avrupa ve Sami dilleri) yargı ögesinin başta olduğunu, Türkçenin ise söz dizimini bakımından tarih boyunca düz cümleye dayalı olarak geliştiğini belirtmektedir (1976: 248).

Türkçenin en temel ögesinin yüklem olduğunu söyleyen Şimşek, dolayısıyla olağan kuruluşlu bir cümlede yüklem en sonda yer alır, demektir. Şimşek, bilimsel anlatımlarda genellikle düz cümlelerin kullanıldığını ifade etmektedir (1987: 192).

Sabrın sonu **selamettir** (Dizdaroğlu, 1987: 192).

Balık baştan **kokar** (Dizdaroğlu, 1987: 192).

Damlaya damlaya göl **olur** (Dizdaroğlu, 1987: 192).

Karahan, “Yüklemi sonda bulunan cümle, kurallı cümledir. Cümlelerin ana ögesi olan yüklem, Türkçede, cümlelerin sonunda yer alır. Yardımcı ögeden ana ögeye doğru diziliş, Türk cümle yapısının temel özelliğidir. Yüklemi tamamlayan ögeler, yüklemün önünde sıralanır. Yükleme en yakın öge ise, genellikle belirtilmek istenen ögedir.” Bu çalışmada da bütün dilcilerin savunduğu gibi yüklemi sonda bulunan cümleler kurallı cümle olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca yüklemden sonra cümle dışı unsur kullanılmışsa bu cümle de düz cümle olarak değerlendirilmiştir (2016: 100).

3.4.2. Devrik Cümle

Yüklemi sonda olmayan yargılı anlatımlara devrik cümle dendiğini söyleyen Dizdaroğlu, devrik cümleyi kuralsız cümle, yanlış cümle, bozuk cümle diye değerlendirmenin yanlış olduğunu söylemektedir. Ayrıca devrik cümlelerin Türkçenin eski dönemlerinde de (Oğuz Kağan Destanı, Orhun Yazıtlarında özellikle Dede Korkut Kitabında) az da olsa kullanıldığını dile getirmekte ve Türkçenin söz dizimini kurallarına aykırı düşmediğini söylemektedir. Türkçe söz diziminde genel olarak yüklemün sonda bulunduğunu, fakat zamanla konuşma dilinin etkisiyle çağın kültür

anlayışının ve duyulan gereksinmeyle değişebildiğini belirtmektedir. Ayrıca devrik cümlelerin anlatımı güçlendirmek, söyleyişe özellik kazandırmak, gibi fonksiyonların olduğunu söylemekte ve şu atasözlerini örnek vermektedir (1976: 252).

Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü (Dizdaroğlu, 1976: 252).

Sakla samanı, gelir zamanı (Dizdaroğlu, 1976: 252).

İnanma dostuna, saman doldurur postuna (Dizdaroğlu, 1976: 252).

Örneklerde de görüldüğü gibi yukarıdaki cümlelerde yüklem yerini değiştiremeyiz, yani devrik cümleyi düz cümle, düz cümleyi devrik cümle yapamayız, çünkü anlatım güçleri değişiyor (Dizdaroğlu, 1976: 252).

Yüklem yerine göre cümle türlerini Şimşek de iki başlık altında incelemiştir. Yüklemi sonda bulunmayan cümleye devrik cümle demektedir. Devrik cümlede yüklem en başta bulunmasının gerekmediğini yüklemden sonra tek bir öge de gelse o cümle devrik cümle olarak değerlendirilmesini söylemektedir. Ayrıca devrik cümlelerin daha çok konuşma dilinde kullanıldığını belirtmektedir (1987: 194).

Karahan, yüklemi sonda olmayan cümlelerin devrik cümle olduğu, devrik cümlelerin sözlü dilde yazılı dilden daha fazla kullanıldığını belirtmiştir. Bu çalışmada da bütün dilcilerin hemfikir olduğu gibi yüklemi sonda olmayan cümleler devrik cümle olarak değerlendirilmiştir (2016: 100).

3.4.3. Ayraç Cümlesi

İçinde ara cümle ya da ara söz bulunan yargılı anlatımlara ayraç cümlesi dendiğini belirten Dizdaroğlu ayraç cümlesinde cümle içindeki anlatımın yargılı ya da yargısız olabileceğini söylemektedir. Dizdaroğlu ayraç cümlesini dörde ayırmaktadır (1976: 261).

Başka biri-*romanda olmalı gönü*-kısa soluklu diyerek suçluyor denemeciği (Dizdaroğlu, 1976: 262).

Hızlı hızlı- *çünkü yağmur yağıyordu*- avluya geçip fakülteye girdi (Dizdaroğlu, 1976: 262).

İçinde ara söz bulunan yargılı anlatımların ara sözlü ayraç cümlesi olduğunu ifade eden Dizdaroğlu, ara sözün tek başına kullanılmadığı ancak bir cümlelerin anlamını bütünlediği yargısız bir anlatım olduğunu söylemektedir. Yani ara cümlede yargı var ara sözde yargı yoktur demektir. Ara sözlü ayraç cümlesinde de ara söz çıkartılınca cümlelerin yapısında ve anlamında bir eksiklik olmadığını belirtmektedir. Ayrıca ara sözün özneyi, nesneyi, dolaylı tümleci, ilgeç tümlecini açıklayabileceğini dile getirmektedir (1976: 263).

Oraya, *o doğup büyüdüğüm topraklara*, gideceğim.

Beni doğurup büyüten o kadını, *annemi*, çok özleyeceğim.

Dayak korkusu kalkınca biz, *üç arkadaş*, çok eğlendik.

İçinde “ki” bağlacına dayalı ara cümle ya da ara söz bulunan yargılı anlatımların bağlaçlı ayraç cümlesi olduğunu ifade eden Dizdaroğlu, bağlacın ara cümlelerin başında ya da sonunda, ara sözün ise yalnız sonunda bulunduğunu belirtmektedir (1976: 269). Nüfus arttırmamak çareleri, *ki bulunmuştur*, ancak eğitim gören ülkelerde uygulanmaktadır (Dizdaroğlu, 1976: 270). Bir Shakespeare, *elbette ki*, herkesten daha ziyade alaka çekiyor (Dizdaroğlu, 1976: 271).

İki iç cümleden oluşan ve temel yargısının iç cümleler arasına alınan yargılı anlatımları devrik ayraç cümlesi diye adlandıran Dizdaroğlu, devrik ayraç cümlesinde temel cümle ile iç cümlelerin yer değiştirebileceğini de belirtmiştir (1976: 271).

Ayraç cümlesi çoğu dilciler tarafından kabul görülmemiştir. Bu tezimizde de genel olarak Karahan’ın *Türkçe Söz Dizimi* kitabına bağlı kalındığından yüklemine yerine göre yapılan sınıflandırmada ayraç cümlesi diye bir sınıflama yapılmamıştır.

3.4.4. Kesik Cümle

Ediskun, “Kimi, ya sonu dinleyince pek belli olduğu, ya da söze bir duyusallık kazandırmak istedikleri zaman, yazarlar ya da konuşanlar, cümlelerini

yarıda kesmek gereğini duyarlar. Bu kesik cümlelere eksilteli cümleler denir.” Şeklinde ifade ettiği cümle türüdür (1992: 390).

Karaağaç, “Genellikle sözlü dil kullanımında yer alan ve bazı öğeleri eksiltilerek söylenip, anlamı dinleyenin anlayışına bırakılan veya yüklemi kullanılmadan yargı bildiren cümledir. Yüzey yapılarıyla bir cümle bütünlüğünden uzak olan, derin yapıları, sözlü dil kullanımının çeşitli öğeleriyle, yargı bildiren cümle olarak algılanan cümleler, eksilteli cümlelerdir.” şeklinde tanımlar (2012: 242). Dizdaroğlu eksilteli cümleyi “Çoğu zaman yüklemi, kimi zaman başka bir ögesi kullanılmayan anlatıma kesik tümce denir.” şeklinde açıklamakta, kesik cümlelerin cümleyi anlamsız bırakmadığını aksine anlamı daha etkili kıldığını ifade etmektedir (1976: 274).

Bir nalına (**vur**), bir mihına (**vur**) (Dizdaroğlu 1976: 275).

İki gözü iki çeşme (**olmuş**) (Dizdaroğlu 1976: 275).

Ayda arı (**ol**), günden duru (**ol**) (Dizdaroğlu 1976: 275).

Ergin (2000) “Türk Dil Bilgisi” kitabında bu konuya hiç yer vermemiştir. Görüldüğü gibi konuya en geniş şekilde yer veren Dizdaroğlu’dur (1976: 248-277) Şimşek (1987) ve Karahan (2016) ise aynı başlıklar altında incelemişlerdir. Dizdaroğlu ayrıca Karahan ve Şimşek’ten farklı olarak düz cümle ile devrik cümlelerin yanında ayraç cümlesi ve kesik cümleyi ayrı başlık altında ele almıştır(1976: 248-277). *Türkçe Söz Dizimi* adlı eserinde yüklem yerine göre yapılan sınıflandırmada kesik cümleye yer vermeyen Karahan kitabında yüklem başlığı altında “Bazı cümlelerde yüklem, kelime veya kelime grubu olarak yer almaz. Böyle cümlelerin anlamı bağlamdan anlaşılır ve cümle, dinleyenin, okuyanın muhayyilesinde tamamlanır. Bu cümleler kesik cümlelerdir.” (Karahan, 2016: 14), diyerek kesik cümlelerin tanımını vermiştir. Bu tezde de Şimşek ve Karahan’ın belirttiği gibi bu tarz cümleler kesik cümle olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu çalışmada kesik cümleler anlamına göre ve yüklem türüne göre değerlendirilmemiş olup sadece yüklem yerine göre değerlendirilmiştir.

3.5. Anlamlarına Göre Cümleler

Anlamına göre cümle türlerini çok geniş bir şekilde ele alan Dizdaroğlu (1976) konuyu altı başlık altında incelemiştir.

3.5.1. Olumlu Cümle

“Olumlu cümle ya da cümlecikler, eylemin yapıldığını ya da olduğunu bildirirler.”(Ediskun, 1992: 370). Aşağıda yer alan alt başlıklarda geçen olumlu, olumsuz, soru ve dilek cümlelerinde farklı dilcilerin görüşlerine yer verilmiş, ünlem ve buyruk cümlesinde ise sadece Dizdaroğlu’nun görüşlerine yer verilmiştir.

“Yargının gerçekleştiğini anlatan cümleler, olumlu cümlelerdir. Böyle cümlelerin yüklemi yapma, yapılma ve olma bildirir.”(Karahan, 2016: 103).

“Yargının gerçekleştiğini anlatan cümle, olumlu cümledir. Bu cümlenin yüklemi, bulunma veya yapma ve olma bildirir.”(Karaağaç, 2016: 250).

Yüklemin bildirdiği eylemin yapılma ya da olma doğrultusunda belirlendiği cümlelerdir. Dizdaroğlu, Türkçede bütün eylemlerin adlar ve ad soylu sözcüklerin olumlu olduğu ve bu olumlu cümlelerin yüklemine göre olumlu ad ya da olumlu eylem cümlesi diye ikiye ayrıldığını ifade etmektedir.

Biçimce ve anlamca olumlu ad cümlesi hem biçimce hem anlamca olumludur, bir durumun gerçekleşmesini ve olmasını bildirirler.

“Yaşamak var olduğunu duymaktır.”

Biçimce olumsuz anlamca olumlu ad cümlesi ise değil koşacıyla -yok sözcüğüyle biten cümlelere değil koşacı eklenmesiyle- olumsuz sorulu ad cümleleriyle yapılır.

Sen çok şey beklemiyor değilim.

Bugün evde biraz koku yok değil.

Bu konuyu kapatacak adam mı yok?

Olumlu eylem cümlesi ise biçimce ve anlamca olumlu olan, “Biz her zaman sizi severiz.” Biçimce olumsuz anlamca olumlu olan, fiile gelen olumsuzluk ekinde sonra mı soru eki getirilerek yapılır. “Bu derse çalışsan olmaz mı?”

3.5.2. Olumsuz Cümle

“Olumsuz cümle ya da cümlecikler, eylemin yapılmadığını ya da olmadığını bildirirler.” (Ediskun, 1992: 370).

“Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümle, olumsuz cümledir. Bu cümlenin yüklemi bulunmama ve var olmama ile yapmama ve olmama bildirir.” (Karaağaç, 2012: 250).

“Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümleler, olumsuz cümlelerdir. Böyle cümleler yapmama, yapılmama, olmama bildirir.” (Karahana, 2016: 104)

Dizdaroğlu olumsuz cümleyi yüklem gösterdiği eylemin yapılmama ya da olmama doğrultusunda belirlenmediği cümle şeklinde açıklamaktadır. Biçimce ve anlamca olumsuz olan ad cümlelerinin “değil” koşacıyla, “yok” sözcüğüyle, “+sIz” ekiyle olumsuz yapıldığını,

Ben sana bağlı **değilim**.

Evde hiçbir şey **yok**.

Bakışlar isteks**iz**, bulanık umuts**uz**.

Biçimce olumlu anlamca olumsuz ad cümleleri genellikle “ne....ne” bağlacıyla yapıldığını söylemektedir.

Ortada **ne** ev vardı **ne** araba (vardı). (Hiçbirisi ortada yoktu)

Tarlayı sürdüm, **ne** çorak **ne de** verimli. (Çorak da değil verimli de değil)

Olumsuz eylem cümlelerinden biçimce ve anlamca olumsuz olanlar “-mA” olumsuzluk takısıyla yapıldığını “Çiçekler sulanmadan büyümmezler.” Biçimce olumlu anlamca olumsuz eylem cümlelerinin ise genellikle “ne....ne” bağlacıyla

yapıldığını belirtmektedir. Olumlu soru cümlelerinin de bazen anlamca olumsuz olabildiğini söylemektedir.

Ne kimse geldi **ne** kimse sordu.(Kimse gelmedi, kimse sormadı.)

Ben hiç yalan söyler miyim? (söylemem)

3.5.3. Soru Cümlesi

“Soru cümlesi, genel olarak, bir işin olup olmadığını sormak, bir şeyin içyüzünü öğrenmek için kurulan cümledir.” (Ediskun, 1992: 373).

“Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümleler, soru cümlelerdir.” (Karahan, 2016: 107).

“Soru bildirme kavramının karşıtı bir kavramdır. Varlık bildirmelerinin (isim cümlesi), olayların (fiil cümlesi) ve olay bildirmelerinin (birleşik çekim) öbür ucunda, varlık ve olayların soru çekimleri durmaktadır. Bildirme kavramında ve dolayısıyla ana yardımcı fiilde olduğu gibi, soru kavramı karşısında da varlık ve olay aynı değerdedir. Başka bir ifadeyle, soru, bir bildirme, bir yargı, kısacası bir cümledir ve bildirmenin öbür ucudur. Bu yüzden, dilin bütün sözlük ve söz dizimi birimleri, hem bildirilebilir hem de sorulabilir.” (Karaağaç, 2012: 251).

Soru yoluyla değişik kavramlar bildiren bilgi almayı gerektiren cümlelerin soru cümlesi olduğunu söyleyen Dizdaroğlu (1976), soru cümlelerini de sorulu ad ve eylem cümlesi diye ikiye ayırmıştır. Soru cümlelerinin soru takısıyla, soru sözcükleriyle (sıfat, adıl, belirteç, ilgeç)sağlandığını belirtmiştir. Dizdaroğlu, ayrıca soru cümlelerinin onaylatma, reddetme, yalanlama, olasılık, ikircilik, beğenme, övme, şaşma, beklenmezlik, bilmezlikten gelme, bilinmezlik, yakınma, kızma, kesinlik.... gibi anlamlarda kullanıldığını söylemektedir.

Ben böyle bir saygısızlık yapar mıyım? → yalanlama

Eve dönsek mi dönmese mi? → İkircilik

Şöyle bir ev nerede vardır? → beğenme

Gelmeyecek olur mu? → kesinlik(gelecek anlamında)

3.5.4. Buyruk Cümlesi

Bir eylemin yapılmasını buyruk biçiminde bildiren cümlelerdir (Dizdaroğlu, 1976: 325). Dizdaroğlu, buyruk cümlelerinde tonlamanın önemli olduğunu çünkü tonlama ile cümlenin değişik anlamlar kazanabileceğini dile getirmiştir.

Herkes sessizce dışarı çıksın.

Haydi gitsene, ne bakıyorsun gitsene.

Tanrı hepimizi bağışlasın.

Benden bir yardım beklemeyin.

3.5.5. Ünlem Cümlesi

Duyguları, coşkuları yansıtan, seslenme niteliğinde olan yargılı ya da yargısız cümle türleridir. Ünlem cümlelerinin diğer cümlelerden farkı, bir duygunun yansıtılmasıdır (Dizdaroğlu, 1976: 334). Yargılı ya da yargısız ünlem cümlelerinin değişik anlam özellikleri belirteçlerle, yansımalarla, eylemlerle ve deyimlerle kurulabilirler.

Ooh! , Hey → ünlem

Allah'ım! Neydi günahım? → ad

Yalan! → sıfat

-Bunları kim yedi?

-Ben! → adıl

-Kitap nerede?

-İşte! → ilgeç

3.5.6. Dilek Cümlesi

Dizdaroğlu yüklemi dilek kipine, dilek kipinin hikaye ve rivayet bileşik zamanlarına; istek kipine, istek kipinin hikaye ve rivayet birleşik zamanlarına dayalı olan cümlelerin dilek cümlesi olduğunu belirtmektedir (1976: 357). Dilek kipleri de ünlem ve soru cümleleri gibi değişik anlam ilgileri kurabilirler.

Yaz gelse, kırlara çıksak.
Keşke sen de bizle geleydin.

Şimşek, anlamına göre cümle türlerine Dizdaroğlu'yla aynı açıdan yaklaşmıştır. Dizdaroğlu'ndan farklı olarak dilek cümlesi ve buyruk cümlesini dilek cümleleri başlığı altında incelemiştir (1987).

Ergin (2000) anlamına göre cümle türlerine “Türk Dil Bilgisi” adlı kitabında yer vermemiştir. Karahan (2016) ise anlamlarına göre cümle türlerini üç başlık altında incelemiştir. Bunlar olumlu cümle, olumsuz cümle ve soru cümleleridir. Olumlu cümleyi yargının gerçekleştiğini anlatan cümle olduğu; olumsuz cümleyi yargının gerçekleşmediğini anlatan cümle olduğu ve olumsuz cümlelerin “-me,-ma” olumsuzluk eki “değil” edatı, ve “yok” ismi ile oluşturduğunu söylemektedir. Soru cümlesinin de soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümleler olduğunu dile getirmektedir.

Görüldüğü gibi anlamlarına göre cümle türlerini çok detaylı bir şekilde inceleyen Dizdaroğlu'dur. Şimşek de aşağı yukarı Dizdaroğlu ile aynı açıdan daha doğrusu aynı başlık altında incelemiştir. Karahan ise konuyu daha pek fazla detaya inmeden incelemiştir. Bu çalışmada da Karahan'ın yaptığı tasnife uygun olarak anlamına göre cümleler olumlu, olumsuz ve soru cümlesi olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmiştir.

3.6. Kelime Grupları

Kelime grubu kavramının adlandırılmasında, bazı dilcilerin gramer kitaplarında şu adlandırılmaları yaptıkları görülmektedir. Ergin “kelime grupları”(2000: 374), Banguoğlu “kelime öbekleri”(2000), Karaağaç “söz öbekleri”(2012: 159), Kahraman “belirtme öbekleri”(2005: 154), Karahan “kelime grupları”(2016: 139), Şimşek “belirtme öbekleri”(1987: 321). Biz çalışmamızda, daha çok yaygın olarak kullanılan “kelime grupları” adlandırılmasını tercih ettik.

“Kelime grubu birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören, bir dil birliğidir. Kelime

grubu için birden fazla kelime bir takım kaidelerle belirli bir düzen içinde yan yana getirilir. Kelime grubu tek bir nesneyi ya da hareketi birlikte karşılayan kelimeler topluluğu demektir.”(Ergin, 2000: 374). Türkçe söz diziminin yapısına uygun olarak kelime gruplarında da asıl unsurun sonda olduğu yani yardımcı unsurdan sonra geldiği bilinmektedir. Fakat edat grubu ve birleşik isimlerde bu durum farklıdır yani bu kelime gruplarında asıl unsur kelime grubunun başında yer alır. Kelime grupları cümlede tek bir kelime gibi vazife görürler.

“Kelime grupları nesneleri ve hareketleri daha geniş olarak veya geniş nesneleri ve hareketleri belirtmek için kullandıklarına göre bunlar birer belirtme grupları’dır. Tek bir nesneyi veya hareketi belirtmek için bu gruplar içinde yan yana gelen, birbirine bağlanan kelimeler, bir iş birliği yapar, birbirine yardım eder, birbirini tamamlar. Bir belirtme, bir yardım, bir tamlama esası üzerine kurulan kelime gruplarında umumiyetle belirten – belirtilen, tamlayan – tamlanan asıl – yardımcı olmak üzere iki unsur bulunur.”(Ergin, 2000: 375). Şimdi bu kelime gruplarını teker teker inceleyelim.

3.6.1. İsim Tamlaması

Ergin, bu tamlama grubunu iyelik grubu ve isim tamlaması başlığı altında incelemiş ve iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubuna iyelik grubu ve isim tamlaması adını vermiştir. Grubu meydana getiren iki unsurdan birinin tamlayan birinin tamlanan olduğunu ve bu iki unsurun iyelik sistemi ile birbirine bağlandığını söylemiştir. Tamlanan unsurun daima iyelik ekli olduğunu, tamlananın ise bazen genitif ekli bazen de eksiz olduğunu belirtmiştir.

Ergin, iyelik grubunun her iki unsuru isim olan şekline isim tamlaması dendiğini, dolayısıyla isim tamlamasına iyelik grubu diyebileceğimiz gibi iyelik grubuna da isim tamlaması denebileceğini belirtmiştir. Ergin, isim tamlamasını tamlayan unsurun ekli ve eksiz olmasına göre ikiye ayırmıştır. Yani tamlayan unsur belirli ise belirtilmek isteniyorsa ilgi ekini alır. Eksiz tamlayanın ise belirsiz olduğunu genel fakat tamamlanana bağlılığını daha kuvvetli olduğunu tamlananın daima ayrılmaz bir parçası olduğunu söylemiştir. Ergin tamlayanı ekli isim

tamlamasına belirli isim tamlaması, tamlayanı eksiz olan isim tamlamasına belirtisiz isim tamlaması adını vermiştir. Ayrıca genitif ekinin ilgi hali olarak bir iyelik ifade ettiğini belirtmiştir. Benim ev, sizin hanım gibi iyelik eki bulunmayan iyelik ifadeli grupların da yapılabileceğini söylemiş ve iyelik grubunu isim tamlaması, isim grubu olarak kelime gruplarının da cümlelerde isim görevinde olduğunu dile getirmiştir.

Ergin, isim tamlaması üzerindeki büyük bir yanlıştan da söz etmektedir. Bu yanlışlığın belirtisiz isim tamlamasında iyelik ekinin atılması hadisesi olduğunu söylemiştir. Akasya Sokak, Topkapı, Edirnekapı misallerinde olduğu gibi özellikle yer isimlerinde görülen bu kullanımın azınlıklardan gelen yabancı tesirlerle doğduğunu söylemiş ve bunların Türkçenin yapısı ile hiçbir ilgisinin olmadığını söylemiştir (2000: 381-384).

Konuyu ad takımı adı altında inceleyen Şimşek, isim tamlamasını üçe ayırmıştır. Şimşek, Ergin'den farklı olarak belirli, belirsiz isim tamlaması yanında ad takımlarının zincirlenmesi adı altında zincirleme ad takımı adlı bir isim tamlaması türüne de yer vermiştir (1987: 331)

masa   örtü (s)-ü (n)ün / reng-i (Şimşek, 1987: 331).

Btn.   Bln.

Belirtisiz ad takımı

Btn.   Bln.

Zincirleme isim tam.

Karahan, belirtili isim tamlamasının tamlayan unsurunun da belirtili isim tamlaması olabileceğini belirtmiş, zincirleme terimini kullanmadan fazla ilgi halinin kullanılmasının anlatım bozukluğu olduğu şeklinde bir ifadeye yer vermiştir (2016: 44).

Elbisenin yakasının / düğmesi

Halının saçığının / rengi

Denizin sularının / serinliği

Makedonya dağlarının eriyen karlarının / serin ve genç suları (Karahan, 2016: 44).

Şimşek, ayrıca belirtili isim tamlamalarında tamlayan eki yerine, çıkma durum ekinin de kullanılabileceğini söylemiş bunları da belirtili ad takımı adı altında çıkmalı ad takımı adını vermiştir.

İki çocuktan   biri

Tamlayan   Tamlanan

Çıkmalı ad takımı

Şimşek, belirtisiz isim tamlamasını genel varlıkları ya da kavramları karşıladığını genel olarak varlıkların türünü gösterdiğini söylemiştir. Uçak yolcusu, pencere camı, su yolu, eşek sıpası, papaz eriği, diş hekimi, gaz lambası, oturma grubu, vergi borcu vb. tamlayanı özel ad olan belirtisiz isim tamlamalarının ise anlamca belirtili isim tamlaması değerinde olduğunu söylemiştir. Çünkü bu isim tamlamalarında tamlayanın eksiz olmasına rağmen özel bir varlığın karşıladığını belirtmiştir. Ankara Kalesi, Baki Divanı, Türk dili gibi. Belirtisiz isim tamlamalarının Türkçede birleşik ad oluşturmaya çok elverişli sözcükler olduğunu da söylemiştir. Aslanagzı, hanımeli, basımevi, boğaziçi, kahvaltı, su çiçeği, tahtakurusu vb.(1987: 328-331).

Karahan da “Türkçede Söz Dizimi” adlı eserinde isim tamlaması belirtili ve belirtisiz isim tamlaması adı altında iki grupta incelemiştir. Tamlananın ikinci unsurunda yani tamlananda daima iyelik eki bulunması gerektiğini söylemiş, birinci unsuru ilgi hal eki alırsa belirtili, almazsa belirtisiz isim tamlaması diye adlandırılması gerektiğini söylemiştir. Belirsiz isim tamlamasının genel bir nesneyi, bir türü karşıladığını dile getirmiştir. Karahan, Şimşek gibi birinci unsuru özel isim olan İstanbul şehri, Tuz Gölü gibi tamlamaların şekil bakımından belirsiz, anlam bakımından belirtili isim tamlaması özelliği taşıdıklarını belirtmiştir (2016: 42-48).

Karahan, Şimşek’in belirli ad takımı adı altında incelediği zincirleme ad takımını, bu adı kullanmadan isim tamlamasında tamlayan ve tamlanan unsurları kelime grubu olabilir maddesi altında vermiştir. *Gurbet duyğusunun ty / hem kaynağı, hem de sembolü tn* (Karahan, 2016: 47). Örneğinde tamlayanın isim tamlaması tamlananın bağlama grubu olduğunu belirtmiştir.

Bu konuda en farklı bakış açısı Akman'a aittir. Akman belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan ögenin bir niteleyen konumda olduğunu, tamlayan öge tamladığı ismin bir türünü, çeşidini belirttiği için, belirtisiz isim tamlamalarının bir sıfat tamlaması olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (2004: 119-124).

Görüldüğü gibi ad tamlaması konusunda Ergin(2000) ve Karahan(2016) hemen hemen aynı görüşleri dile getirmişler. Her ikisi de ad tamlamalarını iki başlık adı altında incelemiştir. Aslında Şimşek de genel olarak iki başlık adı altında incelemiş; fakat belirtili ad takımında Ergin ve Karahan'ın değinmediği çıkmalı ad tamlaması ile zincirleme ad tamlamasına da değinmiştir (1987: 331). Akman ise tamamen farklı bir açıdan yaklaşarak belirtisiz ad tamlamalarının bir ismin çeşidi olarak belirttiğini bildirmiş bunların sıfat tamlaması adı altında incelenmesini belirtmiştir (2004: 120).

Yukarıda bahsedildiği gibi bunların hiçbirisi takısız ad tamlamasının varlığına dair hiçbir bilgiye yer vermemiştir. Takısız isim tamlaması varlığını kabul edenlerin, kabul etmeyenlerin bahsi sıfat tamlaması grubunda detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bu çalışmada da isim tamlaması Ergin ve Karhan'ın görüşleri doğrultusunda incelenmiş olup (belirtili- belirtisiz isim tamlaması) takısız isim tamlamasına değinilmemiştir.

3.6.2. Sıfat Tamlaması

Bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubuna sıfat tamlaması diyen Ergin, sıfat tamlamasında sıfatın tamlayan, ismin ise tamlanan yani asıl unsur olduğunu söylemiş ve bu tamlamanın eksiz yapıldığı ve sıfatın isimden önce geldiğini belirtmiştir. Ayrıca sıfat tamlamasında vurgunun sıfatın üzerinde olduğunu, sıfat tamlamasının bir isim grubu olduğunu ve cümlede isim muamelesi gördüğünü belirtmiştir. güzel ev, dört kişi, büyük iş, değerli hocamız, bahçede oynayan komşu çocuğu, beni sana bağlayan ses...(2000: 380).

Sıfat tamlamalarını niteleme öbekleri adı altında inceleyen Şimşek, sıfat tamlaması başta olmak üzere san ve belirteç öbekleri diye ayrı ayrı incelemiş ve san

öbeklerinin özel kuruluşlu bir niteleme sıfat olduğunu söyleyerek bu san adlarının isimden önce de sonra da gelebileceğini belirtmiştir. Şimşek sıfat tamlamasında temel ögenin ad, yardımcı ögenin sıfat olduğunu, vurgunun sıfat üzerinde olduğunu bir sıfat birden çok ada yönelik kullanılabileceğini bir adın birden fazla sıfatla nitelenebileceğini dile getirmiştir (1987: 346-366).

Güzel ev ve araba aldık.

Sıf. Ad Ad

Hocamız zeki, akıllı, dürüst insanlar yetiştirmişti.

NS NS NS Ad

Şimşek, ayrıca Ergin'den farklı olarak zincirlemeli sıfat tamlamasından da bahsetmiştir.

Üç köşeli / kocaman şapka (1987: 349).

Sıfat Ad

Zincirlemeli sıfat tamlaması

Karahan bir isim unsurunun bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubuna sıfat tamlaması adını vermektedir. Karahan, Ergin (2000) ve Şimşek'le (1987) aşağı yukarı aynı şeyleri söylemiş. Karahan; Şimşek'in (1987) zincirlemeli ön ad takımını, bir sıfat tamlaması başka sıfat tamlamasının içinde yer alır maddesi adı altında vermiştir (2016: 51).

Üç günlük ekmek parçası

Sıf. Ad Ad

Sıf. Tam.

Görüldüğü gibi sıfat tamlaması konusunda genel ifadeler Ergin (2000), Şimşek (1987) ve Karahan'da (2016) aynıdır. Herhangi bir görüş farklılığı yoktur. Ayrıca sıfat tamlamasıyla karıştırılan tartışmalı konulardan olan takısız isim tamlamasının varlığı ya da yokluğu konusunda çok önemli fikir ayrılıkları mevcuttur. Ergin, takısız isim tamlaması ile ilgili hiç görüş belirtmemiştir. Şimşek (1987), Karahan (2016), takısız isim tamlaması diye bir şeyin olmadığını demir kapı gibi tamlamaların sıfat tamlaması olduğunu açıkça belirtmiştir. Şimşek, “*Türkçe Söz Dizimi*” adlı kitabında uyarı olarak verdiği altın saat, demir karyola taş oda... gibi

öbeklerin ad tamlaması olarak görülmesinin yanlış olduğunu çünkü bunların iyelik ilgisi üzerine kurulmadıklarını oysa ad tamlamasının temelini iyelik eki oluşturduğunu ifade etmiştir (1987: 357). Gencan (1975: 153) ve Hatipoğlu (1982: 18) ise takısız isim tamlamasının olduğunu belirtmiştir.

Karahan da aynı şekilde bu tür yapılarının (mermer köşk, gümüş kemer, cam bardak ...) isim tamlaması değil, sıfat tamlaması olduğunu dile getirmiş ve bu tür yapıların camdan yapılmış bardak şeklinde genişletebileceğini belirtmiştir (2016: 52).

Akbayır, takısız ad tamlaması olarak adlandırılan “çelik kapı, tahta merdiven, naylon poşet, cam bardak” gibi yapıların ad tamlaması olmadığını sıfat tamlaması olduğunu şu açıklamalarla belirtmiştir. “Bu tür yapılar neden sıfat tamlaması olmasın? Sıfat bir adın nitelediğini ve niceliğini belirttiğine göre varlığın neyden yapıldığı da o adın niteliğiyle bağlantılı olduğuna göre ilk sözcük sıfattır. Oysa ad tamlaması bir varlığın kendisinin dışında onunla aitlik, sahiplik ilişkisi kuran bir tamlamadır. “çay bardak-ı” bu yüzden bir ad tamlamasıdır, çünkü çay ile bardak arasında bir aitlik ilişkisi vardır. Oysa “cam bardak” sıfat tamlamasıdır. Çünkü aitlik ilgisiyle bağlı bir kavram değil, bardağın özelliğiyle ilgili bir kavramdır. Yani bardak niteliği camdır.” (2006: 118).

Aynı şekilde Akbayır, Karahan gibi demir kapının demirden yapılmış olan kapı demek olduğunu ve bunu kendisine benzeyen diğer unsurlardan ayırmak için belirtildiğini, söyleyerek bu gibi tamlamaları sıfat tamlaması olarak değerlendirmek gerektiğini belirtmiştir.

Kahraman, takısız isim tamlamasını şu açılardan eleştirmiştir. Öncelikle isim tamlaması olabilmesi için tamlamanın ikinci ögesi birinci ögesine iyelik ilgisiyle bağlanması lazımdır. Oysa bu örneklerin hiçbirinde iyelik ilişkisi yoktur. Diğer bir husus isim tamlamasının her ögesinin bağımsız bir varlık ya da kavramın adı olduğudur. Oysa demir kapı, altın bilezik, tahta köprü; aslan askerin şeker kız tamlamalarında bunların bağımsız olmadığı bileziğin, kapının, köprünün neyden yapıldığı, askerin kızın neye benzediği bildirilmektedir. Yani bunlar (demir, altın, tahta, aslan, şeker) varlıkların birebir özelliğini belirtmektedir. Varlıkların özelliğini

belirtmek de sıfatın görevidir. Kahraman; Karahan ve Akbayır gibi bunların Türkçedeki anlatımı kısaltma eğilimi nedeniyle ses sayısı azaltılarak (tahtadan yapılmış köprü değil de tahta köprü) yapılan sıfat tamlamaları olduğunu ifade etmiştir (2005: 163).

Görüldüğü gibi dil bilgisinin en çok tartışmalı konulardan olan bu tür yapıların takısız isim tamlaması olmadığını sıfat tamlaması olduğunu savunanlar olduğu gibi Ergin(2000), Banguoğlu(2000), Ediskun(1992), Şimşek(1987), Korkmaz(2003) Kahraman(2005), Karaörs(1993), Karahan(2016); ad tamlaması olmadığını savunan Hatipoğlu (1982), Eryaşar (1995), Bolulu (1995), Çam Öneren (1995), Yavuz (2000) gibi araştırmacılar da vardır.

Bu çalışmada Banguoğlu(2000), Şimşek(1987), Akbayır (2006), Kahraman (2009), Karahan'ın (2016) savunduğu gibi bu tarz yapılar sıfat tamlaması olarak değerlendirilmiştir.

3.6.3. Sıfat Fiil Grubu

Karahan, bir sıfat fiille bu sıfat fiile bağlı unsur veya unsurlardan kurulan kelime gruplarına sıfat fiil grubu demektedir grubun ana unsurunun fiil olduğu ve bu sıfat fiil grubunun cümle ve kelime grupları içerisinde isim, sıfat olarak görev yaptığını, grubun vurgusunun sıfat fiilden önceki unsur üzerinde olduğunu söylemektedir (2016: 53).

<u>Beni</u>	<u>her zaman</u>	<u>üzen</u>
N	ZT	Y

<u>Bütün hayalleri</u>	<u>yıkılmış</u> (insanlar)
Ö	Y

Konuyu partisip grubu adı altında inceleyen Ergin, partisipin bir fiil şekli olduğunu ve ona bağlı unsurların da fiilin gerektirdiği unsurlar olduğunu dile getirmiştir. Grupta partisipin sonda bulunduğunu, ona bağlı olan unsurların önce geldiğini, partisip grubunun isim özellikle de sıfat olarak kullanıldığını söylemiştir.

“-dİlk ve -AcAk” partisip grubunun genellikle iyelik ekiyle kullanıldığını dile getirmiştir. Seni ilk gördük –(üm) ,koşa koşa geldiğ(-im zaman)... (2000: 396).

Korkmaz sıfat fiilleri çekimsiz fiiller başlığı altında ele almış ve zaman bildiren sıfat fiilleri (Geçmiş zaman bildiren sıfat fiiller -dİlk/ - dUk; geniş zaman bildiren sıfat fiiller –r , -Ar, -Ir-, -Ur; gelecek zaman bildiren sıfat fiiller -AcAk) teker teker detaylı bir biçimde açıklayarak vermiştir (2003: 911-966).

Görüldüğü gibi sıfat fiil grubunda Ergin(2000), Korkmaz (2003), Karahan (2016) aynı şeyleri söylemişlerdir. Herhangi bir görüş ayrılığının olmadığı bu konuda bu tarz yapılar sıfat fiil olarak değerlendirilmiştir.

3.6.4. Zarf Fiil Grubu

Konuyu gerundium grubu adı altında veren Ergin, bir gerundium ile ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubuna gerundium grubu adını vermiştir. Diğer fiilimsi gruplarında olduğu gibi gerundiumun en sonda, ona bağlı olan unsurların ise gerundiumdan önce geldiğini ve gerundium unsurunun daima zarf görevinde kullanıldığını söylemiştir. “Koşa koşa, sabahlara kadar ders çalışıp, ben buradan ayrılırken, hiç konuşmadan, temizlikçi bütün odaları temizleyerek, sabah erkenden uyanınca...” misallerinde görüldüğü gerundiumun sonda ona bağlı olan unsurların gerundiumdan önce geldiği, vurgunun gerundiumdan önceki kelime üzerinde olduğunu ifade etmiştir (2000: 396).

Karahan, bir zarf fiil ve ona bağlı unsurlardan kurulan kelime grubuna zarf fiil grubu adını vermektedir. Grubun ana unsurunun zarf fiil olduğunu zarf fiilin sonda olduğunu ve yüklem görevi yaptığını yani zarf fiile bağlı olarak özne, nesne, yer tamlayıcısı diye adlandırılan öğelerin olduğunu belirtmektedir (2016: 57).

<u>Güneş</u>	<u>batacağı yere</u>	<u>iyice</u>	<u>yaklaşınca</u> (Karahan, 2016: 57).
Ö	YT	Z	Zarf fiil

<u>Son gece</u>	<u>sizinle</u>	<u>yemek</u>	<u>yerken</u>
ZT	ET	N	Zarf fiil

Görüldüğü gibi Karahan (2016) ve Ergin (2000) zarf fiil konusunda aynı düşünceleri belirtmişler. Sadece terim yani adlandırma farklılığı söz konusudur. Karahan, zarf fiil konusunda Ergin'in bahsetmediği hal ekleri ile çekime girmiş olan bazı sıfat fiillerin cümlede zarf görevi yaptıklarını bu sıfat fiillerle kurulan grupların da zarf fiil grubu olduğunu dile getirmiştir.

Ben geldiğimde sen yoktun

Karanlık çöktüğünde kimsecikler ortada yoktu

Karahan, ayrıca Ergin'den farklı olarak “-r ...-mez; -di ... mı” kalıbı ile kurulan grupları da zarf fiil grubu olarak değerlendirmektedir (2016: 58).

Çamlıca'nın bu asil çevresine girer girmez artık eniştemizin köşkünün tılsımlı duygularını tatmaya koyulurduk (Karahan, 2016: 57).

Bir Parıltı gördü mü gözler hemen dalıyor (Karahan, 2016: 57).

Korkmaz zarf fiilleri şahsa ve zamana bağlı bir yargı bildirmeyen; ancak yargı bildiren fiiller yanında onlardaki oluş ve kılışın durum ve tarzını belirleyen zarf görevi yüklenen fiilimsiler şeklinde açıklamıştır. Korkmaz, zarf fiillerin sıfat fiiller gibi ad çekimi iyelik ve çokluk ekleri ile genişletilmediklerini söylemiş ve Türkiye Türkçesinde kullanılan zarf fiilleri yapı bakımından üç gruba ayırmıştır. Bunlar gerçek zarf fiiller, sıfat fiillere bazı çekim ekleri getirilerek yapılan zarf fiiller, yapıca bunların dışında kalan zarf fiillerdir (2003: 983). İlk iki gruplandırma Ergin ve Karahan'da yer almıştır fakat üçüncü grup Ergin'de yer almayan Karahan da yer alan bir gruptur. Yani Ergin'in yer vermediği Karahan ve Korkmaz'ın kitaplarında yer verdiği değişik yapıdaki zarf fiiller şekil yapıları bakımından diğer iki gruptan farklı olan durum eki almamış, sıfat fiil yapısında olanı olduğu gibi başka gramer birliklerinden olup işlev ve anlam yönüyle kullanımda zarf fiil görevi yüklenmiş olan fiilimsilere de zarf fiil adını vermişlerdir. Bunlar: -dı/-du... madı; -dı/du... -mı/-mu; -r/-ır/-ar, -ur... maz'dır.

Şehirden **döner dönmez** tarlasına koştu
Adımını **atar atmaz** odaya geçti
Yüz metre **gitti gitmedi** geri döndü
Kar yağdı mı Erzurum için bayram olur
Bir **baktı mı** her şey bitmiş demektir.

Bu çalışmada zarf fiil konusunda aralarında pek görüş ayrılığı olmayan dilcilerin savunduğu gibi bir zarf fiil ile bu zarf fiile bağlı tamamlayıcı veya tamamlayıcılardan kurulan kelime grupları zarf fiil olarak değerlendirilmiştir.

3.6.5. İsim Fiil Grubu

Konuyu fiil grubu başlığı altında inceleyen Ergin fiil isimleri üzerine kurulan kelime gruplarına fiil grubu adını vermiş ve fiil grubunda kendisinden önce gelen unsurların fiil kökünün gerektirdiği unsurlar olduğunu söylemiştir. Fiilin istediği fiilin manasını tamamlayan unsurların fail, nesne, zarf, yer tamlayıcısı olduğunu ve fiil grubunun bir fiil ismi ile bu unsurlardan bir veya birkaçının meydana getirdiğini belirten Ergin fiil grubunda kullanılan fiil isimleri hareket ismidir diyerek toplantıda bulunmak, durmadan taş kırmak, ışıktan kaçış, uzağı görme, ayağı kırılmak, gözü kör olmak...(2000: 395) gibi örnekleri vermiştir.

Karahan isim fiil grubunu, hareket ismi ile ona bağlı unsur veya unsurlardan kurulan kelime grubu olarak adlandırmıştır. Karahan hareket isminin -mAk eki ile yapıldığını söylemiş ve yüklem görevi yapan hareket isminin anlamı nesne, zarf tümleci ve yer tamlayıcısı ile tamamlandığını belirtmiştir. Bu grupların cümle ve kelime grupları içinde isim görevinde olduğunu dile getirmiştir (2016: 55).

Korkmaz da “Türkiye Türkçesi Grameri” adlı yapıtında isim fiilleri fiil kök ve gövdelerini karşıladıkları oluş, kılış ve durumları; şahıs ve zamana bağlı olmadan gösteren fiil adları diye tanımlamış, Türkçede “-mAk,-mA, -Iş/-Uş” ekleri ile kurulan üç türlü ad fiil olduğunu söylemiştir.

Görüldüğü gibi Ergin (2000), Karahan (2016) ve Korkmaz (2003) isim fiiller konusunda aynı görüşleri belirtmişler, herhangi bir fikir ayrılıklarına düşmemişlerdir.

Dolayısıyla bu çalışmada dilcilerin ortak kanısı doğrultusunda bu tarz yapılar isim fiil grubu olarak değerlendirilmiştir.

3.6.6. Tekrar Grubu

Konuyu ikileme başlığı altında inceleyen Şimşek, anlatımı pekiştirip güçlendirmek üzere aynı sözcüklerin yinelenmesi yakın ya da karşıt anlamlı sözcüklerin art arda kullanılmasıyla oluşan sözcük öbeğine ikileme adını vermiştir. Şimşek, tekrar grubunu bileşenlerin niteliğine göre aynı sözcüklerden oluşan (iri iri, taze taze, mışıl mışıl, uçtan uca, yaşın yaşın, güzel güzel) yakın anlamlı sözcüklerden oluşan (eğri büğrü, soy sop, açık saçık, eski püskü) karşıt anlamlı sözcüklerden oluşan (ileri geri, aşağı yukarı, iyi kötü, dost düşman, er geç) olmak üzere üçe ayırmıştır. Ayrıca ikilemelerin asıl ortaya çıkış sebebinin anlamı güçlendirip etkili kılmak olduğunu söyleyerek bazı ikilemelerin anlamını pekiştirmek için (kara kara dutlar “çok kara dutlar” göbek göbek marullar “çok göbekli marullar” güzel mi güzel bir oyun “çok güzel bir oyun”) bazılarının pekiştirmenin yanında çokluk belirtmek için (kese kese altınlar “pek çok altın”) bazılarının da abartma anlamı vermek için (güldükçe güldü “ha bre güldü”, söylene söylene gitti “gittiği sürece söylendi”) kullanıldığını belirtmiştir.

Şimşek, ayrıca ikilemelerin yönelmeli ikilemeler (göz göze, burun buruna, yan yana) çıkmalı ikilemeler (havadan sudan, ondan bundan, elden ayaktan), belirtmeli ikilemeler (varını yogunu, evini barkını, aşını tuzunu), iyelikli ikilemeler (eli ayağı, yüzüne gözüne, sözüm söz), küçültme durumunda olan ikilemeler (hanım hanımcık, kadın kadıncık) şeklinde sınıflandırmıştır. Bunun yanı sıra bağlaçlı ikilemeler (okul da okul, gelmem de gelmem) sorulu ikilemeler (tatlı mı tatlı, hiç mi hiç) aralıklı ikilemeler (sigara üstüne sigara, hayvan oğlu hayvan) şeklinde de bir sınıflandırma yapmıştır. Şimşek ayrıca ikileme öbeğini oluşturan sözcüklerin belli bütünlük gösterdiklerinden öbeğin arasına virgül konmayacağını da ifade etmiştir (1987: 382).

Konuyu tekrarlar başlığı adı altında inceleyen Ergin, aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile oluşan kelime gruplarını tekrar grubu adını

vermekte ve tekrarı oluşturan her iki kelimenin de tekrar iştirakında tamamen birbirine eşit olduğu ve bu sözcüklerin fonksiyonlarının da sorgularının da aynı olduğunu söylemektedir. Ergin, her çeşit kelimenin tekrarı grubunda olabileceğini fakat bunların içinden en elverişlisinin adlar, sıfatlar, zarflar olduğunu söylemiştir. Zamirlerin tekrara elverişli sözcükler olmadığını belirtmiştir. Ergin, aynı sözcüklerle oluşan tekrarlar, eş anlamlı sözcüklerle oluşan tekrarlar, zıt anlamlı sözcüklerle oluşan tekrarlara ilaveten ilaveli tekrarlardan da bahsetmiştir. ilaveli tekrarların iki şekilde yapıldığını belirtmiştir. Bunlardan ilki ünlü ile başlayan kelimelerin doğrudan doğruya başına, ünsüz ile başlayan kelimelerin ünsüzün yerine “m” sesi getirilmesiyle oluşur.

ev mev.
dolap molap
el mel.
sıra mıra
tel mel.
koltuk moltuk

Diğeri ise başa heceler ilave edilerek oluşturulan ikilemelerdir. Genellikle sıfat görevli sözcüklerde görülen bu durum ilk heceden sonra “m-p-r-s” seslerinden biri getirilerek yapılan tekrarlardır. Ergin, meydana gelen bu unsurun ayrı bir kelime olduğunu söyleyerek bu kelimenin asıl kelimenin önüne geldiğini belirtmiştir. (düm düz, yemyeşil, ap açık, sap sarı). Bazen de “p” den sonra araya bir “a, e” r’den sonra “ıl- il” getirildiğini de söylemiştir. (sapasağlam, düpedüz, güpegündüz, çırılçıplak).

Ergin de tekrarın iki kelimesinin arasına virgül konmaması gerektiğini söylemiştir. Görüldüğü gibi Ergin, “m-p-r-s” ile yapılan kelime grubunu ilaveli kökler grupları içerisinde değerlendirmiştir (2000: 377).

Karahan, eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubuna tekrar grubu adını vermiştir. Bu kelime gruplarının şekil ve anlamca ilişki içerisinde olduğunu belirtmiştir. Tekrar grubunun anlamı güçlendirmek, nesne ve harekete çokluk anlamı vermek, süreklilik anlamı katmak gibi işlevleri olduğunu, grubu

oluşturan sözcüklerin çekim eki alabileceğini belirtmiştir.(işinde gücünde, oradan buradan, sağa sola). Karahan ayrıca “m” ünsüzünün kelime başına eklenmesi ile yapılan tekrarların varlığından bahsederek bunları yakın anlamlı olan tekrar grupları içerisinde değerlendirilmiştir. oyun moyun, çanta manta, sıra mıra gibi ... (2016: 60).

Ergin’ in ilaveli tekrarlar olarak adlandırdığı ünsüz ilaveli tekrarlara Karahan yakın anlamlı tekrarlar başlığında vermiştir (2016: 60). Dikkat çeken bir diğer husus da Ergin’in “m-p-r-s” ile yapılan kelime grubunu da ilaveli tekrarlar içerisinde vermesi ve (düm düz, yem yeşil, ap açık, çar çabuk, sap sarı) şeklinde ayrı yazmasıdır (2000: 379). Bu çalışmada da tekrar grubunun yapısıyla ilgili bir sınıflandırma yapılmadığından Ergin, Karahan, Şimşek’in değindiği gibi aynı sözcükler, yakın anlamlı sözcükler, karşıt anlamlı sözcükler ve “m” ile yapılan ikilemeler ile “m,p,r,s” ile yapılan pekiştirmeler de tekrar grubu olarak değerlendirilmiştir.

3.6.7. Edat Grubu

Edat grubunu bir isim ile bir son çekim edatının meydana getirdiği kelime grubu olarak tanımlayan Ergin, edat grubunda isim unsuru önce son çekim edatının ise sonra geldiğini söylemektedir. Edatın eksiz olarak kullanıldığını belirten Ergin edat grubunda edatın daima tek kelime isim unsurunun ise bir kelime ya da kelime grubu olabileceğini belirtmiştir. Senin için, su gibi, bana karşı, bir hafta kalmak için, devrilen bir kamyon gibi, senden başka vb. Ergin ayrıca edat grubunun cümledeki kullanımına göre sıfat ya da zarf görevinde kullanılabileceğini belirtmiş edat grubunda vurgunun isim üzerinde olduğunu söylemiştir (2000: 392).

Edat grubunu ilgeç öbeği adı altında inceleyen Şimşek, edat grubunu şöyle tanımlamaktadır: Yalın ya da durum eki almış bir adla bir edattan oluşan çekim öbeğine ilgeç öbeği adını vermektedir. Şimşek edat grubunda adın belirten, edatın belirtilen yani yardımcı öge olduğunu söylemektedir.

<u>çocuklar</u>	<u>gibi</u> (Şimşek, 1987: 379)
Belirtilen	belirten
(Temel öge)	(yardımcı öge)

Şimşek, bu durumun Türkçe söz dizimine aykırı olduğunu söylemiştir. Çünkü Türkçede temel ögenin yardımcı ögeden sonra geldiğini belirterek ayrıca edatların adla birleşmesini yani edat grubu oluşturmasının farklı yollarla yapıldığını belirtmiştir. Bunları yalın adlarla öbekleşen edatlar (senin için, adam gibi, araba ile) , yönelme durumunda olan adlarla öbekleşen edatlar (bana karşı, akşama değin, sana göre, bugüne dek...), çıkma durumunda adlarla öbekleşen edatlar (dünden beri, senden sonra, bugünden itibaren...) şeklinde vermiştir. Şimşek de Ergin gibi edat grubunun vurgusunun ad ögesinde olduğunu söylemiştir. Şimşek, ayrıca edat grubunun cümlelerde zarf görevinde kullanıldığını belirtmiş ve bu öbeklerin cümlelerde zarf tamlayıcısı olarak adlandırıldığını söylemiştir (1987: 379-380).

Sabaha karşı oyun bozuldu.

Her şey ***aslı gibi*** duruyordu.

Şimşek, edat gruplarının az bir kısmının da sıfat görevinde kullanıldığını söylemiştir (1987: 379).

Buz gibi su içtik.

Cennet gibi vatanımız var.

Karahan edat grubunu bir isim unsuru ile çekim edatından kurulan kelime grubu olarak tanımlamıştır. Karahan, Şimşek ve Ergin gibi edat grubunda önce isim unsurunun sonra ise çekim edatının bulunduğunu söylemiştir. İsim unsurunun ekli de eksiz de kullanılabildiğini ve isim unsurunun bir kelime olabileceği gibi kelime grubu da olabileceğini belirtmiştir (2016: 62).

İlk uçuştan sonra yuvaya dönmeyi başaran yavru serçeler / *gibi* (Karahan, 2016: 63).

isim unsuru

edat

Karahan da Ergin ve Şimşek gibi grubun vurgusunun isim unsuru üzerinde olduğunu belirtmiştir (2016: 65). Her üçünün de önce isim unsurunun sonra ise edat unsurunun yani son çekim edatının gelmesi gerektiğini söylemişlerdir Her üçü de edat grubunun cümlede sıfat ya da zarf görevinde kullanılabileceğini söylemişlerdir. Kısaca Şimşek (1987) de Ergin (2000) de Karahan(2016) da aynı görüşler üzerinde uzlaşmışlardır.

Bu tezde de Şimşek, Ergin ve Karahan'ın belirttiği gibi çekim edatıyla kurulan kelime grupları edat grubu olarak değerlendirilmiş olup ayrıca “değil” sözcüğüyle kurulan kelime grupları ve kendisinden önceki sözcükle bitişik yazılan “ile” sözcüğünün kurduğu gruplar da edat grubu olarak değerlendirilmiştir.

3.6.8. Unvan Grubu

Unvan bildiren kelimelere Türkçenin ilk yazılı metinlerinden itibaren rastlamaktayız. Türk Dil Kurumu sözlüğünde Unvan grubu: “Bir şahıs adı bir unvan ve akrabalık gösteren adın eksiksiz olarak yan yana gelerek oluşturduğu belirtme grubudur.” şeklinde açıklanmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde unvan gösteren adın şahıs adından önce de sonra da geldiği görülmektedir (1998: 2284).

Bir şahıs ismi ile bir unvan veya akrabalık isimlerinden meydana gelen kelime grubunu unvan grubu olarak açıklayan Ergin, unvan grubunda şahıs isminin önce, unvan veya akrabalık isminin ise sonra gelmesi gerektiğini dile getirmektedir. Emel Hanım, Ahmet Çavuş, Ali Binbaşı, Oğuz Kağan, Bayındır Han, Fatma hala, Orhan abi, Fatma nine vb. örneklerinde olduğu gibi Ergin, unvan grubunun birleşik isim ile sıfat tamlaması ile karıştırılmaması gerektiğini belirtmiştir. Unvan ve akrabalık isimlerinin başa getirilmesi durumunda birleşik isim oluşturduğunu unvan ve akrabalık isimlerinin şahsın bir ismi olduğunu söylemektedir. Sultan Fatih, Hoca Nasrettin, Profesör Cemil, Binbaşı Murat, Dede Korkut, General Fevzi Çakmak örneklerinde olduğu gibi Ergin, bunların vurgusunun birleşik isimlerde olduğu gibi ikinci unsur üzerinde yani asıl isim üzerinde bulunduğunu sıfat tamlaması grubunda ise vurgunun birinci unsur üzerinde olduğunu dile getirmektedir. Dede Korkut, Paşa Hüseyin, amca Celal, General Fevzi Çakmak vb. örneklerinde olduğu gibi. Ergin, unvan grubu ile birleşik isim grubunun ve sıfat grubunun karıştırılmaması gerektiğini dile getirmiş isim grubunda unvanın özel isim olarak kullanıldığını sıfat grubunda ise hususi bir sıfat haline geldiğini belirtmiştir. Unvan grubunu unvanı sonda olan bir terkip olduğunu vurgulayarak belirtmiş. Hatta “Bey ve Hanım” yerine uydurulan “bay ve bayan” unvanlarının tutunamamasının birinci sebebinin bunların birleşik isim terkibi yapacak şekilde başta kullanılmalarına bağlamaktadır. Türkçede birçok dillerin aksine unvan ve akrabalık isimlerinin sona geldiğini belirtmiştir (2000: 399).

Konuyu san öbeği adı altında veren Şimşek, Türkçede unvan adlarının başlangıçta ilgili kişi adından sonra geldiğini fakat başka dillerin etkisi ile bazı unvan adlarının ilgili kişi adından önce gelerek doğrudan sıfat işleviyle kullanıldığını dile getirmiştir. Şimşek, ayrıca unvan grubu kuruluşunda unvan adının belirten, kişi adının belirtilen olduğunu yani temel ögenin kişi adı olduğunu söylemiş ve bu adın Fatma Hanım, Ayşe Teyze şeklinde unvan adından önce geldiğini söyleyerek unvan grubunun Türkçe söz diziminde öge sırasını belirleyen ana ilkeye aykırı bir kuruluşa olduğunu dile getirmiştir (1987: 364).

Karahan, *Türkçe Söz Dizimi* adlı kitabında unvan grubunu bir şahıs ismi ile bir unvan veya akrabalık isminden kurulan kelime grubu olarak tanımlamıştır. Ergin gibi şahıs isminin başta unvan ve akrabalık isminin sonda bulunması gerektiğini söylemiştir. Karahan, unvan grubunun cümlede isim görevinde olduğunu dile getirmiş ve Ergin ve Şimşek gibi grubun vurgusunun birinci unsur üzerinde olduğunu söylemiştir. Karahan da Ergin gibi unvan grubunun birleşik isim ile karıştırılmaması gerektiğini belirtmiştir. Birinci unsur unvan ve akrabalık ismi ise bunun unvan grubu olmadığını birleşik isim olduğunu dile getirmiştir (2016: 68).

Unvan grubunun yanaşma takımları altında san öbeği başlığında inceleyen Banguoğlu unvanın eski Türkçeden beri var olduğunu ve unvan kelimesinin sonda olduğunu, daha sonradan dilimize Farsça ve Arapça unvan gruplarıyla ters bir terkip girdiğini (Sultan Alparslan, Şeyh Bedrettin, Kadı Burhanettin... dile getirmiştir. Batı dillerinden gelen benzer terkiplerin etkisiyle dilimize önce unvan unsurunun sonra ise isim unsurunun olduğu unvan gruplarının da yerleştiğini dile getirmiştir (2000: 513).

Korkmaz, “Gramer Terimleri Sözlüğünde” unvan grubunu bir şahıs adı ile bir unvan ve akrabalık gösteren adın eksiz olarak yan yana gelerek oluşturduğu belirtme grubu şeklinde açıklamış, unvan unsurunun kişi adından önce de sonra da gelebileceğini dile getirmiştir (1992: 163).

Gencan, unvan bildiren kelimeleri sıfatlar kısmında san sıfatları başlığı altında ele almış, bu unvan sıfatlarını da üç şekilde ele almıştır. Bunların isimden önce, isimden sonra ve hem isimden önce hem de isimden sonra aynı öbek içerisinde

kullanılan unvan sıfatları olduğunu belirtmiştir. Gazi Osman Paşa, Bayan Sevim, Deli Petro, Mehmet Ağa, Valide Sultan...(1975: 169).

Unvan bildiren kelimelerini sıfatlar başlığı altında inceleyen Ediskun ise unvan bildiren kelimelerin addan önce de sonra da gelse bunun bir sıfat tamlaması olduğunu dile getirmiştir (1993: 145).

Görüldüğü gibi unvan grupları konusunda farklı görüşleri savunanlar olmuştur. Ergin(2000) ve Karahan(2016) eski Türkçeden beri kullanılan unvan unsurunun her zaman sonda olduğunu yani isim + unvan = unvan grubu oluşturduğunu söylemiş. Karahan da Ergin gibi aynı görüştedir. Her ikisi de unvan grubunda vurgunun isim unsurunda olduğunu söylemiştir. Banguoğlu(2000) da aynı şekilde unvan gruplarının eski Türkçeden beri var olduğunu ve her zaman addan sonra geldiğini fakat daha sonra Arapça, Farsça ve batı dillerinin etkisiyle bu terkinin bozulduğunu söylemiştir. Korkmaz(2003) unvan isimlerinin şahıs isminden önce de sonra da gelebileceğini belirtmiş. Gencan(1975) ve Ediskun(1993) ise unvan gruplarını sıfatlar başlığı altında değinerek şahıs isminden önce de sonra da unvan isimlerinin kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Bu çalışmada Karahan, Banguoğlu, Korkmaz, Gencan, Ediskun'un savunduğu gibi şahıs isminden önce ve sonra gelen unvan adlarını, unvan grubu oluşturdıkları varsayarak bu tarz gruplar unvan grubu olarak değerlendirilmiştir.

3.6.9. Birleşik İsim

Yan yana gelen birden fazla ismin meydana getirdiği kelime grubuna birleşik isim adını veren Ergin, birleşik isimlerin Türkçede hep özel isimler olduğunu belirtmekte, bazı yer adlarının ikili veya üçlü bütün şahıs adlarının birleşik isim olduklarını söylemektedir. Bunlar: “Afyon Karahisar, Orhan Veli, Faruk Nafiz Çamlıbel, Timurtaş, Taşdemir, Ahmet Caferoğlu...

Birleşik isimlerde vurgunun daima son isimlerde olduğunu belirten Ergin, birleşik isim ile birleşik kelimeyi karıştırmamak gerektiğini de vurgulamıştır. Ergin, birleşik kelimenin herhangi bir kelime grubunun kelimelerinin tek kelime halinde

birleşmesiyle ortaya çıktığını söyleyerek birleşik kelimenin birleşik isim olabileceği gibi birleşmiş isim tamlaması sıfat tamlaması unvan grubu gibi kelime grupları da olabileceğini söylemiştir. “Yüzbaşı, karagöz, sivrisinek, ayakkabı, kırkayak, Ulukışla, Çukurova, Karadeniz, Haydarpaşa...” gibi birleşik sözcüklerin daha çok belirtisiz isim tamlaması ile sıfat tamlaması ve nesne adı olarak kullanılmaya elverişli sözcükler olduğunu belirtmiştir (Ergin, 2000: 385).

Karahan, birleşik ismi bir şahsın özel adı olmak üzere bir araya gelen kelimeler topluluğu olarak tanımlamış. Ergin gibi birleşik isim ile birleşik sözcüğün karıştırılmaması gerektiğine de değinmiştir. Karahan, birleşik sözcüklerin herhangi bir kelime grubunun unsurlarının birleşmesiyle ortaya çıktığını birleşik isimlerin ise yan yana sıralanan özel isimler olduğunu söylemiştir.

Karahan, ayrıca tamlananı özel isim olan sıfat tamlamalarının zamanla bir şahsa ad olarak birleşik isme dönüştüğünü de söylemiştir. “Ulubatlı Hasan, Deli Dumrul, İkinci Selim” dolayısıyla bu örneklerin artık sıfat tamlaması olmadığını birleşik isim olduğunu söyleyerek sıfat tamlamasında başta bulunan vurgunun birleşik isimde artık ikinci unsura kaydığını belirtmiştir (2016: 69). Görüldüğü gibi Ergin de Karahan da birleşik isim konusunda aynı fikirdedirler. İkisi de birleşik isim ile birleşik sözcük birbirine karıştırılmaması gerektiğini aynı açıdan vurgulamışlardır. Çalışmamızda öge olarak kullanılan birleşik isme rastlanmamıştır.

3.6.10. Ünlem Grubu

Ergin, bir seslenme edatı ile isim unsurundan meydana gelen kelime grubuna ünlem grubu adı verilir. Ünlem grubunda önce seslenme edatı sonra ise isim gelir. Ayrıca grubun vurgusunun seslenme edatı üzerindedir (2000: 380).

Ayrıca ünlem grubunda ünlemin “belirten” ad ise “belirtilen” durumdadır bu grup da kuruluş olarak Türkçe söz dizimine uygundur (Şimşek, 1987: 398).

Ünlem grubunun cümle kuruluşuna doğrudan katılmadığı, ve cümlede yerine göre çok etkili bir anlatım aracı olarak kullanıldığını söyleyen Şimşek, Ergin’den

farklı olarak “ünlemsiz ünlem öbekleri” diye bir söylemi de kullanmıştır. Bunlar ünlem olmadan çağrı durumundaki adlarla ünlem grubunun oluşturulduğu gruplardır.

Sana dün bir tepeden baktım *aziz İstanbul!*

Ne yazık! Doğmuyoruz şimdi o topraklarda!

Ünlem grubunun yazımı konusuna değinen Şimşek ünlem işaretinin, ünlem grubunun sonuna virgül konursa cümlelerin sonuna, “Ey mevt, beni sıyanet eyle!” ünlem grubunun sonuna ünlem işareti konursa cümlelerin sonuna nokta konduğunu “A hanım! Ağlama öğüdü verme öyle.” ara söz niteliğindeki ünlem öbeklerinin de iki virgül arasında yazıldığını “neredesin, ey sevgili, yaz günleri nerede !” hatırlatmıştır (1987: 399)

Ünlem grubunda isim unsurun kelime grubu olabileceğini ve bu kelime grubunun birden fazla isim unsuruyla da oluşturulabileceğini söyleyen Karahan da Ergin ve Şimşek’le aşağı yukarı aynı açıklamaları yapmıştır (2016: 70).

Ey hanımlar, beyler!

Ey alemi donatan ışık, toprağa can veren el!

Bu çalışmada Şimşek, Ergin, Karahan’ın belirttiğı gibi seslenme edatı ve isim unsurundan meydana gelen kelime grubu ünlem grubu olarak değerlendirilmiş olup bunlar cümle dışı unsur sayılmışlardır.

3.6.11. Sayı Grubu

Sayı grubuna “Türk Dil Bilgisi” kitabında genişçe yer veren Ergin (2000) Türkçede sayıların üç şekilde karşılandığını belirtmiştir. Bunlardan ilkinin tek kelime ile karşılanan sayılar olduğunu (bir, iki, üç, dört, on, yirmi, kırk, elli..) ikincisinin sıfat tamlaması ile karşılanan sayılar olduğunu (iki yüz, üç yüz ,dört yüz, bin yüz, üç bin ,on bin...) üçüncüsünün de sayı grubu ile karşılanan (on bir, yetmiş beş , yüz elli üç, sekiz yüz altmış dokuz , bin beş yüz ...) sayılar olduğunu söylemektedir.

Ergin, sayı grubu ile karşılanan sayıların tek kelimelik sayılardan “on” dan sonrakilerinin ve sıfat tamlaması halindeki sayıların ara yerlerdeki sayılar olduğunu

söylemektedir. (on bir, yirmi iki, otuz dört, yüz on, yüz elli iki, bin beş yüz) Ergin, sayı grubunda büyük sayı ve küçük sayı olmak üzere iki unsurun var olduğunu ve büyük sayının, küçük sayıdan sonra geldiğini söylemektedir. Ayrıca doğrudan doğruya yan yana gelen bu sayıların herhangi bir ek almadıklarını söylemektedir. Büyük sayının da küçük sayının da ya tek kelime ya sıfat tamlaması ya da sayı grubu olabileceğini belirtmektedir. Sayı grubunun bağlama noktalarının onlar, yüzler, binler, milyonlar, milyarlar olduğunu dile getirmektedir.

Kısaca sayı grubunu arka arkaya gelen büyük sayı küçük sayı şeklinde iki unsorda ya da arka arkaya gelen birçok büyük ve küçük sayı unsurlarından kurulabileceğini söylemektedir. Yani sayı grubunu arka arkaya gelen iki veya daha fazla büyük sayı ile küçük sayı unsurlarının meydana getirdiği belirtilmektedir.

Otuz beş

Kırk beş

Yüz yetmiş üç

Bin iki yüz

İki milyon iki yüz bin yedi yüz bir

Sayı grubunda vurgu daima küçük sayı üzerindedir arka arkaya gelen küçük sayıların vurgusunun gittikçe yükselmekte ve son küçük sayı en yüksek vurguya sahiptir Eski Türkçede sayı grubu bugünkünden farklıdır. Eski Türkçede sayı grubu iki sistemle oluşturulmaktadır.

Üç otuz ‘yirmi üç’

Bir kırk ‘otuz bir’

Yirmi bitmiş, otuzdan üç alınmıştır otuza geçmiştir. Yani yirmiden sonra “yirmi bir, yirmi iki, yirmi üç, yirmi dört” artık otuzdan sayı alınmıştır, otuza geçilmiştir. Aynı şekilde “bir kırkda da artık otuz bitmiş kırka geçilmiş, kırktan sayı alınmıştır. İfade edilmek istenen sayı kendisinden sonra gelen sayı ile belirtiliyordu. Eski Türkçedeki diğer sayı grubunun da aynı bugünkü şekilde önce büyük sayının sonra da küçük sayının getirilmesiyle oluşturulmuştur. Araya “artukı” sözcüğünün

yani “fazlası” kelimesinin getirilerek yapılmaktadır. On artukı bir “on bir”, otuz artukı üç “otuz üç”. Sayı grubu her ne şekilde oluşturulursa oluşsun çok kelimeli sayıların mutlaka birbirinden ayrı yazılır (Ergin, 2000: 390-393).

Konuyu sayı öbeği adı altında inceleyen Şimşek, sayı grubunu birinci ögesi ikincisinden daha büyük niceliği gösteren sayı adı grubudur şeklinde açıklamaktadır. Sayı grubu ile sıfatın karıştırılmaması için detaylı bir açıklamaya yer vermiştir. Sayı grubunun oluşturan ögelerden birincisi büyük, ikincisi küçük niceliği gösterdiğini söylemektedir. Ayrıca sayı grubunun karşıladığı sayı grubunu oluşturan ögelerin toplamına eşit olduğunu dile getirmektedir.

Sıfatın genellikle ana sayıları karşıladığını sayı grubunu ise ara sayıları karşıladığını da söylemektedir. Sıfat ile sayı grubunun bir araya gelerek bir sayı adı oluşturabileceğinden bahseden Şimşek, ayrıca sıfat tamlamasında ve sayı gruplarında vurgunun farklı yerlerde olduğunu da söylemiştir. Sıfat tamlamasında vurgunun birinci, sayı gruplarında ise ikinci öge üzerinde olduğunu söylemektedir. Şimşek, Ergin gibi sayı adlarının ister sıfat olsun ister sayı grubu olsun her zaman ayrı yazılacağını söylemiş, ancak bankacılık işlerinde araya başka bir adın girmesini önlemek amacıyla sayı adını oluşturan sözcüklerin birleşik yazılması gerektiğini söylemiştir (1987: 364-367).

Karahan, sayı grubunun basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğu olduğunu belirtmiştir. Sayı isimlerinin dizilişinin basamak sistemine göre olduğunu, küçük sayının sonda olduğunu ve sayı isimlerinin eksiz birleştiğini belirtmiştir. Yetmiş dört, seksen altı, yüz yetmiş yedi... Karahan da Ergin ve Şimşek gibi sayı isimlerinin sayı grubu dışında tek kelime ile ve sıfat tamlaması şeklinde kullanıldığını söylemektedir. Aynı şekilde sayı isimlerinin ayrı yazıldığını ve sayı grubunun vurgusunun küçük sayı adı üzerinde olduğunu belirtmektedir (2016: 72).

Görüldüğü gibi Ergin “Türk Dil Bilgisi” kitabında sayı grubu genişçe yer vermiştir. Konuyu çok detaylı bir biçimde anlatmıştır. Sayı grubunun Eski Türkçedeki halinden günümüze, yazımı konusuna, vurgusuna ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. Şimşek (1987) de konuyu aynı biçimde açıklamıştır. Karahan (2016) da konuyu daha az öz ve kısa ama açıklayıcı bir biçimde vermiştir.

3.6.12. Birleşik Fiil Grubu

Ergin, birleşik fiili kelime grupları başlığı adı altında incelemiştir. Birleşik fiilin bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiğini söylemektedir. Birleşik fiili yardımcı fiilden önce gelen unsura göre ikiye ayırmıştır. Bunlardan birincisi “et-, ol-, eyle-, bulun-, yap-” gibi yardımcı fiillerin kendisinden önceki isim unsuruyla oluşturduğu birleşik yapıya isimle kurulan birleşik fiiller adını vermektedir. Ergin, yardımcı fiil olarak kullanılan bu fiillerin cümlede gerçek anlamını tam anlamıyla yansıtmadığını bu tür birleşik yapılarda asıl anlamının isim unsurunda olduğunu söylemektedir. Yardımcı fiilin ismi fiilleştirme ve çekim unsuru olarak kullanıldığını belirtmektedir. Ergin, ayrıca yardımcı fiille oluşturulan bu tür yapılarda Arapça Farsça isimler ile kurulan birleşik fiillerin çok olduğunu dile getirmektedir. Birleşik fiillerde her iki unsurun da ayrı yazılması gerektiğini söylemiş fakat tek başına kullanılmayan veya tek başına olunca başka şekilde yazılan yabancı isimler yardımcı fiille birleşik yazılır şeklinde açıklanmıştır. kabul etmek, rica etmek, kör olmak, banyo yapmak, spor yapmak, halt etmek, mahvetmek, zannetmek, hissetmek...

Fiilleri birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ise “bil-, ver-, dur-, kal-, yaz-, koy-” tır. İki fiil arasına ünlü ses ya da “-Ip” zarf fiil eki getirilerek yapıldığını yardımcı fiillerin manaları ile değil, yardımcı fiil fonksiyonu ile çekim unsuru olarak vazife gördüklerini belirtmiştir. Okuyabil-, anlayıver-, geleyaz-, gidedur-, süregel-, gezip durmak, koşup oynamak örneklerinde görüldüğü gibi yardımcı fiilin anlam ile ilgili bir vazifesini olmadığını asıl anlamın birinci fiil üzerinde olduğunu söylemektedir (2000: 386-389).

Savran, “Birleşik Fiillerin İşlenişi Üzerine” adlı makalesinde birleşik fiilleri üç başlık altında incelenmiştir. Bunlar bir isimle yardımcı fiilin birleşmesinden oluşan, bir fiille yardımcı fiilin birleşmesinden oluşan ve anlamca kaynaşmış birleşik fiillerdir. Savran’ın oluşturduğu bu ilk iki grup Ergin’de de aynıdır. Fakat üçüncü birleşik fiil olan anlamca kaynaşmış birleşik fiillerin anlam bilgisinin konusu olduğunu söylemekte birleşik fiillerin adlandırılmasında bir yöntem karmaşasının olduğunu dile getirmektedir (2008: 107).

Baydar, Türkçede isim soylu kelimeler ve kelime gruplarının da yüklem olabildiklerini Eski Türkçeden beri isim soylu kelime ve kelime gruplarını yüklemleştiren bir sistemin olduğunu söylemektedir. Baydar et-, ol-, vb. fiillerle oluşturulan yapıların bir birleşik fiil olmadıklarını bunların ek fiil/cevher fiili gibi yüklemleştirci gibi kullanıldıklarını söylemiştir. Baydar, Türkçede “fiil+ kip eki+ şahıs eki” denkleminin olmadan çekimli fiil ve yüklemde yargının olamayacağını söylemiş isim soylu kelime ve kelime gruplarının da “er-, ol-, et-” gibi yüklemleştircilerle yüklem olduğunu dile getirmiştir. Yani bu fiillerin isim + yardımcı fiil yapısındaki fiilleştirme ve çekim unsuru olarak görev aldığını söylemektedir. Bu fiillerle oluşan yapılara birleşik fiil denmesinin uygun olmadığını böyle yapılar birleşik fiillerin yardımcı fiillerin isim unsurunu fiilleştirmek, yüklemleştirmek için kullanıldıklarını söylemektedir. Baydar, Eğer bu tür yapılar birleşik fiil olarak değerlendiriliyorsa o zaman i- fiilini yüklemleştiren yapıları da birleşik fiil saymak gerektiğini söylemektedir.

Baydar kısaca birleşik fiiller başlığı altında ele alınan isim + yardımcı fiil şeklinde oluşan yapıların birleşik fiil kategorisinden çıkartılıp ek fiil, cevheri fiil ya da yüklemleştirciler başlığı altında toplanması gerektiğini söylemektedir. Hatta +IA, +IAn, +IAş eklerinin bu fiiller ile işlev ortaklığının bulunduğunu söylemektedir. Hasta oldum. (hastalandım) güzel olmuştun (güzelleşmişsin). Ayrıca Baydar, Savran “gibi küplere binmek, göze batmak” gibi deyim fiillerinin de tamamen anlam olayına dayalı olarak bir arada bulunduklarını bu fiillerin anlam bilgisinin konusu olduğunu söylemektedir (2013: 55-56).

Ergönenç Akbaba, Türkçede birleşik fiillerin genel olarak ikiye ayrıldığını, bunların isim + yardımcı fiille oluşan birleşik fiiller, fiilimsi + yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller olduğunu söylemektedir. Fiilimsi + yardımcı fiille kurulan birleşik fiilleri sıfat fiil, ad fiil, zarf fiil birleşik fiiller diye üçe ayırmaktadır (2007: 83-95).

Türkçede Söz Dizimi adlı kitabında konuya genişçe yer veren Karahan, üç tip birleşik fiilin varlığından söz etmiştir (2016: 73-79). İsim + yardımcı fiilin birleşmesiyle oluşan birleşik fiiller “et-, ol-, eyle-, kıl-, bulun-, başla-” yardımcı fiilleri ile yapılır. Bunların tek başına kullanılmayan veya kullanıldıklarında asli

şekillerini koruyamayan bazı isimlerle de bitişik yazıldığını (sabret-, affet-, zannet-,...) söylemiştir. Bu yapıdaki birleşik fiillerde grubun vurgusunun isim unsuru üzerinde olduğunu söylemiştir. Fiil + yardımcı fiille kurulan birleşik fiillerde de ana fiil unsurunun başta olduğu anlamı üzerinde bulunduran unsurun zarf fiili içine alan fiil olduğunu söylemektedir.

yazabilmek	→ yeterlilik anlamında
gidiver	→ tezlik anlamında
gidedur	→ devamlılık anlamında
düşeyazdım	→ yaklaşma anlamı
gelmeyebilir	→ ihtimal anlamında

Üçüncü olarak da anlamca kaynaşmış birleşik fiiller başlığı altında bir isim ve fiil unsurundan meydana gelen unsurlardan birinin veya hepsinin kendi öz anlamı dışında kullanıldığı birleşik fiiller olduğunu söylemekte ve bunların çoğunun deyimlerden oluştuğunu belirtmektedir.

Bize ***gönül koymuştu.***

Anlatılanlara ***kulak kabarttım.***

Gabain ise birleşik fiilin fiil+ fiil birleşmesinden olduğunu kabul ederek, “Birbirine bağlı iki fiil şeklinin sıkı surette birleşmesinden meydana gelen ve yalnız bir oluş anlatan fiil birleşmelerinin birinci kısmı yeni fikir nüansları veren bir zarf değildir.” (1953: 16). Yalnızca iki fiilin birleşmesinden oluşan grubu içine alan bir tanımlama yapmıştır.

Görüldüğü gibi aşağı yukarı aynı başlık altında incelenen birleşik fiiller konusunda ortak kanı birleşik fiillerin tek bir kavramı karşıladıklarıdır. Anlamca kaynaşmış birleşik fiillere Ergin (2000) hiç yer vermemiş, Karahan(2016) yer vermiş, Baydar (2013) ve Savran (2002) ise tamamen anlam olaylarına dayanarak bir arada bulunduklarını yani anlamın ön planda olduğunu söylemişler ve bunun birleşik fiillerin adlandırılmasında bir yöntem kargaşasına neden olduğunu belirtmişler. Tasviri birleşik fiiller konusunda da Ergin, Karahan ve Savran aynı görüşleri belirtmişlerdir. İsimle birleşik fiil oluşturan yardımcı fiilleri Ergin, Karahan ve Savran aynı yöntemle incelemiş. Yani isim + yardımcı fiilin (et-, ol-, kıl-) birleşmesi

ile oluştuğunu dile getirmişlerdir. Baydar ise Bu yapılarda (isim + yardımcı fiil) yardımcı fiil olarak adlandırılan fiilin adı yüklemleştirici görevinde olduğunu bunların cevheri fiili ile aynı fonksiyonda olduğunu söylemiştir. İsim + yardımcı fiil şeklinde oluşan yapıların birleşik fiil oluşturmadıklarını söylemektedir. Bu çalışmada birleşik fiiller Savran ve Karahan'ın değindiği gibi bir isimle yardımcı fiilin birleşmesinden oluşan birleşik fiiller, bir fiille yardımcı fiilin birleşmesinden (tasviri birleşik fiil) oluşan birleşik fiiller ve anlamca kaynaşmış birleşik fiiller diye üç ana başlık altında incelenmiştir. Ayrıca bazı dilcilerin savunduğu isim fiil + yardımcı fiil kurulan (-maya başla-) yapılar birleşik fiil olarak değerlendirilmemiştir. Ayrıca Banguoğlu (2000: 493) yarı tasvir fiilleri adı altında incelediği fiilleri Korkmaz ikili birleşik fiiller adı altında incelemiştir. “İkili birleşik fiiller, iki ayrı fiilin belirli biçim kalıpları içinde bir araya gelip anlamca kaynaşmasından oluşmuştur.” Korkmaz(2003: 835). Çalışmada bu tarz fiiller de Korkmaz'ın belirttiği gibi ikili birleşik fiil olarak değerlendirilmiştir.

3.6.13. Kısaltma Grupları

Ergin, “Türk Dil Bilgisi” adlı kitabında kelime grupları içerisinde yer verdiği isnat grubunu, genitif grubunu, lokatif grubunu, ablatif grubunu, datif grubunu ayrı ayrı incelemiştir. Bu kısaltma gruplarından datif, ablatif, lokatif gruplarının sıfat tamlamasına benzediğini; fakat sıfat tamlaması olmadığını belirtmiştir. Çünkü onlarda vurgunun ikinci unsur üzerinde olduğunu belirtmiştir. Ergin ayrıca bunların hepsinin kısaltma grubu sayılabileceğini ifade etmiştir.

Ergin isnat grubunu “Biri diğerine isnat edilen iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde açıklayarak kendisine isnat edilen unsurun ya yalın halde ya da iyelik eki almış halde bulunması gerektiğini söylemiş iyelikli isnat grubunun daha çok kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca isnat unsurunun bir sıfat ya da sıfat yerine geçen kelime grubu olduğunu da söylemiştir. omuzları düşük, göz kapalı, ayak yalın bağı yanık, saçı uzun, aklı kısa, sütü bozuk, eli açık, başı kapalı, etrafı yıkık, alnı açık, canı tez ... (2000: 392).

Ergin, isnat grubu partisip grubunun kısaltmış haline benzetmektedir. Çünkü bütün isnat gruplarının arkasına “olan veya olarak” kelimesinin getirilebileceğini belirtmiştir. Eğer “olarak” kelimesi gelirse zarf, “olan” kelimesi gelirse sıfat görevinde olduğunu belirtmiştir. Genitif grubunun ise genitifli unsurun önce onun bağlandığı yalın ismin ise sonra gelerek oluştuğunu söylemektedir. Grubun iyelik eki düşmüş bir iyelik grubu gibi olduğunu söylemektedir. “bizim ev, benim yurt, Osmanların büyük bahçe” örneklerinde olduğu gibi. Datif grubunu, datif halindeki bir unsurla ondan sonra gelen yalın ismin oluşturduğunu söylemektedir. “dile kolay, aslına uygun, boğazına düşkün, başına buyruk...” Lokatif grubu, lokatifli bir unsurla ondan sonra gelen bir isim unsurunun oluşturduğunu “yükte hafif, elde bir, beşte üç binde bir; ablatif grubunu da ablatifli bir unsurla ondan sonra gelen bir isim unsurunun meydana getirdiğini belirtmiştir. “gözden uzak, gönülden ırak, içten pazarlıklı...” Fakat bu arada gençlerden üçü, bunlardan biri gibi ikinci unsurunun iyelik eki almış olmasından dolayı iyelik grubu fonksiyonunda bir grupta karşılaştığını belirtmiş gençlerden üçü, gençlerin üçü; bunlardan biri, bunların biri bu iki grubu birbiriyle karıştırmamak gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü ablatif grubunun vurgusunun da son unsorda olduğunu söylemiştir (2000: 393-394).

Şimşek kısaltma gruplarını ad öbekleri başlığı altında incelemiş ve altı çeşit ad öbeklerinin varlığından söz etmiştir. Bunlar yönelmeli ad öbeği, kalmalı ad öbeği, çıkmalı ad öbeği, belirtmeli ad öbeği, iyelikli ad öbeği ve katımlı ad öbekleridir (1987: 370-373).

Görüldüğü gibi Şimşek de Ergin gibi aynı öbeklerden söz etmiştir. İkisi arasında sadece terim farklılıkları göze çarpmaktadır. Şimşek’in katımlı ad öbeği diye adlandırdığı öbek, Ergin’in genitif grubu başlığı altında incelediği kısaltma grubudur. Ergin de Şimşek de aynı açıklamaları vermektedir. Şimşek’in iyelikli ad öbeği adı altında verdiği grubun, Ergin’in isnat grubu kısaltmaları başlığı altında incelediği grup ile aynı olduğu görülmektedir. Her ikisi de ikinci unsurun vurgulu olduğunu söylemektedir. Şimşek değişik türden ad öbeklerinin bir yapı içerisinde bulunabileceğini söylemiştir.

Dişleri   papatyadan   beyaz → iyelikli ad öbeği
İyelikli a.   çıkmalı a.   sıfat

Şimşek, bu ad öbeklerinden katılma öbeklerinin ad görevinde, diğerlerinin ise sıfat görevinde kullanıldığını belirtmiştir (1987: 372). Karahan, bu grupların hepsini kısaltma grupları başlığı altında incelenmiş kısaltma gruplarını kelime grupları ve cümlelerden yıpranma ve kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan gruplardır şeklinde açıklamıştır. Bu kısaltma gruplarının iki unsurdan meydana geldiğini ve vurgunun ikinci unsur üzerinde olduğunu söylemiştir (2016: 79). Karahan; Şimşek ve Ergin'den farklı olarak vasıta ekli bir isim unsurunun başka bir isim unsuruyla kurduğu vasıta grubu adlı bir kısaltma grubundan da söz etmiştir. Bu grubun da sıfat fiil veya zarf fiil grubundan kısaltılmış bir kısaltma grubu olduğunu söylemiştir parayla yüklü (olarak) dava ile ilişkili (olan) (insanlar)... Karahan, bu grupların teker teker cümlede hangi görevde bulunabileceğini de belirtmiştir. Bunlardan: isnat grubu, yaklaşma grubu, uzaklaşma grubu, bulunma grubu cümlede isim sıfat zarf görevinde; yükleme grubu ise isim ve sıfat görevinde kullanıldığını söylemektedir (2016: 79-84).

Kısaltma gruplarını kısaltma öbekleri adı altında veren Karaağaç, kısaltma gruplarıyla ilgili olarak Karahan'ın yaptığı tanımın aynısını yapmıştır. Fakat kısaltma gruplarını isnat öbeği, hal ve edat öbeği, ünlem öbekleri olmak üzere üç başlık altında incelemiştir. Isnat öbeğini iyelik ve iyeksiz isnat öbeği; hal ve edat öbeklerini ise Karahan'ın verdiği kısaltma gruplarına ek olarak yön hali öbeği, eşitlik hali öbeği, benzerlik hali öbeği, karşılaştırma hali öbeği, sebep hali öbeği, sınırlandırma hali öbeği diye diğer dilcilerin değinmediği kısaltma öbeklerinden de bahsetmiştir. Karaağaç diğer dilcilerden farklı olarak ünlem grubunu da kısaltma grupları adı altında vermiştir (2012:175-186).

Netice itibarıyla kısaltma guruplarına bütün dilciler içerik bakımından aşağı yukarı aynı açıdan yaklaşmışlardır. Fakat bu grupların hangi başlık adı altında incelenmesi gerektiği hususunda yukarıda da bahsettiğim gibi çok farklı görüşler bulunmaktadır. Ayrıca Karahan (2016) ve Karaağaç (2012) kısaltma gruplarını Ergin(2000) ve Şimşek'e(1987) göre yön halli, eşitlik halli, benzerlik halli, vasıta halli vb. diye daha da çeşitlendirmişlerdir. Diğer bir husus dilbilgisinin genel bir sorunu olarak görülen terim farklılıkları burada da göze çarpmaktadır. Bu grupların adlandırılması hususunda çok farklı terimler kullanılmıştır. Bu tezimizde de kısaltma grupları konusunda Karahan'ın görüşleri doğrultusunda hareket edilmiştir.

Çalışmada öge olarak kullanılan kısaltma grupları çok az yer almasından dolayı kısaltma gruplarının tamamı tek bir başlık altında verilmiş olup bütün kısaltma grupları ayrı ayrı değerlendirilmemiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, araştırma verilerinin toplanması ve çözümlenmesi hakkında bilgiler verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma modeli, en genel anlamda, araştırma amacına uygun ve ekonomik bir süreçle, verilerin toplanması ve analizi için gerekli koşulların düzenlenmesidir (Karasar, 2012: 34). Bu araştırma yapılırken veri toplama tekniği olarak fişleme tercih edilmiştir. Fişleme yöntemi, romanda geçen bütün cümleler tek tek farklı sayfalara yazılarak bu cümlelerin hangi sayfanın kaçınıcı cümlesi olduğu yanına parantez içinde yazılıp bu cümlelerin önce cümle açısından incelenmesi daha sonra ise kelime grupları açısından incelenmesiyle hangisinin kaç tane olduğu tespit edilerek yapılmıştır. Çalışmada betimsel tarama modeli tercih edilmiştir.

4.2. Araştırma Verilerinin Toplanması ve Çözümlenmesi

“Sürgün” adlı romanı söz dizimiyle ilgili incelenmesini yapmadan önce yazarın edebi şahsiyeti ve diğer eserleri hakkında bilgi edinilip yazarın Türkçeye hakimiyeti konusunda kaynak taraması yapılmış. Daha sonra Refik Halit Karay’ın “Sürgün” adlı romanı önce genel bir bakışla okunmuş olup kitabın konusu ve özeti çıkarılmıştır. Çalışmada Türkçe söz dizimiyle ilgili birbirinden farklı kitaplar ve makaleler okunarak Türkçe söz dizimiyle ilgili detaylı bilgi edinilmiştir. Sonra da kısım kısım fişlenerek okunup Türkçe söz dizimi açısından önce cümle bilgisi açısından incelenmiş olup daha sonra ise her öge kelime grupları açısından incelenmiştir. Hangi ögenin, hangi cümle türünün, hangi cümle yapısının, anlamına göre hangi cümle türünün ne kadar kullanıldığı teker teker tespit edilmiştir. Ayrıca her öge son şekliyle kelime grupları açısından incelenmiş olup bunların oranları da verilmiştir.

Belirtilen romanın taranması sonucunda fişleme yoluyla elde edilen veriler nicel veri analizi yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Sınıflandırılan bu veriler bulgular kısmında örneklendirilmiş ve tablo, grafik halinde sunulmuştur. Çözümleme sonucunda ortaya çıkan bu hususlara sonuç ve öneriler bölümünde değinilmiş Türkçe söz dizimi ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. BULGULAR

5.1. Cümlelerin Ögeleri

5.1.1. Yüklem

5.1.1.1. Fiil Cümlelerinde Yüklem

5.1.1.1.1. Fiil Cümlelerinde Yükleme Tek Kelime Olanlar

Yolcular, memleketlerine ve bekleyenlere kavuşmak neşesiyle acele acele eşyalarını *topluyorlardı*.(8/6)

Hazım ağırlığı çökünce misafiri içeriye *aldılar*, bir odaya *soktular*; çarşafının ütü çizgileri üstünde, lavanta çiçeği kokulu sakız gibi beyaz bir yatak *gösterdiler*.(52/7)

Buna rağmen sokak sokak *dolaştı*, bardak bardak su ve limonata *içti*; harareti bir türlü *sönmiyordu*.(64/3)

Kapıdan görününce garsonlar *koşuştular*, patron yerlere kadar *eğildi*, kızlar *haykırıştılar*; eğlence yerini bir “Prens! Prens!” avazı *kapladı*. (86/6)

Öpüyor, göğsünü *yokluyor* ve bir muvafakat manasına şu sözü *işitiyor*: (99/6)

Böyle, günlerce, lakırdı etmeyen, harici hayatla alakadar olmayan, heyecan duymayan bir heyulayı yanlarında taşımaktan o geveze, telaşçı, hareketli grup sinirlenmeye *başlamıştı*. (120/1)

Bütün masa onun şerefine kadehlerini *boşalttı*. (141/18)

Böyle bir dönüşün saadetini, kıymetini ancak benim gibi bir şehirden bir şehre, açlıkla, yersizlikle karşılaşmaktan, kovulmaktan korkarak meteliksiz, ümitsiz gidenler taktir edilebilir; pansiyon kirasını ve bakkal hesabını vermek olanağı bulamadan evine bin heyecanla karnı aç dönenler *anlar*. (189/11)

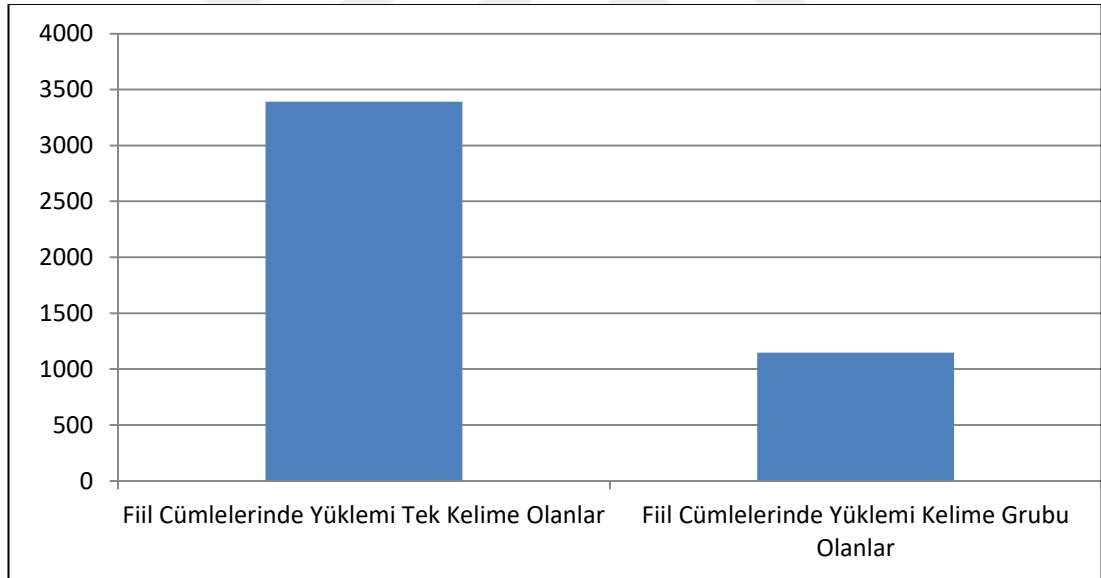
Garaja beraber **gittiler**, beraber kapısını **vurdular** ve arabayı beraber dışarıya **çıkardılar**; bununla da **kalmadı**, otomobilde ön tarafa, yanına **oturdu**. (203/5)

Kabil değil, müsaade etmem, vallahi darılırim, utanıyorum! diye sahte nazlar, mahalle kızı nağmeleri yapan Seher'in ayağından bir tekini zorla **çekti**; kaçışarak, tepinerek, yuvarlanarak bir müddet karşılıklı boğuşuktan sonra... (227/5)

5.1.1.1.1.2. Fiil Cümlelerinde Yüklemleri Kelime Grubu Olanlar

Tablo: 5.1. Fiil Cümlelerinde Yüklemin Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Fiil Cümlelerinde Yüklemleri Tek Kelime Olanlar	3392	74,7
2	Fiil Cümlelerinde Yüklemleri Kelime Grubu Olanlar	1148	25,3
TOPLAM		4540	100

Grafik: 5.1. Fiil Cümlelerinde Yüklemin Dağılımı

Eserde yer alan 5544 yüklemden 4540 tanesinin fiil olduğu, bu fiil cümlelerinin %74,7'sinin tek sözcükten oluşan yüklemlerden, %25,3'ünün de kelime gruplarından oluşan yüklemlerden oluştuğu görülmektedir (Tablo 5.1./ Grafik 5.1.). Tek kelimedenden oluşan fiil cümlelerinin daha çok kullanılması anlatının sade olmasını sağlamıştır.

5.1.1.1.2.1. Fiil Cümlelerinde Yüklemleri Tekrar Grubu Olanlar

Dur dur, iyi aklıma getirdin, vakit bulup da konuşamadımdı, dün Mısır'dan mektup aldım, hani eski ikinci kâtip Hayrullah Bey vardır, ondan... (82/18)

Sendelediğini kimseye göstermemeye çabalayarak kahveden çıktı, rastgele bir sokağa saptı, eğri büğrü, dar mahalle aralarında, iniltisini yüreğinde boğarak sarsak sarsak saatlerce **yürüdü yürüdü...** (113/10)

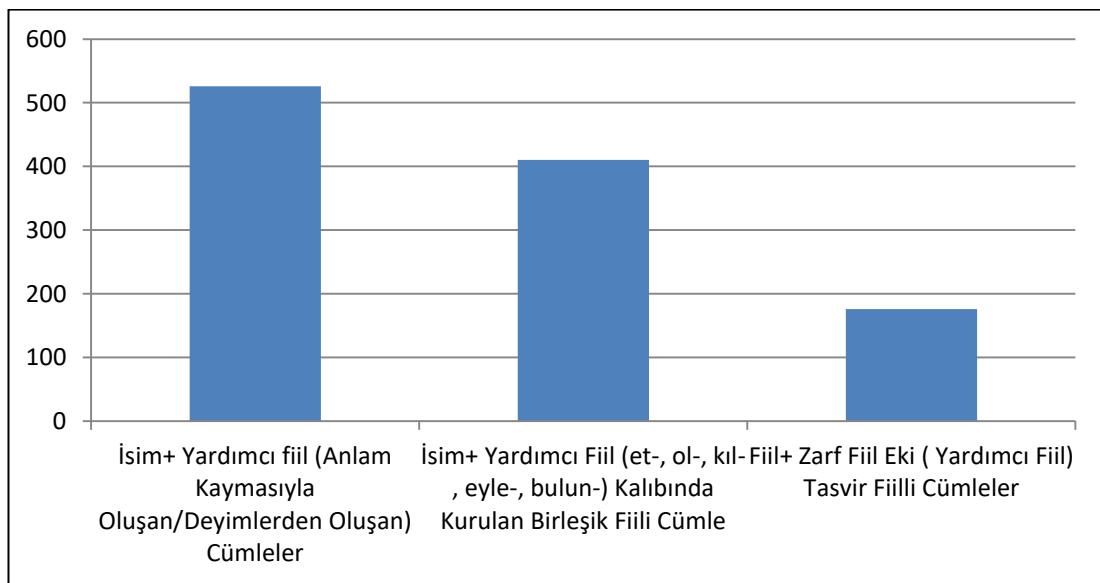
İrfan, Halep'e ayak basalı on iki saat **geçmiş geçmemişti...** (146/9)

Aradı aradı, hatta fotoğrafı dizlerinin üzerine koyup aradı yine bulamadı. (211/10)

5.1.1.1.2.2. Fiil Cümlelerinde Yüklemleri Birleşik Fiil Grubu Olanlar

Tablo: 5.2. Fiil Cümlelerinde Yüklemleri Birleşik Fiil Grubu Olanların Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	İsim+ Yardımcı fiil (Anlam Kaymasıyla Oluşan/Deyimlerden Oluşan) Cümleler	526	47,3
2	İsim+ Yardımcı Fiil (et-, ol-, kıl-, eyle-, bulun-) Kalıbında Kurulan Birleşik Fiilli Cümle	410	36,9
3	Fiil+ Zarf Fiil Eki (Yardımcı Fiil) Tasvir Fiilli Cümleler	176	15,8
TOPLAM		1112	100

Grafik: 5.2. Fiil Cümlelerinde Yüklemleri Birleşik Fiil Grubu Olanların Dağılımı

Yüklemi birleşik fiil grubu olan cümlelerin çoğunluğunu % 47,3 ile anlam kayması ve deyimlerden oluşan birleşik fiiller oluşturmaktadır. İsim + et-, ol-,... oluşan birleşik fiiller 36,9'unu, % 15,8'ini de tasviri birleşik fiiller oluşturmaktadır (Tablo 5.2./ Grafik 5.2.). Yazarın deyimlere çokça yer vermesi özellikle anlam kayması ve deyimlerden oluşan birleşik fiillerin daha çok yer almasını sağlamıştır.

5.1.1.1.2.2.1. İsim+ Yardımcı Fiil (et-, ol-, kıl-, eyle-, bulun-) Kalıbında Kurulan Birleşik Fiili Cümle

Nuri Hoca meseleyi **hülasa etti** :(33/10)

Zaten karsız işti; bir Ermeni ile ortaklamasına **dondurmacılık edecektik**; gider yarın onu bulurum kararlaştırırız. (32/3)

Merhumun ruhu **şad olsun**!(39/13)

Hem sana **nasihat olsun** efendi, biz cahil adamlarız ama güngörmüşüz.(41/5)

İkram yerindeydi; lakin bu bolluk, refah, kayıtsızlık yerine bir tek kapta yeseler, bir kuru mindere otursalar da dertleşseler, iç dökebilsele daha **memnun olacaktı**; ancak böyle olursa kalabilirdi. (54/1)

Ama bunu nasıl anladığı sorulsa sebepleri **tayin edilmezdi**; bir dinde olanların birbirlerine farkında olmayarak verdikleri sessiz bir parola, karşılıklı yaydıkları ve anlaştıkları bir hava vardı galiba... (57/3)

Beyefendi ne **arzu ediyor**, çay mı, kahve mi, şuruplu gazoz mu? (105/17)

Ben sana: ‘Her şey bizdedir, bendedir!’ dediğim zaman **mübalağa etmemiştim**; komitemizin kudretini işte gözünle gördün, kulağınla işittin. (113/1)

Sakın ha, bunu başka bir maksada **atfetmeyiniz**; öyle temiz hislerle doluyum ki... (156/4)

Ben artık kurtulamam, tamamıyla **mahvoldum**! (160/3)

Sevincinden yüreğine bir çarpıntı arız oldu ve bahçeyi birdenbire aydınlanıvermiş **zannetti**. (171/10)

Siz biraz daha **ısrar ediniz**, kanacağım ve **razı olacağım**. (192/11)

Dün geceden şu saate kadar azap ve zevk, karmakarışık, perişan yaşadığı kısa müddet içinde yirmi altın **sarf etmişti**: (197/5)

Hilmi Efendi büsbütün **meyus oldu**; demek İrfan'ın gidişi bu oyuncu kızla alakadar, demek bir vaka geçmiş...(212/)

Akşamüstü ahbablarla lunaparka gitmişti, bir fenalık **hissetmiş**, bir baygınlık... (224/14)

5.1.1.1.2.2.1.1.İsim Unsuru İsim Tamlaması Olan Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiilli Cümle

Fakat bu kez, sırtında üniforması yoktu; memleket de artık **onun yabancıtı olmuştu**. (7/9)

Bir aralık **sivil polis memurluğu etmiş**, Sinop'a sürülmüş, tekrar polisliğe girmiş, inatçı, yılmaz bir muhalif, bir “Hürriyet ve İtilafçı”ydı. (19/8)

Suzidil'in anlattığı mehtap sefası Hilmi Efendi için bir namus ve vicdan meselesi oluyor, önüne geçmemek, ekmeğini yediği bir adama karşı **ihamet şeklini alıyordu**. (77/12)

Acaba konsolos müracaat edenlere yüz gösteriyor muydu, yoksa tersliyor, **yabancı ve düşman muamelesi mi ediyordu?** (105/5)

Hatta bir kır gezintisinde **şeftali lekesi olmuştu** da evdekilere duyurmadan götürüp buharla temizletmişim, ne kadar sevinmişti! (176/9)

Beyaz toza alışalı beri **yalancılık, düzenbazlık, eziyet tiryakisi de olmuştu**; basit, düzgün, rahat işleri sevmiyordu; bir nevi olay çıkarmak açlığıyla ikide bir fikrinin kazındığını duyuyor, sancıya benzeyen bu azabı ancak şuna buna yalan atarak, oyun oynayarak, cefa çektirerek yatıştırabiliyordu. (193/2)

Halk aşığı oldum; onun hüsnünde Allah'ın sıfatını görüyorum. (218/6)

5.1.1.1.2.2.1.2.İsim Unsuru Edat Grubu Olan Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiilli Cümle

Artık Arapça meram anlatmaya **başlar gibi olmuştu.**(56/9)

Şam'a gelesi **iki hafta kadar olmuştu**, kahvede oturduğu bir gün, İhsan, her zamankinden daha azametli, daha esrarlı, daha muzaffer bir halde içeriye girdi; ona:“Gel bakalım arkadaş,” dedi, otur şöyle yanıma, daha yakına... Hah, oldu... Şimdi ver kulağım, dinle! (112/7)

İrfan, bol kolonya suyu ile yüzünü, kollarını, ensesini ve göğsünü iyice yıkadı; ferahladı, **dinlenmiş gibi oldu**; şehri dolaşmak için çıkmaya hazırlanıyordu, otelin içinde alaturka bir saz takımının çalmaya başladığını hayretle işitti; başını kapının aralığından uzattı, baktı. (132/1)

Gözünün önüne bir adi mahalle doktoru muayenehanesi, şırıngalar, mor eczalı sular, pamuklar, küvetler, lekeli havlular geliyor; Lysol kokusu duyuyor, **öğürecek gibi oluyor.** (174/6)

Sekiz, on kilometre uzaktaki bir tepecikten Halep'in seyrekleşmiş ışıklarını görünce İrfan, çölde günlerce şaşkın ve susuz kalıp nihayet bir kuyu kenarına yaklaşmışların sevincini duydu, **hayata kavuşmuş gibi oldu.** (202/6)

5.1.1.1.2.2.1.3.İsim Unsuru Sıfat Tamlaması Olan Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiilli Cümle

Sanki iki sıra evler, başka kürelere ve başka insanlara mahsus, bulunmaz, kavuşulmaz, hayal mahsulü şeylerdi; bir tanesinin bahçıvan kulübesine yerleşmek ona **ne umulmaz bir nimet olacaktı.**(20/6)

Bir tomar kağıtla dünya **nasıl tatlı, renkli, ışıklı, güzel kokulu bir doyulmaz şey olurdu!** (34/18)

Çoktan beri ağzına içki koymayan Hilmi Efendi, çarçabuk **çakırkeyif olmuş**, eskiden yaptığı eğlenceleri düşünüyor, Rumeli hikayeleri anlatıyor, gittikçe neşeleniyordu. (45/7)

Hayırlı bir tesadüf oldu, bizim büyük Kerime'yi İstanbul'a gelen bir Beyrutlu tüccar istedi, kısmet...(51/6)

Sonunda, diyecek bir şey bulamadıkları için utanmış gibi kabahatli kabahatli, yine sustular; **derin bir sükut oldu**. (58/4)

Fakat eskisi kadar üzülüyordu; hastalıktan sonra nefsine düşkün, **daha katı yürekli, kayıtsız bir adam olmuştu**. (68/15)

Suzidil'den uzak düşmek ona **yeni bir sürgünlük olacaktı**. (85/4)

5.1.1.1.2.2.1.4. İsim Unsuru İkileme Olan Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiilli Cümle

Tam karşısındaki geniş odada, demin sofrada rastladığı kızla beraber yine açık saçık, fakat olgun ve esmer bir kadın aralarına ud, keman ve kanun çalan gömlekli üç adam katmışlar, **çepeçevre olmuşlar**, şevkle ahenge koyulmuşlardı. (132/2)

5.1.1.1.2.2.1.5. İsim Unsuru Birden Fazla İsimle Kurulan Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiilli Cümle

Açlık onu büsbütün **hırçın, deli etmişti**; ne yapsa arkadaşları cevap vermemek, ses çıkarmamak yolunu bulmuşlardı; başka türlü kafasını, gözünü yarmak lazımdı. (27/4)

Başka bir memlekete atılınca dımdızlak kaldım, öksüz çocuk gibi **içli, beceriksiz, ürkek oldum**. (38/6)

Bütün kaprislerimi yapmaya alıştıktan sonra dönüşte memlekette çekeceğim sefalet **iki misli ağır, ezici olmayacak mı?** (190/5)

5.1.1.1.2.2.1.6. Yardımcı Fiili Tasvir Fiiliyle Kurulan Birleşik Fiilli Cümle

Oynakça demeye **cesaret edemiyordu** ama biraz hoppalığını sezdiği, üzüldüğü Seher, gurbette en belli başlı derdi olacaktı. (10/2)

Çoktandır, onda, böyle sinirli, haşın hareketler baş göstermişti; zihni bir fikre saplanınca terbiyesini **muhafaza edemiyordu**.(55/4)

Suzidil, artık kaba arzuları tahrik eden bir dişi değildi, bir melekti; ona gül yaprağıyla bile dokunmak günah **teşkil edebilirdi**. (100/5)

Daha akşamleyin yarı tanıştığı şantözle kendi arasında, şimdi gördüğü Naci Bey’e karşı bir gizli münasebet, bir sır **peyda oluvermişti**. (143/11)

Halbuki kadınlar bu yaradılıştaki erkeklerden uzun müddet hazzedemezler, onlara bağlanamazlar, **âşık olamazlar**. (156/20)

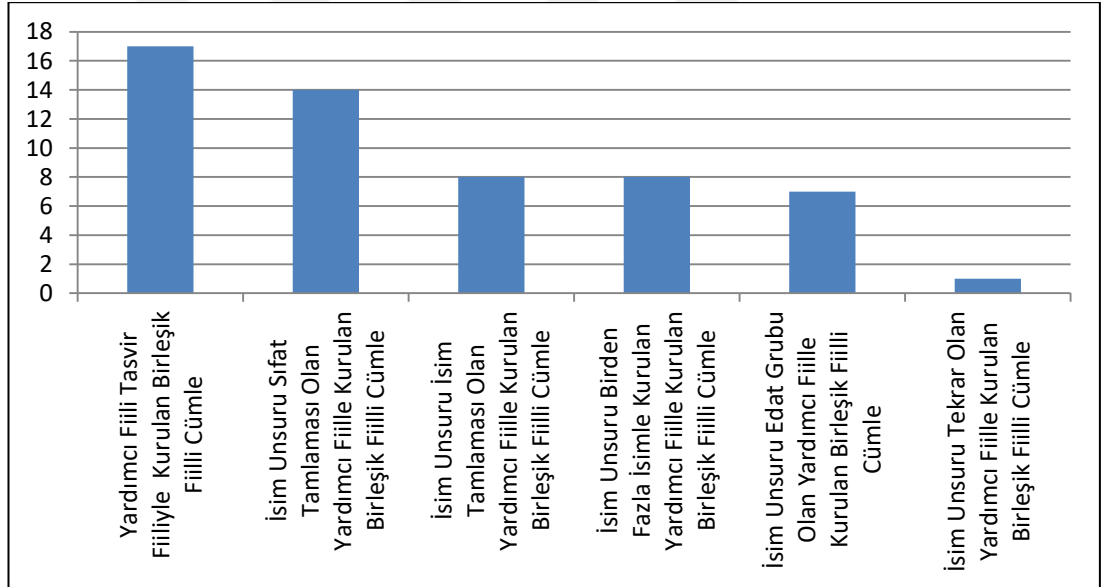
Yan tarafta, köşeye gizlenmiş, tıknaz, kırçıl sakallı ve frak giymiş bir adamın ayakta sessizce durduğunu neden sonra **fark edebilmişti**. (223/11)

Yaver, efendisinin sözünü kesmek cesaretini gösterdi; onun zevkine hizmet için bir şey söylemek iktiza ederse, hoşuna gideceğini bildiğinden biraz laubali **hareket edebilirdi**. (225/10)

Gittiği yerden birkaç mektubunu almıştık; benim havalandığım bir sıraya rast geldi, muhabereye **devam edemedim**, şimdi nerededir, ne oldu?(158/9)

Tablo: 5.3. İsim+ Yardımcı Fiil (et-, ol-, kıl-, eyle-, bulun-) Kalıbında Kurulan Birleşik Fiillerin Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Yardımcı Fiili Tasvir Fiiliyle Kurulan Birleşik Fiilli Cümle	17	30,9
2	İsim Unsuru Sıfat Tamlaması Olan Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiilli Cümle	14	25,5
3	İsim Unsuru İsim Tamlaması Olan Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiilli Cümle	8	14,5
4	İsim Unsuru Birden Fazla İsimle Kurulan Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiilli Cümle	8	14,5
5	İsim Unsuru Edat Grubu Olan Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiilli Cümle	7	12,7
6	İsim Unsuru Tekrar Olan Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiilli Cümle	1	1,8
TOPLAM		55	100

Grafik: 5.3. İsim+ Yardımcı Fiil (et-, ol-, kıl-, eyle-, bulun-) Kalıbında Kurulan Birleşik Fiillerin Dağılımı

İsim+ yardımcı fiil (et-, ol-, kıl-, eyle-, bulun-) kalıbıyla oluşturulan birleşik fiillerde en çok tasvir fiili yer almaktadır (Tablo 5.3./ Grafik 5.3.). Tasvir fiilinden sonra ise eserde betimlemelerin çok olmasından dolayı isim unsuru sıfat tamlaması olan yardımcı fiilli cümleye yer verilmiştir.

5.1.1.1.2.2.2. Fiil+ Zarf Fiil Eki (Yardımcı Fiil) Tasvir Fiilli Cümleler

İskelelere uğramak şartıyla en çoğu bir haftada alınan bu yolu, kereste yüklü, şilep bozması, küçük, köhne vapur -dosdoğru geldiği halde- ancak on günde, güç bela **aşabilmişti**. (7/2)

Zararı yok, mademki kendi dilinden **konusabilecekti**, bu belayı olabilir ki ucuz atlatabilirdi. (11/12)

Bir gün, berberde tıraş olurken yakalamışlar, kırk beş gün ihtilattan memnu bıraktıktan sonra limandan kalkan bir vapura **bindirivermişlerdi**. (13/10)

Denebilir ki, Beyrut'un güzelliğini daha bugün, gönülden, yeni **sezebilmişti**; içinde bir benimseme vardı.(29/7)

“Artık ayrılmalıyım, zaten ne olsa bana yol göründü!” diye düşünüyor, projeler yapıyor, kararlar alıyor, fakat bir türlü uygulamaya **geçemiyordu**. (85/3)

Bahçeyi eğlencenin yarısında bırakıp Marika'nın ikram ettiği bira parasını da garsona bahşiş diye vererek otele dönen İrfan, salona girince **şaşırakaldı**. (140/1)

Bilsen ‘Haydi, hepsini bırak git, sefalet çek!’ **diyebilir miydin?**(189/13)

İki seneden beri yakını gözlüksüz **göremiyordu, okuyamıyor, yazamıyordu**. (211/9)

Şamlı Yahudi Cemile numarasını bitirmek üzereydi, daha fazla **gecikemezdi**, kapıyı açtı, oyun yerine doğru edalı edalı yürüdü. (217/14)

5.1.1.1.2.2.2.1 İkili Birleşik Fiille Kurulan Cümleler

Cavalının yüzü ise maymun kırıksıklıklarıyla hiç durmadan **açılıp kapantıyor, uzanıp büzülüyordu**. (15/5)

Tuz, buz, uyuz, kunduz uyağı ile **uzayıp gidiyor** ve ‘gazoz’ kelimesine de Arap söyleyişine uygun olarak “gazuz” telaffuz edilerek daha çok güldürüyordu.(28/10)

Hilmi Efendi, Hindistan'a **gidip gelmiştir**; genzinde hala baharat kaşıntısı seziyor ve kulaklarında yarı çıplak adamlarla dolu çok kalabalık sokakların yabancı uğultusunu duyuyor. (118/6)

Oyununu seyretmeden **çıkıp gitti**, yahut biraya karşı bir şey ısmarlamadı diye mi? (143/4)

Tombala torbasından numara çeker gibi birbiri arkasına beş, on yirmi tanesini masaya bırakıyor, beyaz dişlerini parlatarak, masrafa kayıtsız ve hayattan neşeli **yürüyüp gidiyor**.(150/5)

Ne oldu da bana haber vermeden **bırakıp gitti**? (211/2)

Gelenler, kapıyı bile örtmeden bu eskimiş kan ve asit fenik kokan murdar yerden **çıkıp gittiler**. (229/13)

5.1.1.1.2.2.3. İsim+ Yardımcı fiil (Anlam Kaymasıyla Oluşan/Deyimlerden Oluşan) Cümleler

Deyimlerden oluşanlar:

Ege denizinde mevsim fırtınalarını yerken Hilmi Efendi, bir aralık **ümidde kapıldı**. (7/3)

Evet, akıllı hep bunlara takılıyordu; mesela Aksaray'dan Yedikule caddesine saparken köşedeki manav sergisi, bu sergide, ihlamur lifleriyle tavana asılmış kış kavunları **gözünün önüne geliyordu**; bir başka sefer de Beyazıt'taki yarı yıkık taş hanın kapısındaki karışık yazıyı okuyordu:«Simkeşhanei amire».(16/5)

Nihayet, Beyrut'a ayak bastığının yirminci günü eski bir tanıdığa, kendine benzer birine **rast geldi**.(17/3)

Öbürü zaten gösterişi sever, kabına sığmaz, çenesi düşük, yapışkan olduğundan **fırsatı ganimet bilmiş**, boynuna atılmıştı. (19/11)

Kalktı, **yolunu değiştirdi**, büyük caddelere çıktı. (31/7)

Halinde bir beklemediğine ermişlik, bir ümidinden fazlasını ele geçirmişlik neşesi **göze çarpıyordu.**(51/4)

Şimdi üç ahabap, göğü ve yıldızları büsbütün gizlemeyen, sönmüş ve silinmiş gibi göstermeyen az ışıklı masa başında **kadeh tokuşturuyorlardı.**(57/4)

Demin düşündüklerinden utanıyordu, iyi ettim de bir günah işlemedim, şimdi **vicdan azabı çekecektim.**(100/8)

Hilmi Efendi masaya bir yumruk indirdi; sonra elini kalbinin üzerine götürdü, “Ah!” diye inledi ve **taş kesildi.**(112/16)

Evvela surat edersin, böyle bir müddet geçer, sonra biraz **yüz gösterirsin**, olur, biter! (166/5)

Boş vakit geçiriyordu; Seher, tam yanından geçerken ona: “Pardon,” dedi, “şu karşıda görünen beyaz evler neresidir, acaba?”(191/12)

Neden sonra kendisini toparlayan Apti, bir müddet de hatıralarının yükü altında ezili kaldı, Beyrut'ta birbirlerine rast gelişlerini, medrese odasına gidişlerini, gazoz satışlarını, şair Deli Kenan'ın ölümünü, dargınlıkları, hepsini, apaydınlık, dünkü vakalarmış bütün teferruatıyla **zihninden geçiriyordu.** (229/14)

Anlam kaymasıyla oluşanlar:

Baktığı bu levhayı bir daha görmeyeceğini düşünerek içi sızladı; sonra bütün Lübnan dağlarının yükü sırtına vurulmuş kadar yorgunluk duyduğu için seyirden **vazgeçti**, şilte denginin üzerine güçsüzce çöktü, başını önüne eğdi. (9/6)

Pek göstermezdi ama bu yıl **ellisine basmıştı.**(12/2)

Fakat, sonradan o adam **nüfuz kazanmış**, mühim bir vazifeye geçince, galiba hıncını almak istemişti. (13/9)

Nuri Hoca, tertemiz kıyafetiyle Deli Kenan'ın yanında, aynı medresede yatıp kalkan biri değil, kibar bir ziyaretçi zannedilirdi; **cevap bile vermedi.**(24/11)

İzmir zaferinden **fayda ummuyorlar**, sulh konferansının lehte haline **imkân görmüyorlardı**.(26/11)

Ayak satıcılığı **elverir**, tabanlarımız patladı. (32/6)

On gün geçti, dükkan bir türlü açılmadı; başka gazozculara **başvurdular**, bir şey çıkmadı. (32/8)

Yan masada tavla oynayanların Türkçe konuşmaları, bir aralık, **dikkatine çarptı**, kulak kabarttı: (69/1)

Artık bu ‘‘Efendi hazretleri’’ tabirine **dili yatmıştır**; hatta, yukarıdaki söze dinî, kutsî bir çeşni bile vermişti, ‘‘Allah bilir, Allah’ın işine karışılmaz’’ diyormuş gibi...(72/7)

Kavramsal çerçevede yüklem başlığı altında belirttiğimiz gibi bazı deyimlerin arasına başka ögeler girebilmektedir. Bu şekilde kullanılan deyimler -arasında başka ögeler olsa da - yüklem olarak değerlendirilmiştir.

Her zaman olduğu gibi yine, birden, **aklına** düşmanı o genç komiser **geldi**.(38/12)

Başka bir gün de, çikolata kutularını toplamak için halıya eğildiği zaman **gözleri**, açık gömleğinden aşağı doğru **kaymış**, göğsüne ilişivermişti de duyduğu fena helecandan şaşalamış, nefesine levmetmişti. (84/8)

Bunları kaldırırken **gözüne** Şehzade’nin verip de kendisinin götürmek istemediği için kanepe üzerine bıraktığı kostümler **ilişti**, donup kaldı. (101/11)

Gözünün önüne bir adi mahalle doktoru muayenehanesi, şırıngalar, mor eczalı sular, pamuklar, küvetler, lekeli havlular **geliyor**; Lysol kokusu duyuyor, öğürecek gibi oluyor. (174/6)

Otelde paketleri açıp içindekileri yatağımın üzerine dizerken ellerimin nasıl titrediğini görmeliydin; **yüreğim** nasıl **kayıyor**, neşeden az daha nasıl bayılıyordum! (190/4)

5.1.1.1.1.2.2.3.1. İsim Unsuru İsim Tamlaması Halinde Genişleyen Deyimlerden Kurulan Cümleler

Bir sabah, *Hilmi Efendi'nin bam teline bastı*, askere dil uzattı. (32/14)

Kollarının içleri bile ipek astarlı olduğundan kolaycacık, kayarak sırta geçivermesi *Hilmi Efendi'nin pek hoşuna gidiyor*.(71/8)

Rakı başına vurmuş diyorlardı, *hepimizin neşesi kaçtı*.(225/3)

Reis hazretlerinin hangi müzevir *kulağına doldurmuş* bilmem, gece yarısından sonra onu çağırttık; şöyle mahrem bir meclis... (208/11)

5.1.1.1.1.2.2.3.2. İsim Unsuru Sıfat Tamlaması Halinde Genişleyen Deyimlerden Kurulan Cümleler

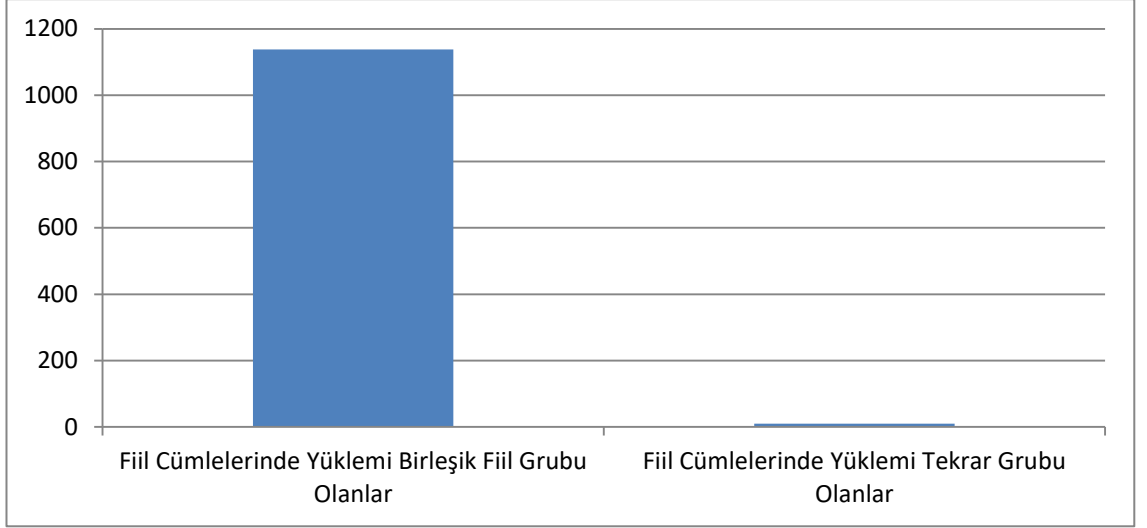
Namuslu bir iş görüyordu, kimse kendisini tanımıyordu, bir tanıdığa da rastlamayacağını biliyordu; vapurda korktuğu gibi olmamıştı ya... (43/6)

Beyrut'a geldiği zaman *indiği kötü otelin yolunu tutmuştu*. (96/4)

Suzidil, Hilmi Efendi'yi çoktan unutmuş olabilirdi; fakat Hilmi Efendi onu unutmamaktan, vefasından, sadakatinden *dini bir zevk duyuyor*, cemaline tutkun kalmaktan safiyane neşeler topluyordu. (218/4)

Tablo: 5.4. Fiil Cümlelerinde Yüklemler Kelime Grubu Olanların Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Fiil Cümlelerinde Yüklemler Birleşik Fiil Grubu Olanlar	1138	99,1
2	Fiil Cümlelerinde Yüklemler Tekrar Grubu Olanlar	10	0,9
TOPLAM		1148	100

Grafik: 5.4. Fiil Cümlelerinde Yüklemleri Kelime Grubu Olanların Dağılımı

Fiil cümlesinde yüklemleri kelime grubu olanların büyük çoğunluğunu %99,1 ile birleşik fiil grubu oluşturmaktadır. (Tablo 5.4./ Grafik 5.4.). Anlatımı daha etkili kılmak için iki sözcüğün birleşmesinden oluşan birleşik fiil grubu içerisinde ise en çok anlam kayması ve deyimlerden oluşan yüklemlere yer verilmiştir. (Tablo 5.2./ Grafik 5.2.). Fiil cümlelerinde yüklemleri tekrar grubu olanların sayısı yok denecek kadar azdır.

5.1.2. İsim Cümlelerinde Yüklemler

5.1.2.1. İsim Cümlelerinde Yüklemleri Tek Kelime Olanlar

İnce işlere pek akli ermezdi; politikacı ve fırkacı sayılmazdı; yalnız biraz eski kafalıydı; eski gördüklerine **bağlıydı**; din meselelerinde yeni yetişmelerle uyuşamıyordu. (13/5)

İçinde, belki de, hala memleketinin süprüntüsü **vardı**; bir kundura, bir bira şişesi, bir şeyler! (31/5)

Denilebilir ki İstanbul'dan çıkarılışına, serbest hayata katılışına, herkese benzeyip istediğiyle düşüp kalkışına **memnundur**.(76/8)

Zaten seyyahların üçü de o kadar malumatsız, acemi, aynı zamanda Padişah oğlu ile maiyeti rolünü oynamak için **temkinliydiler** ki, gördüklerinin ancak dörtte birini

anlayabiliyorlar, baş başa, diz dize eski muhitlerini de beraberce sürüklüyorlar, dışına çıkamıyorlardı. (123/5)

Kendilerini başka dinleyen **yoktu**; zevkleri için olacak, bu münasebetsiz saatte çalışıyorlar ve şarkı okuyorlardı. (132/3)

Kızıdan beklediği artık **küfürdür, isyandır, feryattır, vakadır**. (180/16)

İrfan, Seher'i beğenerek, güzel bularak, sevmiyordu; büyü yapılmış, ruhu, şeytana satılmış gibi, bile bile, tiksinererek, hilkati değişecek derecede **tutkundu**. (200/1)

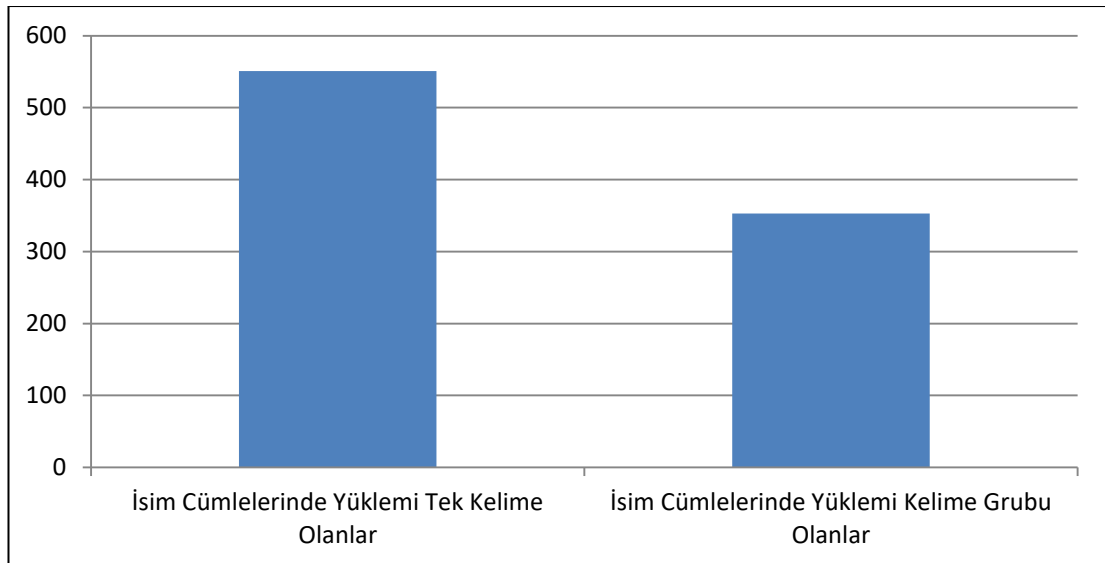
Hakikaten **delidir** bu kız, **hastadır**, mahvolmuş, bitmiştir; kurtulmasına, kurtarılmasına imkan yoktur. (206/12)

Belki şu dakikada **samimidir**, fakat yarım saat sonra, ikisi birlikte şehre dönünce kim bilir nasıl değişecek ve zaferinden nasıl edepsizce istifade edecek... (206/14)

5.1.2.2. İsim Cümlelerinde Yüklemler Kelime Grubu Olanlar

Tablo: 5.5. İsim Cümlelerinde Yüklemlerin Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	İsim Cümlelerinde Yüklemler Tek Kelime Olanlar	551	61,0
2	İsim Cümlelerinde Yüklemler Kelime Grubu Olanlar	353	39,0
TOPLAM		904	100

Grafik: 5.5. İsim Cümlelerinde Yüklemlerin Dağılımı

Eserde yer alan 904 isim cümlesinden, tek kelimeden oluşan isim cümleleri %61 oranla daha fazla yer almıştır (Tablo 5.5./ Grafik 5.5.). Bu isim cümlelerinin çoğunluğunu “var, yok” sözcükleriyle kurulan cümleler oluşturmaktadır. Kullanılan isim cümlelerinin kısa oluşu tek kelimelik isim cümlelerin daha çok kullanılmasını sağlamıştır.

5.1.2.2.1. İsim Cümlelerinde Yüklemleri Bağlama Grubu Olanlar

Sultan ve Halife taraftarı mısınız? (13/4)

Burası *ne acayip, ne başka çeşit bir alemdi!*(44/8)

Onun merakı da *şeker ve şekerlemedir.*(82/5)

Halbuki Suzidil bütün saflığına, tecrübesizliğine rağmen, kadın cinsine has bir ferasetle anlamıştı ki ondaki bu vahşi halin, bu birdenbire yabancılaşmanın, bahçeye kaçışın nedeni *sevgi ve kıskançlıktır.*(90/11)

Dönüş, *o cezbenin ve süratin sonudur*, yuvarlağın duruşudur; dönen seyyahın kafasında da hareketsiz kalan yuvarlağın gözle görülmeyen titreyişi, bellisiz sarsaklığı, bir müddet devam etmektedir.(119/3)

Fakat bunlar, öyle, sadece parlak, kuru, yalnız sathında kalan boyalar değildir; *fazla kadifeli, fazla şuruplu, hareketli ve derindedirler.* (162/13)

Seher'den hayır yoktu, *sefil, adi, berbat ve zararlı bir mahluku*; tam anlamıyla sokak fahişesiydi; layığını bulmuştu. (166/9)

Belki de bir *çarşamba, yahut perşembe günüydü...*(176/6)

Acaba Nevber hakikaten İstanbullu muydu, *Türk ve Müslüman mıydı?* (213/28)

Kabahat ondaydı, *cahilliğinde ve geri taassubunda!*(217/5)

5.1.2.2.2. İsim Cümlelerinde Yüklemleri Edat Grubu Olanlar

İstersen önce bir turunc şurubu içelim, refika eliyle kaynattı, *taze sıkılmış gibidir.* (53/3)

Şehir **yok gibiydi**; meskun olmaktan ziyade ahalisinin kaçıp gittiği bakımsız ve bekçisiz bir felaket beldesini andırıyor, yavaş yavaş çöküp taş, toprağa karıştığı hissini veriyordu. (126/11)

Biraz serbestçe **vakit geçirmek değil mi?** (143/20)

Lakin sese hüküm etmek, fikrimize hakim olmaktan güçtür; ses de **göz gibidir**, istiklaline düşkündür, riyaya zor katlanır ve yalancı şahitliğe az yarar. (196/7)

İrfan, kitabın noksanlarını, başından geçenleri unutturacak bir gayretle tamamlıyor, süslüyor, bir felaket karşısında kalınca dimağımızın, kendiliğinden, asıl derdimizi bir yana bırakarak, bir vesile bulup bambaşka mevzularda çalışması, şüphe yok ki, **bir paratoner ve emniyet supabı vazifesini görmek, benliğimizi korumak içindir**. (198/4)

Fakat başmuganniye için, şarkı söylemediği zamanlar, şanoda durmak **mecburi değildir**; bir kenarda, tek başına, hanım hanımcık vaktini bekler. (214/12)

Şamlı Yahudi Cemile **numarasını bitirmek üzereydi**, daha fazla gecikemezdi, kapıyı açtı, oyun yerine doğru edalı edalı yürüdü. (217/14)

5.1.2.2.3. İsim Cümlelerinde Yükleme İkileme Grubu Olanlar

O komiser, tok sözlü arkadaşları, iki sene evvel atıştığı bir kasap, kendisine dış bilemediğini pek iyi sezdiği mahalle imamı, kızıyla ahbaplık ettiğine canının sıkıldığı yeni yetişme bir ebe, bütün bunlarla **haşır neşirdir**. (16/10)

Yüzü **kıpkırmızıydı**, gözlerini önüne eğmişti, benden bir hareket, bir başlangıç bekliyordu. (99/1)

Halbuki evimizdeki sandıkta, bohçaların uçları bile sarkmasın, kenardan taşmasın diye sıkı sıkıya sarılmış, her şey ne intizamlıydı, **tertemizdi**, misk kokuyordu... (159/11)

Arada mesafe olmakla beraber **karşı karşıyaydılar**, göz göze geliyorlardı; fakat aradığı alakayı bulamıyordu; hatta denebilir ki kız, bu gece her zamankinden daha neşeli, daha şakrak, daha şakacı ve kendisine ilk günden daha yabancı... (165/3)

Halep'e yırtık pırtık tek bir elbise ile gelmişim, üstümdeki çamaşırlarım **parça parçaydı**, çoraplarım yamalı, iskarpinlerim **yamru yumru...** (190/2)

Seher'in oturduğu otel de bu meydana bakıyordu ve odası, işte, **apaydınlıktı**. (204/2)

Kızın tuvaleti ise **bumburuşuktu**; iskarpinsiz kalan ayağıyla yaralı bir kuş tavrı almış, şakadan somurtuyor, utanmış ve öfkelenmiş görünüyordu. (227/7)

5.1.2.2.4. İsim Cümlelerinde Yüklemler Sıfat Tamlaması Grubu Olanlar

Fransız memuru yol tezkeresini buna uzattı; anlaşılan **sivil polisti**. (11/11)

Zaten **karsız işti**; bir Ermeni ile ortaklamasına dondurmacılık edecektik; gider yarın onu bulurum kararlaştırırız. (32/3)

Burası gerçekten bir masal memleketidir; ahalisi, sanki efsunlu külahlar giydikleri için **göze görünmeden ekip biçen, koşup yetişen lejant adamlardır**. (80/2)

Halbuki sade mesafe itibarıyla değil, asıl ruh, huy, duygu cihetinden şimdi yurduna tamamıyla **uzak ve aykırı bir yerdedir**. (103/8)

On gün on bir gün değil; onuncu gün teşrif ediniz, muhakkak cevap **şu cebimdedir!** (109/1)

İstanbullu bir paşazade imiş !(131/5)

Büyük artisttir, İstanbulludur, iki ay evvel Türkiye'den buraya bir operet kumpanyasıyla gelmişti, arkadaşları iş yapamadılar ama, Nevber çok beğenildi; şimdi kanto söylüyor. (139/6)

Ağalar, **hanedan, kibar, nüfuzlu zatlardır**, Halep'e bir iş için geldinizse hizmetinizde bulunurlar. (141/2)

Arif Efendi **başka fikirdeydi**.(143/25)

İrfan o zaman anlıyor ki, dün gece Seher'de bulduğu, bulup sevindiği o pişmanlık ve utanma hisleri, gördüğü o irade kuvveti **geçici bir insanlık şulesidir**, sönuvermiştir. (165/13)

Sukut etmiş ve o ana kadar gizli kalmış fena temayüllerine uygun bularak bu sukutu benimsemiş olan bir insan için tahammül edilmeyen tıp, işte böylesidir; eski mevkiinde, derecesinde **temiz kanlıdır**. (216/12)

İrfan'ın gönlünü kaptırdığı ve bütün Halep'in bayıldığı bu oyuncu kız **nasıl bir mahluku?** (219/7)

Burası **yaldızlı bir takımla döşenmiş ufak fakat zıynetli bir odaydı**; ortada gösterişli şamdanlarla aydınlanmış görkemli bir içki masası kurulmuş, gümüş ve billur şıkırtısı göz alıyordu. (223/9)

5.1.2.2.5. İsim Cümlelerinde Yüklemler İsim Tamlaması Grubu Olanlar

Loşluğunda bir makinenin bakır gövdesi parıldayan kötü bir dükkân kapısında durmuşlardı; burası **gazoz fabrikasıydı**; Çopur Apti hem şişeleri boşaltıyor, hem de arkadaşına diyordu ki: Hayıflanma, efendi birader (o, “bilader” telaffuz ediyordu) gurbettir bu, mangiz tutmuyorsan sana da bir araba buluveririz; üç, beş kuruş, geçinir, gidersin. (21/6)

Şüphesiz, bütün gevezeliği, bayağı tavırlarına rağmen içlerinde iyi yürekli Apti'dir; hatta Apti memleketine onlardan ziyade bağlıdır, **aile babasıdır**. (34/9)

Dünya, **umut dünyasıdır**. (41/10)

Hilmi Efendi bir aydan beri **Şehzade'nin yanındadır**; Cebel'deki köşkünde yiyip içiyor, yatıp kalkıyor, yarı vekilharç, yarı nedim ferahlı bir ömür sürüyor. (66/3)

Etrafında değişmeyen bir şey kalmamıştı; hep **yenilikler karşısındaydı**. (123/1)

Şehrin yabancısıydı; yanına koşan otel simsarı, milliyetini sormaya lüzum görmeden kendisiyle Türkçe konuşmaya başladığı için fazla düşünmedi, adamın arkasına katıldı. (126/6)

Katip bu tesirle yeni misafirin odasından çıktığı zaman kız hala **masanın başındaydı**; horlayan komşusunu unutmuş görünerek soruyor ve söyleniyordu: (130/13)

İrfan'ın şüphesi kalmamıştı, bu, bir **Türk kıızıydı**. (136/3)

Bu sesler de, altın sesi gibi, *Halep havasının neşesinden biridir*, bizim için başlıcasıdır. (150/10)

Ertesi sabah İrfan *Halep garındadır*. (205/10)

Gençler kapıyı göstererek: “Sitti Afife geldi işte,” dediler, Mısırlı başmuganniye, sesi emsalsizdir, *usul üstadıdır*. (213/17)

5.1.2.2.6. İsim Cümlelerinde Yüklemler Unvan Grubu Olanlar

Hilmi Efendi bu! (229/8)

Bu, *Binbaşı Şakir Bey değil miydi?* (47/5)

Ben *kıdemli Yüzbaşı Hilmi!* (69/12)

Şehzade'nin “horoz dövüştürücü” dediği *Sultan Abdülaziz'dir*. (76/5)

5.1.2.2.7. İsim Cümlelerinde İsim Fiil Grubu Olanlar

Bütün emeli *geri dönmek*, yabancı topraklardan, yabancılar elinden *kurtulmak!...* (73/8)

İyisi, dışarıda kaynaşan yabancı halka karışmak, nereye çıkacağını bilemediğiniz sokaklarda biteviye yürümek, dönüşte, başınızı yastığa koyar koymaz sizi uykuya kavuşturacak bir yorgunluğa ermiş olmak için tamamıyla *mecalsiz düşmektir*. (95/10)

Bunlar *ne demek* acaba? (106/7)

Muhabere ile alakayı kesmek *bütün ümit ve mukavemetin kaybedilmesi demektir*; bu hale, bu gönül çöküntüsüne düşenler artık bir daha sürgünlük illetinden şifa bulamazlar; yurda dönseler de bir enkazdan ve bir maneviyat süpruntüsünden ibaret kaldıkları için az günde, dönüşün tadını, acısını duymadan, heyecansız sönüp giderler. (148/1)

Bir erkeğe, bedbahtlığından fazla bahseden kadın, *çok defa kendisini kolaylıkla, arzu ile teslim hazırlar bir kadın demektir.* (158/2)

5.1.2.2.8. İsim Cümlelerinde Yüklemler Olanlar

Fakat asıl tasarladığı şey sadece ziyafetlerde yemlenmek, üstelik beş, on altın kıvrırmak, otel ve yol masraflarını şuna buna verdirmek, masrafsızca *ömür sürmek değildi*; gayesi Hindistan'ı boylayarak orada Müslüman racalardan bir servet vurmaktı. (120/12)

Kızının birisini evlendirmişti; ikinci karısı hastanede, artık *ölüm döşegindeydi*; şehzadenin keyfi ise yerindeydi; şarkılar besteliyordu. (121/9)

Herifin ağzı kulaklarında!(121/16)

Onun heybeti; ova ortasında, birdenbire şaha kalkmış gibi dimdik duruşunda, *tek yükseklik olarak çöle göğüs genişindeydi.* (127/6)

5.1.2.2.9. İsim Cümlelerinde Yüklemler Sıfat Fiil Grubu Olanlar

Zira asıl büyük dertler, *başlangıçta mahiyet ve kudreti anlamayan, kavranamayanlardır*; talihsizlik darbesi inince insan daha ziyade teferruatı düşünür, esası ihmal eder.(89/9)

5.1.2.2.10. İsim Cümlelerinde Yüklemler Kısaltma Grubu Olanlar

Hay *gözü çıkası* para hay!(22/10)

İçinde iki patiska entari, üç takım çamaşır, fildekos çoraplar, keten taklidi ince mendiller vardı, hepsi de pek güzel şeylerdi; fakat entarilerle donlar, *evde dikilme değildi*, alafranga biçiminde, mağaza malıydı. (61/11)

Şimdilik maruzatım *bundan ibaret*...(107/7)

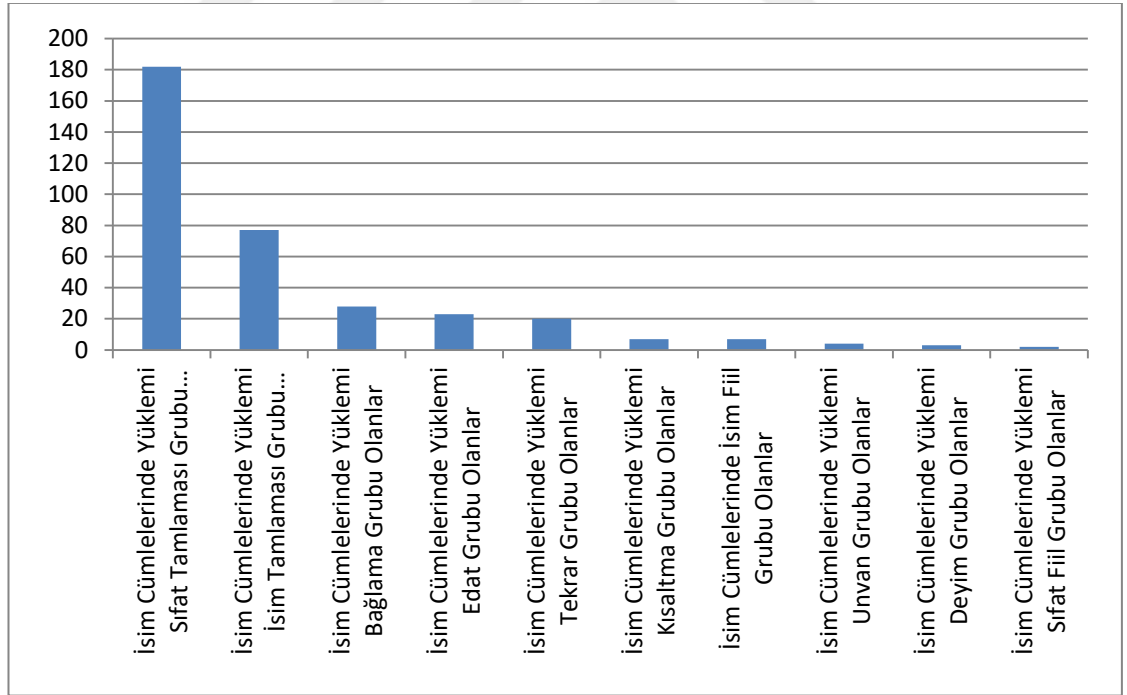
Seher, artık bildiği çehre ve vücutta biri değildi, bambaşka bir mahluktu; esmer, zayıftı, *saçları kıvrırcık, bakışı hain, yürüyüşü kıvrımlı, dişleri yarı çürük*, parmaklarının arasında sigara, iğrenç ve arsız bir sokak şıfıntısı idi. (117/4)

O güzel vücut *bir mikrop yuvasından mı ibaret?* (174/4)

Acaba o gün, *günlerden neydi?* (176/2)

Tablo: 5.6. İsim Cümlelerinde Yüklemi Kelime Grubu Olanların Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	İsim Cümlelerinde Yüklemi Sıfat Tamlaması Grubu Olanlar	182	51,6
2	İsim Cümlelerinde Yüklemi İsim Tamlaması Grubu Olanlar	77	21,8
3	İsim Cümlelerinde Yüklemi Bağlama Grubu Olanlar	28	7,9
4	İsim Cümlelerinde Yüklemi Edat Grubu Olanlar	23	6,5
5	İsim Cümlelerinde Yüklemi Tekrar Grubu Olanlar	20	5,7
6	İsim Cümlelerinde Yüklemi Kısaltma Grubu Olanlar	7	2,0
7	İsim Cümlelerinde İsim Fiil Grubu Olanlar	7	2,0
8	İsim Cümlelerinde Yüklemi Unvan Grubu Olanlar	4	1,1
9	İsim Cümlelerinde Yüklemi Deyim Olanlar	3	0,8
10	İsim Cümlelerinde Yüklemi Sıfat Fiil Grubu Olanlar	2	0,6
TOPLAM		353	100

Grafik: 5.6. İsim Cümlelerinde Yüklemi Kelime Grubu Olanların Dağılımı

İsim cümlelerinde yüklemi kelime grubu olanların yarısından fazlası %51,6 oranla sıfat tamlaması, ikinci sırada ise %21,8 ile ad tamlaması oluşturmaktadır. (Tablo 5.6./ Grafik 5.6.). Diğer kelime grupları çok az kullanılmıştır. Eser betimleme ve gözlem yoluyla kişileri ve olayları yansıttığı için haliyle niteleyici sözcükler çok

kullanılmıştır. Bu durumda kelime grubu olarak en çok sıfat tamlamasının kullanılmasını sağlamıştır.

5.1.2. Özne

5.1.2.1.Öznesi Tek Kelime Olan Cümleler

Yolcular, memleketlerine ve bekleyenlere kavuşmak neşesiyle acele acele eşyalarını topluyorlardı.(8/6)

Dükkancı zaten onlarla meşgul değildi; asıl işi hanlara, yazıhanelere kahve, çay götürmekti. (15/8)

Şehzade kızmıyordu, gittikçe nazikleşiyordu. (70/11)

Siz daha selamlıkta oturuyordunuz, **saz** çalınıyordu ama curcunaya geçmemiştiniz.(75/4)

Zira **Suzidil**, sadakat göstermek lüzumunu duyarak Şehzade'nin ve ailesinin peşine takılıp arzusuyla gurbete düşeli beri, onların kendisine benzeyen mahluklar olmadığını sezmişti; derin bir yabancılık duyuyor, asıl bu sebepten daüssıla çekiyordu. (78/8)

Kendisi de böyle bir seyahat yaptığına, yapıp yine döndüğüne, dönünce de Şam'daki kahveyi bıraktığı eski halinde bulduğuna şaşmaktadır. (118/7)

Halep, işte bizim bu altınlarımızla eğleniyor. (149/5)

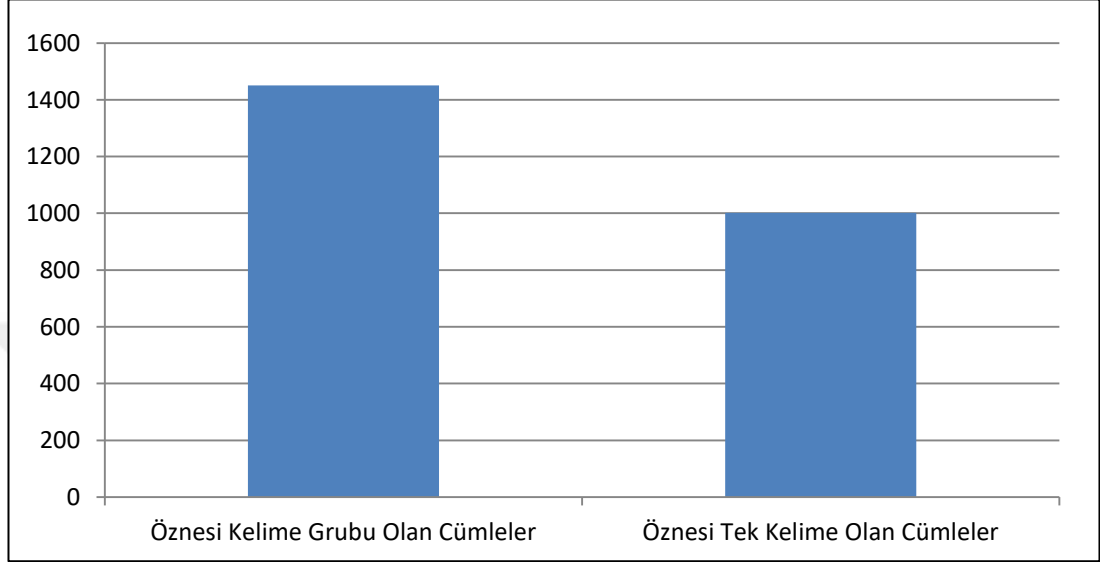
Onların Halep'e varacakları gün ise **İrfan**, İstanbul'a dönmek kararını almıştır. (178/10)

Garsonlar koşuştular, kendilerine bir şey söylenmediği halde geri taraftaki top ağaçların altında iki masayı çarçabuk birleştirdiler, hasır koltukları çektiler. (213/1)

Gelenler, kapıyı bile örtmeden bu eskimiş kan ve asit fenik kokan murdar yerden çıkıp gittiler. (229/13)

Tablo: 5.7. Öznenin Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Öznesi Kelime Grubu Olanlar	1451	59,2
2	Öznesi Tek Kelime Olanlar	1002	110,8
TOPLAM		2453	100

Grafik: 5.7. Öznenin Dağılımı

Tek sözcükten oluşan öznelerden çok kelime gruplarından oluşan özneler daha çok kullanılmıştır. (Tablo 5.7./ Grafik 5.7.). Fakat kullanılan bu kelime gruplarının büyük bir çoğunluğu anlatımın yalın olmasından dolayı oldukça sade bir şekilde kurulan sıfat tamlamalarıdır.

5.1.2.2. Öznesi Kelime Grubu Olan Cümleler

5.1.2.2.1. Öznesi Sıfat Tamlaması Olan Cümleler

Kendi evlerine girecek, tanıdıklarını bulacak, yurtlarına vardıkları için kaldırımlara daha sert, güvenle basacak olan bu adamlara gıpta ederek yatağını isteksizce kaldırdı; çürük bavulunu kapayıp iplerle sardı, üstüne oturup yatı mektebine yeni götürülen ve orada ilk gecesini geçiren bir çocuk gibi, **koca adam**, içi ezile ezile karısını bir anaya duyulan hasretle andı.(8/7)

Fakat tuhaftı, **kızgın güneş altında memlekete hakim olan koku**, ıslak köşe başlarından, duvar kenarlarından fişkırان amonyaklı keskin, inatçı idrar kokusuydu; çiçek rayihasını değil, bunu duyuyorlardı.(20/10)

O zaman **eski alaylı zabıt**, bıyıkları kabararak yerinden fırlamıştı:(32/15)

Denizin buğusu, böyle çoğu akşam, Cebel'e tırmanır, **göz gözü görmeyecek kadar koyu bir sis** yer yer köyleri, yamaçları kaplardı.(55/9)

Büyük ateşler onu böyle şehvete benzeyen tatlı düşüncelere, rüyalara salardı; bütün gece Virjin'le haşır neşir oldu.(65/2)

Zira **asıl büyük dertler**, başlangıçta mahiyet ve kudreti anlaşılamayan, kavranamayanlardır; talihsizlik darbesi inince insan daha ziyade teferruatı düşünür, esası ihmal eder.(89/9)

Gözlüklü İhsan'ın komiteci vaziyeti almasına da itimat etmeyiniz; belki de muhalif görünerek etrafındakileri kontrole memur edilmiş bir gizli ajandır; **aileniz hakkında size getirdiği cevap**, daha çok hükmet kanalından temin edilmişe benziyor. (126/2)
Daha akşamleyin yarı tanıştığı şantözle kendi arasında, şimdi gördüğü Naci Bey'e karşı **bir gizli münasebet, bir sır** peyda oluvermişti. (143/11)

Seher'le göz göze geldiler; fakat **bu gözler** kayıtsızdır, içlerinde ne şaşkınlık, ne korku var. (180/4)

5.1.2.2.2. Öznesi İsim Tamlaması Olan Cümleler

Oralarda gömülmüş olanların öbür dünyada rahat, serin, sakin bir ömre kavuştuklarına **insanın inanacağı** gelirdi.(39/6)

Davet sesleri daha sıklaşmış, kolundan çekenler olmuştu.(46/13)

Suzidil'in gözleri yaşlıydı. (78/7)

Acele Beyrut'a inerlerken **kadınlardan biri**, başını Hilmi Efendi'nin göğsüne bıraktı:(87/11)

Onun heybeti; ova ortasında, birdenbire şaha kalkmış gibi dimdik duruşunda tek yükseklik olarak çöle göğüs genişindeydi. (127/6)

Marika'nın yatağı bozulmuştu; fakat kendisi yoktu. (145/20)

Darül muallimata gidiyordum, bitirmeme iki sene kalmıştı; **anamın ümidi** bendeydi, babamın gözbebeği idim, üzerime titrerdi. (154/3)

Karanlıkta yüzlerini görmüyorlardı; fakat **hayret ve heyecanlarının derecesi** o kadar büyüktü ki, gökte sürekli bir şimşek çakmış, etrafı aydınlatmış sandılar ve yüzlerinin aldığı şekli görmüşçesine birbirlerinden korktular. (160/12)

Güneşin henüz sarı yaldızlı, ıslak sanılan ilk ışıkları, kuru ovalara göze hoş gelen bir geçici tazelik verdiği için **İskenderun yolu**, evvela zevklerini okşadı. (182/9)

Gazino sahibinin ilk işi, vaka mahalline koştuğu zaman yerde yatan adamı, kolları ve bacakları sarka sarka garsonlar tarafından kapının önüne taşıtmak olmuştu. (220/1)

5.1.2.2.3. Öznesi Unvan Grubu Olan Cümleler

Böyle olmakla beraber **Hilmi Efendi** dükkana her yerden daha az yadırgayarak giriyor ve gönül sızısının; bu is, buğu, ıslak yün, çürük toprak kokusu sinmiş karanlık barakada, gezip dolaştığı o güzel güneşli turunc bahçelerinden fazla, uyuştüğunu duyuyordu... (15/10)

Şair Kenan, sakalı göğsüne kadar uzun, çökkün suratı ortasında iki parlak göz, bet beniz kül gibi, yerinden doğruldu. (24/1)

Nuri Hoca, kendisine taze yaprak dolması yapmıştı; tabağı, çatalı, havlusu, ne tertipli, ne temiz yiyordu... (26/6)

Baktı ki **Çopur Apti** de orada... (31/11)

Kürt Cemil Irak'ta, galiba Harbiye Nazırı imiş; **Şamlı Abdüssamet** yok muydu hani, şimdi belediye reisliği yapıyormuş; **Cin Sadi** Mekke'de vefat etmiş... (55/1)

Terzi Razuk bu kostümleri evirmiş, çevirmiş, kumaşlarını pek beğenmiş, fakat ustalığında bazı ufak tefek kusurlar bulmuştu.(71/9)

Şamlı Yahudi Cemile numarasını bitirmek üzereydi, daha fazla gecikemezdi, kapıyı açtı, oyun yerine doğru edalı edalı yürüdü. (217/14)

İşte **Sitti Nevber** yerine çıkıyor!(219/3)

5.1.2.2.4. Öznesi Bağlama Grubu Olan Cümleler

Mademki kesesi bomboştu, artık **otelde kalmak ve boş gezmek** doğru değildi; hemen bugünden tezi yok, kendisi de Enderunu Hümayun’a taşınmalıydı.(22/1)

Nuri Hoca ile Daim Bey bu iş için gittiler. (37/3)

Mezara bakarken **kendi memleketinde ölmek ve gömülmek** Hilmi Efendi’nin Allah’tan en büyük dileği oldu.(39/8)

Müftü Efendi ve eşraf :«Sen gitme BoğosAğa, yerinden yurdundan olma!» demişler ama karı kısmına meram anlatamamış...(43/4)

Kani adında uzak, yakın ne dostu, ne akrabası vardı. (60/7)

Suzidil’in verdiği haber karşısında Hilmi Efendi’nin bıyıkları kavgaya hazırlanan tüylü hayvanların dikleşip seyrekleşen kılları gibi kabardı, poslaştı; hiddetlenince böyle olur, yüzüne **vahşi bir şişkinlik ve ürperme** gelirdi.(74/11)

Fakat bu sefer **otelci ile katibi** eski müşterilerini görünce koşuşmuşlar, hiç beklemediği bir sevinç, saygı, telaş göstermişlerdi. (96/5)

İşte Suzidil, yarın güzel varlığı ile beraber bu sihri de alıp götürüyordu ve Hilmi Efendi için **yalnız bir yurt gurbeti değil, kendisini büsbütün çökertecek bir aşk gurbeti de** başlıyordu.(102/5)

Mutasarrıfın gözüne; Şehzade’nin bavulunda **mineli bir masa saati ile mercan kakmalı bir hançer** ilişmişti; bunlar oturdukları pavyonun demirbaş ziynetlerindendi... (124/13)

5.1.2.2.5. Öznesi Tekrar Grubu Olan Cümleler

Vari yoğu, gelmişi geleceği hep bu... (8/2)

Maraş'ta vaktiyle bir menfi tahrirat müdürü vardı, can, ciğer ahbaptık, ***çoluğu çocuğu*** bizim evde vakit geçirirdi, içtiğimiz su ayrı gitmezdi; ikide bir «Bu da geçer yahu!» der, ümidi kesmezdi...(42/10)

İnce çam tahtalarını çatıştırarak kurdukları yan yana sırt sırta, burun buruna binlerce barakadan, eğri büğrü dar yollardan oluşan mahallelerde herkes meydandaydı; ***ayrılık gayrılık*** kalkmıştı; komşu komşunun içini seyrediyor, camsız pencere deliklerinden halk birbirinin evinde ne ile uğraştığını ayan beyan görüyordu.(44/9)

Artık ***kılığı kıyafeti*** tamamıyla değişmiştir. (71/6)

Sayısız derelerin sulara boğduğu kayısı bahçeleri ve kavak ormanları arasında dolaşırken ***aklı fikri*** hep onunla meşguldü; çok defa bir çit kenarından kızın birdenbire karşısına çıkacağını ve yüzünde bahçelerin serin gölgeleriyle ıslak ışıkları oynasarak, daha biraz evvel ayrılmışlar, hiç ayrılmamışlar gibi konuşacağını sanıyor; mantığına kabul ettirememekle beraber bu tatlı vehmi gönlünden atmaya, lezzetli heyecanından kurtulmaya bir türlü razı olamıyordu. (111/3)

Artık kapıya yaklaşmıştı; ***gelen giden*** yok (166/17)

5.1.2.2.6. Öznesi Kısaltma Grubu Olan Cümleler

Zaten beş, on günden beri kesikliği vardı; ***belinde ağırlar, sırtında ürpermeler***, bir iştahsızlık...(64/15)

Buyurun, oturun, bizce gıyaben malumsunuz; gurbete düşenlerin hepsi bizce malumdur; günü gününe ***hayatlarından malumatımız*** vardır. (105/15)

Buna sebep biraz da sizsiniz. (155/5)

Başka masalardaki müşterilerde bir merak hareketi ve fısıltı, ***birbirlerine işaretler***, kulaktan kulağa söyleşmeler. (187/5)

Bak, mesela akşama Halep'e döneceğiz; orada yatacak rahat yerim **dolabımda param**, her tarafta güvenilecek dostum var. (189/9)

5.1.2.2.7. Öznesi Cümle Kuruluşunda Olan Cümleler

Kürt Cemil Irak'ta, galiba Harbiye Nazırı imiş; **Şamlı Abdüssamet yok muydu** hani, şimdi belediye reisliği yapıyormuş; Cin Sadi Mekke'de vefat etmiş... (55/1)

O Müveddet melunu yok mu, her haltı yer.(89/3)

5.1.2.2.8. Öznesi Edat Grubu Olan Cümleler

Değil el sürmek, zihinden fena bir niyet bile geçirmeden, yalnız, **uzaktan hayretle, hayranlıkla seyri** lazımdı. (100/6)

5.1.2.2.9. Öznesi Sıfat- Fiil Grubu Olan Cümleler

İçlerinde Türkçe bilen yalnız Buharalıydı. (14/11)

Hayır, uyumuyordu; **rüya olmadığı, hülyasında kurmadığı** muhakkaktı; birden silkinip kalktı.(36/13)

Davet sesleri daha sıklaşmış, **kolundan çekenler** olmuştu.(46/13)

Artık İstanbul'dan para gönderdikleri yok, ağır iş görececek halde değilsin de ... (68/11)

Bu gelecek olanlar kimlerdir?(104/15)

Buna **bir diyecekleri** yokmuş, ara sıra eski dostlarını da düşünüp hatırlarını alması lazım gelmez mi imiş... (106/15)

Şehzade'yi dolaştıran oydu; geçim yolunu bu işte bulmuştu.(120/11)

Kendilerini başka dinleyen yoktu; zevkleri için olacak, bu münasebetsiz saatte çalışıyorlar ve şarkı okuyorlardı. (132/3)

Bu sebepten olacak, *kendi iradeleri dışında gurbet illerinde yaşayanlar* ekmek paralarından keserler, açlığa katlanırlar, mektuplaşmayı tercih ederler. (147/4)

Fakat içtiler mi sille tokat, baston iskemle dövüşüyorlar, *tamamıyla tefessüh ettikleri* meydana çıkıyor. (151/3)

Kızdan beklediği artık küfürdür, isyandır, feryattır, vakadır. (180/16)

Bütün bahçeyi bir merak sardı; *yerlerinden fırlayanlar, birbirinden sonranlar*, koşuşanlar vardı; uğultu, saz ve zil sesini örttü. (219/13)

5.1.2.2.10. Öznesi İsim - Fiil Grubu Olan Cümleler

İranlı Kürdün köşede, aşiret beyi azametiyle, güya çayları herkese ikram eden kendisiymiş gibi bir oturuşu vardı, ömür şeydi. (15/3)

Sanki iki sıra evler, başka kürelere ve başka insanlara mahsus, bulunmaz, kavuşulmaz, hayal mahsulü şeylerdi; *bir tanesinin bahçıvan kulübesine yerleşmek* ona ne umulmaz bir nimet olacaktı.(20/6)

Kaç para kazanmak mümkündü?(21/12)

Seher'i kurtarmak lazım. (34/11)

Fakat *uykunun, sızmak şeklini alarak kendisini, ilk defa tatlı tatlı kucaklaması, derdini bastırarak hoş şeyleri düşündürmesi* o kadar keyif vericiydi ki tövbesini tutamayacağını, sarhoş halinde, sarhoş kafasıyla bile anlamıştı.(46/18)

Hilmi Efendi: “Hani ya o günler?” demedi; zira her büyük hastalıktan kalkanlar, ölümden kurtulanlar gibi onda da şimdi *hayata bir hırsla bağlanış, yaşamaya bir can atış* vardı.(67/2)

Bu sırada *Mısır'la mektuplaşma* sıklaştı; katip Müveddet Bey eski ehemmiyeti tekrar bulmuştu; Şehzade ile baş başa, saatlerce odada kalıyor, üzerinde kabartma yaldızlı bir taç ve altında divani yazı ile “Keramettin İbn-i Sultan Mehmet Han” basılı zarfları kendi eliyle götürüp postaya atıyordu. (85/1)

Daha o tarihte, yani 1924'te tramvay, elektrik, asfalt, modem binalar yoktu; **eğri büğrü parke taşlarının nal ve demir çemberlerle biteviye çarpışması** şehri sersemletici bir şamataya boğmuştu; hava, sanki örs ve çekiç arasında, durup dinlenmeden dövülüyordu. (129/1)

Böyle zamanda **bir meseleyi etraflıca düşünmek** imkansızdır; zihin, kafa tasının içinde cıva kadar oynak, ağır ve şekil değiştiricidir; bir türlü tutamaz, durduramaz, bir noktada sabitleştiremezsiniz. (203/12)

5.1.2.2.11. Öznesi Zarf - Fiil Grubu Olan Cümleler

Maraş'taki bahçelerim Beyrut' un parklarına saraylarına değerci; terazi ile altın tartardım; fakirhanede **piyanosundan santuruna kadar, ne çeşit çalgı istersen** bulunurdu. (41/6)

Şam'a geleli iki hafta kadar olmuştu, kahvede oturduğu bir gün, İhsan, her zamankinden daha azametli, daha esrarlı, daha muzaffer bir halde içeriye girdi; ona:“Gel bakalım arkadaş,” dedi, otur şöyle yanıma, daha yakına... Hah, oldu... Şimdi ver kulağım, dinle! (112/7)

Gazinolar var, çalgılı kahveler var, taze balık, Kıbrıs rakısı, İzmir usulü nargile, **ne arasan** bulunur. (201/5)

Yalnız onu görüyordu, onun aydınlığında yürüyordu, **etrafta başka ne varsa** donmuş karaltılardan başka neydi ki...(218/3)

5.1.2.2.12. Öznesi Açıklamalı Olan Cümleler

Şehrin arkasında, birbirinin sırtına yaslanmış, uzaklaştıkça yükselen ve yükseldikçe uzaklaşan, başları masmavi göğe ermiş, el ele, omuz omuza, sıra sıra ve katmer katmer dağlar, bir dağ denizi, Lübnan'da, yabancı diyarlarda olduğuna şüphe bırakmıyordu. (9/3)

Hem muhaliflerce öyle pek tanınmış da sayılmazdı; *bu, başına gelen,* daha çok kişisel bir kin yüzündendi. (11/2)

Herkes, işte Şakir Bey, Boğos Ağa, şüphesiz daha başkaları, gurbette oldukları halde kendisinden çok daha talihliydim, birer evleri, aileleri, geçim yolları vardı. (49/1)

Bütün bu vaka akşama kalmadan bitiyor ve sabahleyin Lübnan tepelerinde kaygısız ve sarhoş, *Frenk karılarını bağrına basarak doğuşunu seyrettiği güneş, aynı güneş, mezarının başında batıp gidiyor.*(94/2)

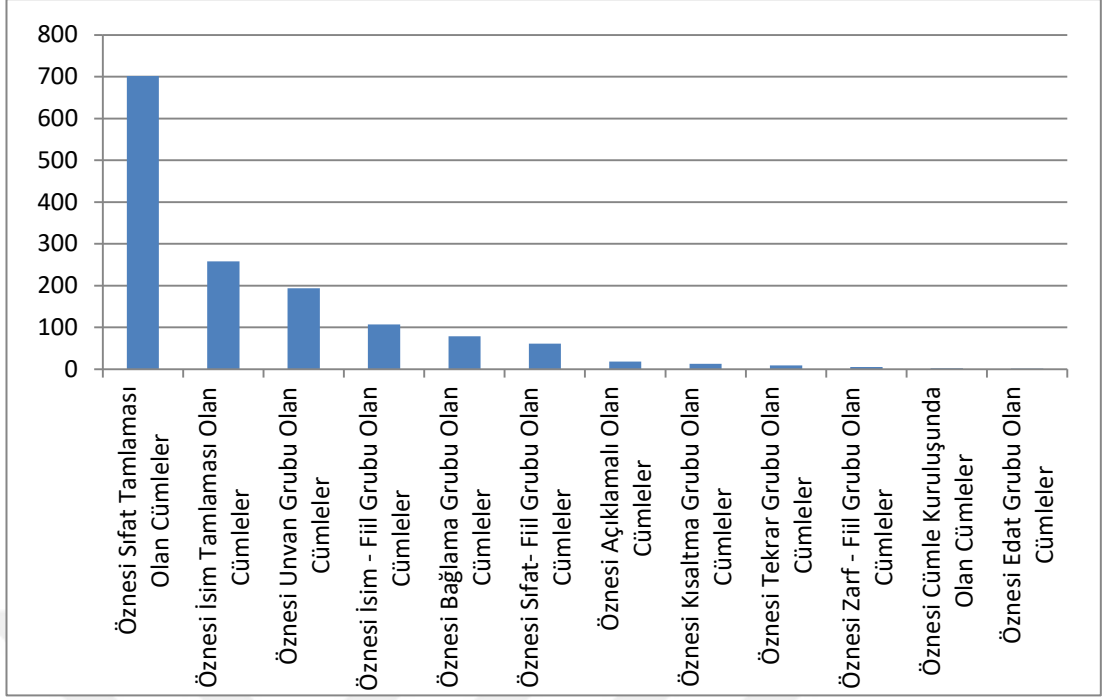
Sevdiği iki taze kız, kendi kızı ve bu, nasıl da heba oluvermişlerdi... (122/4)

Kısa boylu zat, Naci Bey, bir ara duvardaki saate göz attı:(142/11)

Minder, sandık, o ipli kapı, hatta babamın eve gelince soyunup entarisini giymesi, anamın belden büzgülü yün çarşafı, -hepsi- sinirlerime dokunurdu. (160/1)

Tablo: 5.8. Öznesi Kelime Grubu Olanların Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Öznesi Sıfat Tamlaması Olan Cümleler	702	48,4
2	Öznesi İsim Tamlaması Olan Cümleler	258	17,8
3	Öznesi Unvan Grubu Olan Cümleler	194	13,4
4	Öznesi İsim - Fiil Grubu Olan Cümleler	107	7,4
5	Öznesi Bağlama Grubu Olan Cümleler	79	5,4
6	Öznesi Sıfat- Fiil Grubu Olan Cümleler	61	4,2
7	Öznesi Açıklamalı Olan Cümleler	18	1,2
8	Öznesi Kısaltma Grubu Olan Cümleler	13	0,9
9	Öznesi Tekrar Grubu Olan Cümleler	9	0,6
10	Öznesi Zarf - Fiil Grubu Olan Cümleler	5	0,3
11	Öznesi Cümle Kuruluşunda Olan Cümleler	2	0,1
12	Öznesi Edat Grubu Olan Cümleler	1	0,1
TOPLAM		1451	100

Grafik: 5.8. Öznesi Kelime Grubu Olanların Dağılımı

Kelime grubu olarak kullanılan öznelere en çok sıfat tamlaması ile isim tamlaması kullanılmıştır (Tablo 5.8./ Grafik 5.8.). Üçüncü sırada en çok kullanılan unvan grubunu ise daha çok aynı sözcüklerle kurulan unvan gruplarıdır. Bu unvan grupları hemen hepsi romanın kahramanlarının unvan gruplarıdır. Özne ögesinde de en çok sıfat tamlaması kullanılmıştır. Kullanılan sıfat tamlamalarının büyük çoğunluğu niteleme görevinde olan sıfatlardan oluşmaktadır.

5.1.3. Nesne

5.1.3.1. Nesnesi Tek Kelime Olan Cümleler

Peki ama **sizi** ne diye hudut harici çıkardılar? (13/6)

İçlerinden birini gurbet ahretine bırakan dört arkadaş, iş bittikten sonra, hep birden **gölge** aradılar ve hararet kesici bir şey içmek için şehre doğru koştular.(39/9)

Damat işgüzar adamdır, **kaydını** buldurdu.(51/12)

Dönüşte, pencere kenarına bırakmayı âdet edindiği testideki suyu ılık bulduğu için tekrar çıktı, açık bir dükkândan **buz** alıp geldi.(64/4)

Ötesini hatırlamıyor.(65/8)

Cebinden bir kağıt çıkarmıştı, **yazısını** ona göstermeyerek okuyordu.(112/8)

Önüne gelen çeşmeye eğiliyor, avuç avuç içiyor, kanamıyor, yüzüne avuç avuç **su** serpiyor, serinleyemiyordu. (113/14)

İrfan **bira** istedi. (141/17)

Erkeğin :“Fazla içiyorsunuz bu akşam...” diye kısaca itirazına karşı, Nevber, **kadehi** birden dikiverdi ve dedi ki: Dertliyim, talihsizliğimi duyuyorum, kendimden iğreniyorum, unutmak istiyorum. (155/4)

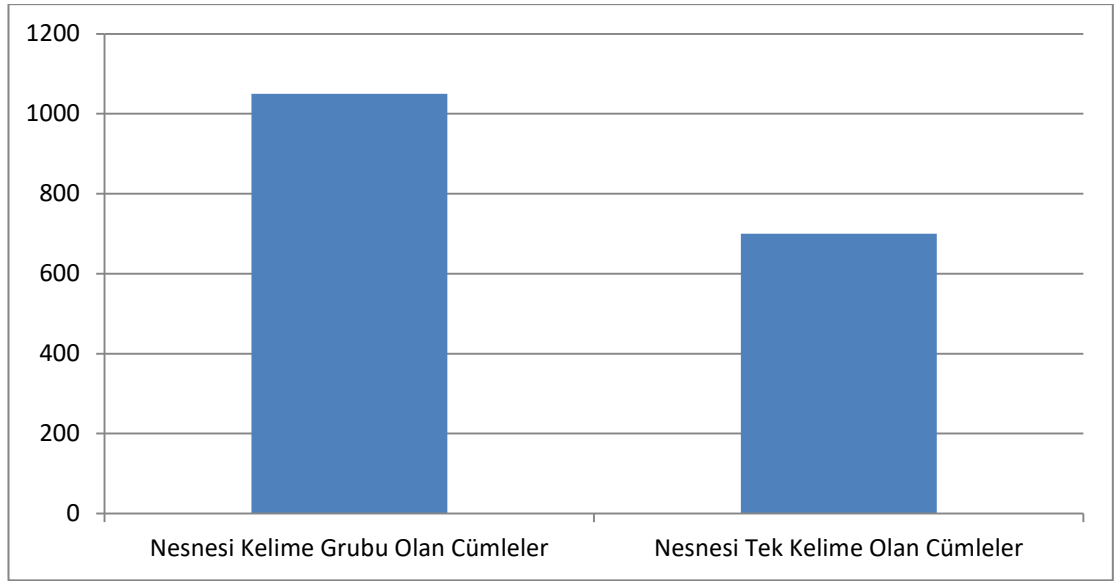
Sonra, hiç o tarafa bakmadan kanepeye çöktü, **başını** ellerinin arasına sıkıştırdı, hareketsiz kaldı. (207/1)

Doktor gönderiniz, ne lazımsa yapsınlar.(224/13)

5.1.3.2. Nesnesi Kelime Grubu Olan Cümleler

Tablo: 5.9. Nesnenin Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Nesnesi Kelime Grubu Olan Cümleler	1050	60
2	Nesnesi Tek Kelime Olan Cümleler	700	40
TOPLAM		1750	100

Grafik: 5.9. Nesnenin Dağılımı

Özne ögesinde olduğu gibi nesnede de en fazla kelime gruplarından oluşan nesneler kullanılmıştır (Tablo 5.9./ Grafik 5.9.). Tek kelimedenden oluşan nesneler çoğunlukla belirtili nesne olarak kullanılmıştır.

5.1.3.2.1. Nesnesi Sıfat Tamlaması Olan Cümleler

Keşke bu vapur, yıllarca, dalgalar üstünde, sonu karaya varmaz bir yolculukla çalkalansa, **bütün deryaları** aşsa, dünyanın her iskelesine uğrasa, hiçbir şehre indirmeden, yabancı yüzü göstermeden, geçim derdi çekirmeden, uskur ninnisi içinde, ölümüne kadar gök ile deniz arasında dönse, dolaşsaydı! (8/11)

Fransız memuru **yol tezkeresini** buna uzattı; anlaşılan sivil polisti. (11/11)

Beyrut müftüsü, Allah razı olsun, **yarı yıkık bir medreseyi** besbedava bize veriverdi.(22/4)

Apartmanın birinci katı bitmiş olduğundan **arsadaki barakayı** kaldırmışlar, Hilmi Efendi' ye yeni binada **dar bir oda** vermişlerdi. (60/1)

Elinde **bir gazete** tutuyordu, açtı, okumaya daldı. (105/8)

Nihayet gözlerini yarı yumarak, talebesine nasihat veren bir öğretmenin sahte ciddiyetiyle **uzun bir mukaddeme** yaptı:(106/11)

Bombay'da karşılamaya İslam cemaati namına bir heyet geldi; zengin tüccarlar ziyafetler çekti; misafirlere **sadakor elbiseler** diktirdiler, **ipekli şemsiyeler** hediye ettiler; kendileri de kıyafetçe değişmeye başlamışlardı. (123/7)

“Prova yapıyorlar,” dedi, bunlar artisttirler, **yeni havaları** meşk ediyorlar, geceleri bahçede çalışırlar. (132/5)

İşte benimkinin arkasına takılıp kirli, adi, iğrenç pansiyon ve otel odalarına düştüm düşeli hep **bu minderi** özlüyorum; **bu minder** gözümde tütüyor. (159/2)

Garsonlar koşuştular, kendilerine bir şey söylenmediği halde geri taraftaki top ağaçların altında **iki masayı** çarçabuk birleştirdiler, **hasır koltukları** çektiler. (213/1)

5.1.3.2.2. Nesnesi İsim Tamlaması Olan Cümleler

“Zahir eller ilinde dileneceğim!” diye düşündü; **gözlerinin yandığını, dolduğunu, nemlendiğini** fark etti; yaşları yine gözlerine içirmek, yanındakilere göstermemek için başını vapurun burnundan esen havaya çevirdi. (8/5)

Parmaklıklardan taşmış, sokaklara sarkmış, **yaya kaldırımlarını** kuru çiçekleriyle kapatmıştırlar.(20/9)

Yemen'de güneş çarptığı zaman, ille Erzurum'da tifüse tutulduğu günlerde, şerefiyle, askerce ölüvermiş olsaydı bu düşkünlüğünü görmeyecek, böyle, aklıktan sönüp giden bir arkadaşın cenazesi başında **el yardımı** beklemeyecekti. (38/1)

Hilmi Efendi gördüğü hizmetin şerefine yakışmadığını düşünerek üzülüyor değildi; fakat **teselli noktaları** da buluyordu. (43/5)

Güneş öbür yana devrildi mi seninle köyü gezeriz; akşama, tabii buradasın; sana halisinden **zahle rakısı** tattırayım, bak böyle iksir ömründe gördün mü?(53/4)

Bir gece odasında tek başına otururken birden **Seher'in ölmüş olması ihtimalini** düşündü, şakağına bir ağrıdır saplandı.(63/12)

Yere boylu boyuna yatan Nevber'in üzerinden yürüyor, acımadan çiğniyordu ve öbürü de bundan zevk alıyor, *pantolonunun paçalarını* öpüyordu. (172/10)

Seninle bir otomobile bineriz, istersen Antakya'ya yahut İskenderun'a gideriz; bir yerde baş başa *öğle yemeği* yeriz; arzu duyarsak bir yayla otelinde öğle uykusuna da yatarız ve kahve saatinde, geç vakit Halep'e yetişiriz.' (181/9)

Halk aşığı oldum; onun hüsnünde *Allah'ın sıfatını* görüyorum. (218/6)

Çopur Apti “Türk paşası” sözünden meraka düştü; hamallar teskereyi içeriye sokarlarken bir elini uzattı, kaputu çekti, sonra öbür eliyle *gemici fenerini* uzattı, cesedin yüzüne baktı: (229/7)

5.1.3.2.3. Nesnesi Unvan Grubu Olan Cümleler

Hem ötekilerin sonları yakındır; altı aya kalmaz tepetaklak yuvarlanmazlarsa bana *Etyemezli Apti* demesinler.(21/7)

Bir dereceye geldi ki manzaranın güzelliği de zevk vermez oldu; *Boğos Ağa'yı*, barakasını, hatta medresedeki arkadaşlarını aradı; derdini teptirmek için kasten kurulmuş olduğuna hükmettiği bu isyan verici muhitten kurtulmaya can atıyordu.(54/3)

Tam vedalaşırken: “*Dayı Efendi,*” dediler, arabanın parası verilmiştir.(58/8)

Hilmi Efendi’ nin cebinde beş, on parası olduğundan beri *Çopur Apti' yi* düşünüyordu; beş kağıt olsun verebilseydi... (61/2)

Fakat medreseye kendiliğinden gitmek istemiyordu; *Rençper Rupen' i* yanına aldı, sokağın köşesinden binayı gösterdi: “Bak”, dedi “içeride adam var mı? Bir şey söylemeden anla da gel ! (61/3)

Hilmi Efendi'yi mektubun yalnız bir kısmı alakadar etmişti: (152/3)

Evet, *Sitti Nevber'i* iyi tanıyordu, Halep eşrafından hani bir genç mirasyedi vardır, Talha Acili... (172/3)

“Ben heyetle gelenlerdenim” dedi, *Yaver Sünusi Bey*’i göreceğim.(208/6)

5.1.3.2.4. Nesnesi Bağlama Grubu Olan Cümleler

Çamfıstığı korusunun gölgesi içinde, tertemiz bir dağ havası ciğerlerine genişlik, nefes alışlarına kolaylık verdiği için Hilmi Efendi kendisini tüy gibi hafif buluyor, *haftalardan beri süren rençperliğinin yorgunluğunu, kollarındaki, bacaklarındaki ağrıyı ve kesikliği* artık duymuyordu. (50/8)

Buna rağmen sokak sokak dolaştı, bardak bardak *su ve limonata* içti; harareti bir türlü sönmüyordu.(64/3)

“Gurbette hastalık... İş kötü!” diyor, vücudunu, gittikçe artan bir sıcaklığın kapladığını duyarak *hararetinin yükseldiğini ve muhakkak hastalandığını* anlıyordu.(64/16)

Hoş, zaten Keramettin Efendi *ne padişahları, ne padişahlığı* sever. (76/7)

Otomobil bulup da eşyasını almak için döndüğü zaman *Suzidil'in sandığı kapatmış ve iple sıkıca sarmış olduğunu* gördü. (90/6)

İş için Suriye'ye gidip gelen tanıdık bir bakkal ona *Şam'da birçok Türk'e rast geldiğini, hatta Merce Meydanı'ndaki bir kahvede birkaçı ile konuştuğunu* söylemişti.(105/3)

Vücudundaki kanın kah yüreğine toplandığını, sapsarı kesildiğini, kah başına sıçrayıp yüzünün cayır cayır yandığını, gözlerinin akına kadar kızardığını duyuyordu.(116/11)

Katibin uzattığı hüviyet kağıdına *ismini ve şöhretini* “Vecihi Paşazade Abdurrahman İrfan” şeklinde, biraz pohpohluca yazmıştı. (130/10)

Karanlık basınca bahçeye girdiği zaman Seher'in veya daha önce Kani'nin koşarak yanına geleceğini ve onunla gidiş meselesi hakkında konuşacağını umuyordu; beklediği olmadı; hayrette kaldı: (164/7)

Üzerinde durup “Burası güzel, şurası kusurlu; şu huyu fena, bu tarafı iyi!” gibi tavsiyelerle akademik ve moral herhangi bir tetkikten geçirmek asıl aşığın işi değildir; asıl *ne ötesini, ne berisini, ne umumi heyetini, ne manevi hayatını* sever, sevgilisini sevmeyi, bu haleti sever. (199/11)

Ne para, ne eğlence, hiçbirini istemiyorum artık...(206/10)

5.1.3.2.5. Nesnesi Tekrar Grubu Olan Cümleler

Hiç atışmamışlar, aralarında *ayrılık gayrılık* duymamışlardı. (28/13)

Allah *cemi cümleyi* ıslah buyursun amin! (52/4)

Sokuluver; geçmiş olsun, *hal hatır* sorma falan ...(68/10)

Artık Şehzade’nin iki taze haremi ve iki genç kızı ondan *kaçı göçü* kaldırmışlardır.(73/5)

Kadın, Hilmi Efendi’nin avuçlarını ovuşturarak, utana sıkıla açtığı bahse karşı sert bir suratla: “A,” diye cevap verdi, *tahtımızı tacımızı* kaybettik, bir de kızımı göz hapsine mi alayım?(81/9)

Bunu otelden dah etmezsen ben *pulumu pırtımı* toplar, fertiği çekerim!(129/11)

Anlaşılan *işini gücünü* bırakmış, Seher için yeniden gazinoya dönmüştü. (191/2)

5.1.3.2.6. Nesnesi Kısaltma Grubu Olan Cümleler

Ben *küşattan başkasını* pek beceremem!(22/14)

Hatta kahvecinin yüzünde bile *ırkına bir benzerlik*, aşinalık aramıştı.(104/2)

İstanbulcular eski hisarlarını eğlence yerleri haline getirmişler, burçları ve baruları evlerinin bahçelerine almışlar, *köşklerine destek, kuzularına ve keçilerine otlak* yapmışlardı. (128/2)

Halbuki kendisi Şu dakikada **Seher'in vücutundan bir Şey** hatırlamıyordu, ne çehresi gözünün önüne geliyordu, ne endamı. . .(199/7)

Ben **küşattan başkasını** pek beceremem!(22/14)

5.1.3.2.7. Nesnesi Cümle Kuruluşunda Olan Cümleler

Apti, **adam olmaz bu herifler**, diyordu, para insanı adam etmez, vesselam!(20/11)

“Fena değil, hoş bir lezzeti var!” dedi.(26/4)

Fakat bu işin nevini söylemeye cesaret edememiŐti; Seher'in arına gideceğini düşünüyor, **“Yavrucak üzülmessin!”** diyordu. (28/8)

Hilmi Efendi, **“Ah, bu, böyle devam edebilirse ne mutlu!”** diyor, saadetinden ürküyordu. (28/14)

Haydi biz de o tarafa bir sefer yapalım dedik, geldik.(51/7)

Ben sana **hele biraz diŐini sık, hepsi yoluna girer** demez miydin?(59/13)

Fakat Razuk' un Antep'e dönmesi için hükümetin Avrupa'ya karşı yenilmesi, boyun eğmesi gerektiğini düşünen Hilmi Efendi içinden, arkadaşlarına acımakla beraber **“Rabbim o günü göstermesin!”** derdi.(63/1)

“Hangimiz padiŐahlıęa ehildik zaten,” der, bir Belçika kralını, bir Alman veliahtını, bir Prince de Gallles'i düşününüz, bir de bizim Őehzadegân hazaratını... (76/10)

Odanın havasındaki deęiŐiklięi anlamıştı; bir duraladı, lakin bu işte fazla ısrar etmeyerek kısık sesle dedi ki: **“Yarın gidiyorlar, her Şey kararlaŐtı.”**(88/6)

Erkeğin :“Fazla içiyorsunuz bu akşam...” diye kısaca itirazına karşı, Nevber, kadehi birden dikiverdi ve dedi ki: **Dertliyim, talihsizliğimi duyuyorum, kendimden iğreniyorum, unutmak istiyorum.** (155/4)

5.1.3.2.8. Nesnesi Sıfat- Fiil Grubu Olan Cümleler

Memleketinden sınır dışı edilen yüzbaşı emeklisi Hilmi Efendi **cennet gibi bir yere gittiğini** biliyordu. (7/7)

Namuslu bir iş görüyordu, kimse kendisini tanımıyordu, **bir tanıdığa da rastlamayacağını** biliyordu; vapurda korktuğu gibi olmamıştı ya... (43/6)

Kendi hayatını, ahir ömründe kurtarmış olmak, Şakir Bey'i büsbütün insafsız etmişti; hatta bu insafsızlık, gurbette yerleşip iyi gün görünce memleketine ve memleketlisine karşı bir yüksünme şeklini almıştı; açıkça demiyordu ama **zihninde, ikide bir “analarını eşek kovalasın, ne halleri varsa görsünler, ben şahımı bu kadar severim!” tarzında bir düşünce beslediğini** belli ediyordu.(53/9)

Şehre yayan üç saatte varacağını kestirmişti; karnı toktu; doğru barakasına gider, uyku vakti de gelmiş olacağından bir şey yemeden yatar, zıbarırdı.(55/7)

Uyumaya hazırlanıyordu, **kapısına hafifçe vurulduğunu** işitti. (88/4)

Kahveye kunduralarını sürüyerek girdiğini fark etti; fakat öyle gönülden takatsizdi ki, toparlanmayı istemedi bile... (119/9)

Naci Bey **yeni gelenleri** prezante ediyordu: Kanuni-i şehir Karnik Efendi, kemani Ligor hocamız, udi İstapan Efendi... Meşhur artist matmazel Roza...' (143/5)

Şimdi bir garaj önünde arabadan ineriz; ben Kani'ye bir pusula gönderir, **akşama kadar gelemeyeceğimi** bildiririm. (181/8)

Belki **bunlara bakarak delikanlıya tutulmuş olduğunu** da anlıyordu: (223/4)

5.1.3.2.9. Nesnesi İsim - Fiil Grubu Olan Cümleler

Yorganına sarılmak istedi. (36/8)

Nihayet çok aydınlık bir dükkan önünde durdu, **serin bir şey içmek** istiyordu.(46/6)

Hilmi Efendi, küçük sultanların artık fazla açığa vurdukları serbest hareketlerini önlemek için, evvela **analarına başvurmayı** münasip buldu.(81/6)

Kıza karşı duyduğu muhabbete kötü hisler karıştırmak istemiyordu; gönlünün kafesinde Seher'den boş kalan yere onu koymuştu, koymaya çalışıyordu.(84/9)

Öbürü hemen **meseleye geçmeyi, diyeceğini bir an evvel söyleyip kurtulmayı** muvafık bulmuştu: (91/3)

İşte şimdi, konsoloshaneye başvurmadan önce **bunlarla görüşmek, vaziyeti anlamak** istiyordu. (105/4)

Son felaket onu çocuğa çevirmişti; yalnız kalamıyor, **hiç istemediklerinin arasına katılmayı, arzu etmediklerini yapmayı** iradesini kullanmaya tercih ediyordu. (122/11)

Mektup alışı, **hayat hakkına sahip oluşu** gösterir, yarın için ümit verir, büsbütün lüzumsuz, hüviyetsiz, rabitasız kalınmadığına alamettir.(147/5)

Daha acayibi, her gece İrfan bahçeye girer girmez gözleriyle arayıp hemen selam verdiği halde bu gece onu görmemezlikten geliyordu; **görmemezlikten gelişini** de adeta belli ediyordu. (164/11)

İrfan ile ahbablığı kesmesini bile temin etti. (166/1)

İrfan **bahçeye gitmeyi** izzeti nefesine uygun bulmuyor; sokaklarda kararsız dolaşıyordu. (170/8)

Yanındaki ile hararetle bir sohbe dalmış görünmeyi tercih etti; fakat kanaati artmıştı, kızın halinde bir değişiklik vardı. (171/8)

Kendisini eski halinde bulmayı ne kadar istiyor... (205/17)

5.1.3.2.10. Nesnesi Açıklamalı Olan Cümleler

On sekizine yeni basmış olan Seher'in vapurda kara gözlerinden pıtrak gibi yaşlar dökerek boynuna sarıldığı zamanı, **ayrılık sahnesini**, düşündü; kenardaki genç memurun ona nasıl çapkıncasına baktığı, sırtıttığı gözünün önüne gelerek, İstanbul sokaklarında terütaze, iratsız, akarsız, cahil bir ana elinde bıraktığı gencecik kızının akıbetinden korktu. (10/1)

Öyle dalmıştı ki *ayaklarının altında deniz, başının üstünde gök olduğunu, rıhtım boyunda taşlara oturduğunu, sabahın yaklaştığını, açlığını, parasızlığını, hepsini*, tamamıyla unutmuştu. (100/2)

Gelecek pazara yeni bir kır gezintisi yaparız, köylerinize bayılıyorum, yine o *ufak kuşlardan* isterim, ***incir kuşu!*** (165/8)

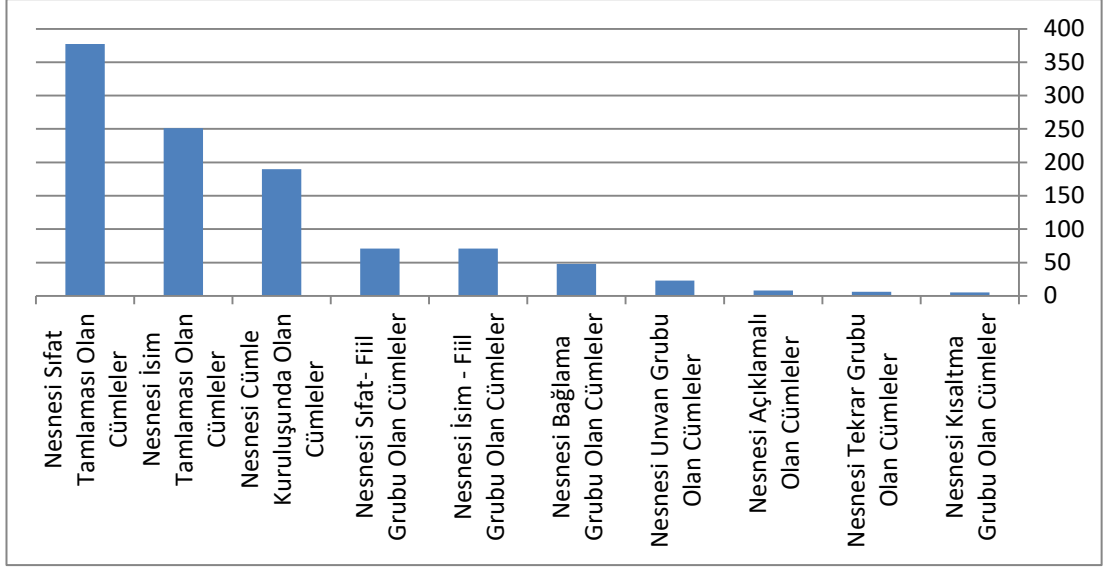
Şüphesiz otele dönünce Kani'ye onları anlattı, “Halep'ten gitmeliyiz, babam geliyor, beni bu durumda görmesini istemem!” dedi; fakat kazanılan altınlardan, bolluktan ikram ve rahattan kendisini mahrum etmek işine gelmeyen aktör, kim bilir ne yaptı, dövdü mü, sevip okşadı mı, ayrılma tehditlerinde mi bulundu, *onu -bu yatkı, pörsük ruhlu kadını-* fikrinden, kararından çevirdi. (165/14)

Ne para, ne eğlence, hiçbirini istemiyorum artık...(206/10)

Neden sonra kendisini toparlayan Apti, bir müddet de hatıralarının yükü altında ezili kaldı, *Beyrut'ta birbirlerine rast gelişlerini, medrese odasına gidişlerini, gazoz satışlarını, şair Deli Kenan'ın ölümünü, dargınlıkları, hepsini*, apaydınlık, çünkü vakalarmış bütün teferruatıyla zihninden geçiriyordu. (229/14)

Tablo: 5.10. Nesnesi Kelime Grubu Olanların Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Nesnesi Sıfat Tamlaması Olan Cümleler	377	35,9
2	Nesnesi İsim Tamlaması Olan Cümleler	251	23,9
3	Nesnesi Cümle Kuruluşunda Olan Cümleler	190	18,1
4	Nesnesi Sıfat- Fiil Grubu Olan Cümleler	71	6,8
5	Nesnesi İsim - Fiil Grubu Olan Cümleler	71	6,8
6	Nesnesi Bağlama Grubu Olan Cümleler	48	4,6
7	Nesnesi Unvan Grubu Olan Cümleler	23	2,2
8	Nesnesi Açıklamalı Olan Cümleler	8	0,8
9	Nesnesi Tekrar Grubu Olan Cümleler	6	0,6
10	Nesnesi Kısaltma Grubu Olan Cümleler	5	0,5
TOPLAM		1050	100

Grafik: 5.10. Nesnesi Kelime Grubu Olanların Dağılımı

Kelime grubu olarak kullanılan nesnelerde de en fazla sıfat tamlaması ile isim tamlaması kullanılmıştır. Ayrıca belirtisiz nesne olarak kullanılan doğrudan aktarma olan cümle kuruluşundaki nesneler de %18,1 ile üçüncü sırada yer almaktadır (Tablo 5.10./ Grafik 5.10.).Nesne ögesinde en çok belirtili nesne kullanılmıştır.

5.1.4. Yer Tamlayıcısı

5.1.4.1. Yer Tamlayıcısı Tek Kelime Olan Cümleler

Hava zaten bir bahar sevinci ile coşkundu; **insana** taze çayır kokusunu aratıyor, fulya ve zerrin demetlerini özletiyordu. (9/1)

Otele uğradı, mektup sordu; bir zarf uzattılar. (33/14)

Geç vakit **medreseye** döndü ve herkes uyumuş bulunduğu için selamlaşmaya, konuşmaya hacet kalmadan soyundu yattı. (35/3)

Biraz sonra, kendisini barakanın içinde yatağına uzanmış, kurtulmuş görünce **Allah'a** şükrediyor:(46/15)

İnsan **burada** ölmez.(50/6)

Artık Şehzade'nin iki taze haremi ve iki genç kızı **ondan** kaçı göçü kaldırmışlardır.(73/5)

Manalı, manalı **yüzüme** bakıyordu, “ne duruyorsun, işte hazırım, bekliyorum, koca köşkte yalnızız, oda loş, daha uygun zaman bulunur mu?” diyor gibiydi...(99/15)

Tekrar **misafirine** döndü ve pek sevdiği, içinde büyük manalar tevehhüm ettiği anlaşılan “alelanya” tabirini ikide bir kullanmaktan geri kalmayarak basmakalıp, uzun bir övünmedir tutturdu. (109/14)

Çiftlik işi bozuldu, diye yazacaktı, ben de **İstanbul'a** dönüyorum. (166/11)

Hatta bir aralık **ruhunda** daha çirkin bir arzu kabardı: (183/8)

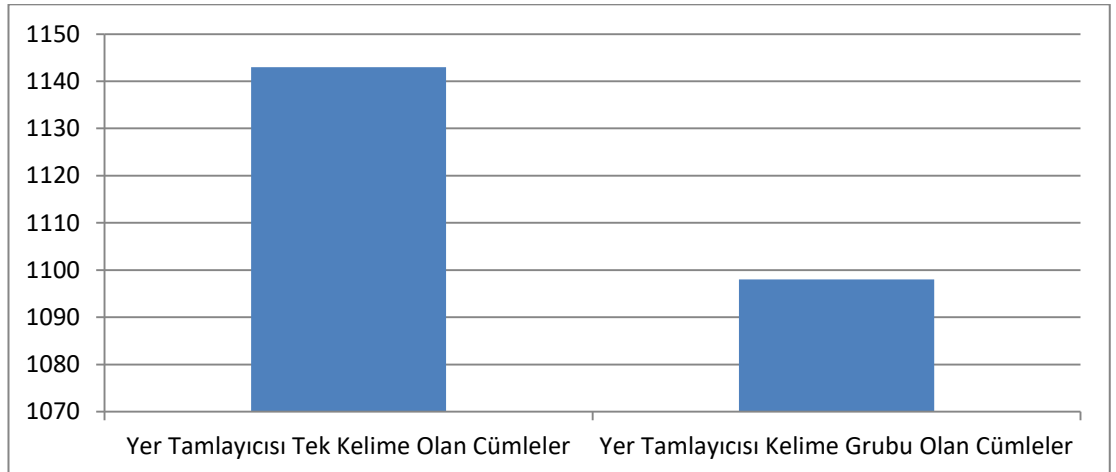
İşte saz takımı **sahnedeki** bir peşrev çalıyor, işte eğlence başlıyor. (214/8)

Neden sonra **içeriden** bir nalın tıkırtısı duyuldu ve ölgün bir ışığın camlarda yanıp sönmeye dolaştığı görüldü. (228/2)

5.1.4.2. Yer Tamlayıcısı Kelime Grubu Olan Cümleler

Tablo: 5.11. Yer Tamlayıcısının Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Yer Tamlayıcısı Tek Kelime Olan Cümleler	1143	51,0
2	Yer Tamlayıcısı Kelime Grubu Olan Cümleler	1098	49,0
TOPLAM		2241	100

Grafik: 5.11. Yer Tamlayıcısının Dağılımı

Tek kelimeden oluşan yer tamlayıcısı ile kelime gruplarından oluşan yer tamlayıcısının oransal olarak birbirine çok yakın kullanılmıştır (Tablo 5.11./ Grafik 5.11.). Diğer ögelerde olduğu gibi aralarında fazla bir fark yoktur. Tek kelimeden oluşan yer tamlayıcıları genellikle kısa cümlelerden oluşmaktadır. Kelime grubu olan yer tamlayıcılarında ise en çok belirtili isim tamlaması kullanılmıştır.

5.1.4.2.1. Yer Tamlayıcısı Sıfat Tamlaması Olan Cümleler

Kolay ve çabuk gidebilmeleri için caddeden ayrılıp **yan sokaklara** saptılar.(19/14)

Çopur Apti: “Sabah ola, hayrola!” temennisiyle **kirli şiltesine** uzandı.(27/6)

Kalktı, yolunu değiştirdi, **büyük caddelere** çıktı. (31/7)

Hem kendisi öbürleriyle atışırken **o marazaya** karışmamıştı; şimdi yüzü hatırına geliyordu, üzüldüğü çehresinden belliydi. (34/8)

Dönüşte, pencere kenarına bırakmayı âdet edindiği testideki suyu ılık bulduğu için tekrar çıktı, **açık bir dükkândan** buz alıp geldi.(64/4)

Büyük salonda karşılaşmıştık; pencereyi açmak istiyordu da gücü yetmiyordu, yardım için yanına gitmiştim, çerçeveyi zorlarken onu tesadüfen kollarımın arasında bulmuştum, titremeye başlamıştım, sıyrılıp kurtulmak istemişim. (99/13)

Hilmi Efendi **bütün bu yarı rümuşlu sözlerden** şunu anlamıştı: (107/20)

Güneş, toz, rutubet birbirine karışarak ikindi ışığı **sulu bir yaldıza** benzerdi. (110/7)

Nihayet tekrar gece oldu, şehir halkı serin rüzgarla beraber eğlence yerlerine dağıldı, **her taraftan** saz sesleri yayıldı. (170/7)

Herkes bilmezdi ama ona tutkundu; bir aydan beri gizli münasebetteydiler, **şehir dışındaki köşkte** buluşurlardı.(172/4)

Kani **bir yerde** bekliyor da.(205/2)

5.1.4.2.2. Yer Tamlayıcısı İsim Tamlaması Olan Cümleler

Fakat aksi gibi **Rodos önlerinde** rüzgar düştü; **Kıbrıs açıklarında** ise ılık bir bahar havası başladı; etrafa hoş ve olgun bir koku, yeni kesilmiş geçkince bir karpuz kokusu yayıldı. (7/5)

İzmir zaferinden fayda ummuyorlar, **sulh konferansının lehte haline** imkân görmüyorlardı.(26/11)

Irgatbaşı Boğos Ağa, **hurmanın gölgesinde** çömelmiş sigara sarıyordu.(41/2)

Odanın havasında acayip bir durgunluk, bir yüklülük vardı; kurtulmak için ilave etti.(78/4)

Sonra elini **iç cebine** soktu, bir ufak defter çıkardı, sayfalarını karıştırdı, okudu.(106/1)

Öteki tekrar defterini çekti, **sütunlardan birine** yine göz gezdirdi:(109/7)

Öteki, **karyolanın birinde** sızmış, ağzı yarı açık, ara sıra homurdanır gibi horlayarak uyuyor. (154/8)

Yalnız kalınca İrfan yürümek kudretini bulamadı, **caddenin kenarına** mihlandı. (174/2)

Masanın üstüne kartpostal büyüklüğünde bir fotoğraf koydular. (210/19)

Selam verdiği zaman şafak sökmüştü; **Hilmi Efendi'nin cesedi üstünde**, kanatları mor yaldızlı iri sinekler uçuşuyordu.(230/11)

5.1.4.2.3 Yer Tamlayıcısı Unvan Grubu Olan Cümleler

Yaklaşan sandalların tenteleri **Hilmi Efendi'ye** Hıdrellezde, Kağıthane'ye giderken güneşliklerini takan İstanbul kayıklarını hatırlattı. (8/14)

O asker, Yunan'ı denize döktü; ecnepleri memleketten dışarıya attı, devlete istiklal kazandırdı, Lozan'da murahhaslarımız **Lord Curzon'a** söz söyletmiyorlar, hep askerlerimiz sayesinde''... diye başladı; ağzını açtı, gözünü yumdu.(32/16)

Daim Bey'e, müşterisi olduğu baklavacı, vakayı duyunca, iki altın vermiş, “Cenazeye harcayın!” demişti; Apti de üç yüz frankla dönüyordu. (39/2)

Acaba ertesi günü için **Boğos Ağa'dan** izin istese miydi? (48/15)

Bir müddet, o da dört yana, Mısır'da Şehzade'ye, Beyrut'taki otelciye Lübnan dağındaki Maruni papazına, **Çopur Apti'ye**, şuna buna, durup dinlenmeden uzun mektuplar gönderdi; hatta Hindistan'daki mihracenin vekilharçlarına bile Farisi ibareli ve talik hatlı nameler yazdırttı. (148/3)

İşte Seher, **Hilmi Efendi'de** böyle bir yara açmıştı; kader hükmünü vermişti.(218/13)

5.1.4.2.4. Yer Tamlayıcısı Bağlama Grubu Olan Cümleler

Hem asıl tuhafı, **sade gözlerinde değil, kulaklarında** da bir değişiklik, bir kavrayış buluyordu. (29/9)

Şimdi, evde paranın azalması üzerine **sultanlara da, kadın efendilere de** bir acıma duyuyor.(84/10)

Çoktandır Beyrut'ta, şuraya, buraya uğramaya, bakkal dükkanlarında izzet, ikram görerek oturmaya ve Türkçe bilen esnaf ile konuşup kolayca, vakit geçirmeye öyle alışmıştı ki boş dolaşamadı, biraz kendini toparlamak için yine bunlardan birinin mağazasına girmeye karar verdi. (93/11)

Bütün gün konuşmadı; ama **gözlüklü İhsan ile arkadaşlarından** da ayrılmadı.(119/11)

Yavaş yavaş **otelde ve yastıkta** sesler dindi. (144/22)

Keramettin gibi, çoğundan mukabele görmedi; bazısından gelen cevaplar ise **dört satırlık yavan sözlerden ve samimiyetsiz selamlardan** ibaretti. (148/4)

Sonra bizim memleket **açlık, yokluk, altınla gümüşe** özlem çekiyor.(150/6)

Bu ricayı reddetmek *İrfan'ın merhametli yüreğine ve uysal huyuna* uygun düşmezdi; o, kadınları hasta ve çocuk telakki ederek, acıyarak, daima erkek yardımına muhtaç bilerek seven erkeklerdendi. (156/19)

Zira bahçeden hiddetle, kederle ve kirli bir sevginin itirafıyla döndüğü gecenin ertesi günü, akşama kadar *ne Seher'den ne de Kani'den* hiçbir ses çıkmamıştı; her dakika bir haber geleceğini ümit ettiği için de saatlerini ıstırapla geçirmişti. (170/6)

5.1.4.2.5. Yer Tamlayıcısı Tekrar Grubu Olan Cümleler

Banka? Acayip yer! *Yanı başında* öyle mutlu insanlar yaşıyor ki, o binanın merdivenlerinden çıkıyorlar, camlı, ağır kapısını itip içeriye giriyorlar; bir kağıt, birkaç işaret, imzalar; sonra veznedarın uzattığı bir deste banknot! (34/16)

Etrafında göğüs bağı açık, bacaklar çorapsız, ayaklarında ponponlu terlikler bir sürü kadın dolaşüyor; gazoz içiyorlar, birbirleriyle şakalaşıyorlar ve *gelip geçene* laf atıyorlar. (46/8)

Çıkıp kurtulmak için *sağa, sola* döndü, hep aynı hal. . .(46/9)

Sen onların uğruna *yerinden yurdundan, evinden barkından* oldun; nen varsa kaybettin, gurbet illerine düştün sürünüyorsun.(68/4)

İrfan *içip içmemekte* tereddüt ediyordu. (137/11)

Kaçgöç zamanında bile o, erkekten ürkmeydi, *kapı komşularına* amca, dayı, ağabey, unvanları vererek hepsiyle senli benli konuşur, laf atar, şakalaşırdı. (138/5)

Bir müddet, o da dört yana, Mısır'da Şehzade'ye, Beyrut'taki otelciye Lübnan dağındaki Maruni papazına, Çopur Apti'ye, *şuna buna*, durup dinlenmeden uzun mektuplar gönderdi; hatta Hindistan'daki mihracenin vekilharçlarına bile Farisi ibareli ve talik hatlı nameler yazdırttı. (148/3)

Ben, çoğu zaman, pazartesileri *alışverişe* giderdim. (176/4)

Gece, Devlet Reisi'nin yanında İrfan'ı doğrudan doğruya kendisinden sorarım'' kararını verdiği için biraz sakinleşti, **şundan bundan** konuşmak imkanını buldu.(212/18)

Bahis hoştu ve muhite uygundu; buzlar çözülüyordu; birbirlerine yaklaşmışlardı; **el ele** tutuşmuşlardı bile...(226/8)

5.1.4.2.6. Yer Tamlayıcısı Kısaltma Grubu Olan Cümleler

Sultan Hamit zamanında, tahsili yerinde olduğundan **neferlikten yazıcılığa** alınmış, inşaata geçmiş, yüzbaşılığa kadar ilerlemiş, Meşrutiyette Yemen'e gönderilmişti.(12/4)

Daha doğrusu **aklının erer gibi olduğu şeyi itiraftan** çekiniyordu.(166/21)

Başladılar çetrefil Türkçeleri ve beyaz tebessümleriyle **Hilmi Efendi'ye iltifata...** (169/7)

Ha, evet, o dostumuz da **bir afivden istifadeye** layıktı, ve lakin... (225/15)

5.1.4.2.7. Yer Tamlayıcısı Sıfat- Fiil Grubu Olan Cümleler

Daha mart içinde bulundukları halde her taraf yaz manzarası almıştı: Tenteler gerilmiş, güneşlikler asılmış, buzlu gazozlar portakal ve demirhindi şerbetleri, dondurmalar satılıyor, **keten elbise giyenlere, ceketlerini kollarına alıp dolaşanlara** rastlanıyordu. (18/2)

Bizimle oturduğuna bakma Yüzbaşım, o mangır tutuyor.(25/2)

Geceleri de barakada yatarak yapı yerini beklediği için otel ve ev derdinden kurtulmuştu, **asıl medresedekilere muhtaç kalmadığına** seviniyordu. (43/8)

Gözlüklü İhsan'ın komiteci vaziyeti almasına da itimat etmeyiniz; belki de muhalif görünerek etrafındakileri kontrole memur edilmiş bir gizli ajandır; aileniz hakkında size getirdiği cevap, daha çok **hükmet kanalından temin edilmişse** benziyor. (126/2)

Bana öyle geliyor ki, orada senelerden beri tatmadığım bir istirahate kavuşacağım, çocuklaşacağım, *yeniden doğmuşa* döneceğim. (156/3)

Asıl adımla sahneye çıkmadığıma ne kadar isabet etmiştim, Nevber? (161/12)

Halbuki tekrar katılaşırlar, renkten renge girerler, *çiçek açmışa, taze yaprak vermişe*, yaprak dökümü zamanına, *kar yağmışa* dönerler; dört mevsim, yarım saatte üzerlerinden geçer, gider. (162/11)

Aldanmamak için onu üç sarrafa gösterdi, sonunda *iki kuruş fazlasına verene* bozdurdu, sonra danışa danışa Devlet Reisi'nin indiği otele gitti. (208/3)

5.1.4.2.8. Yer Tamlayıcısı İsim - Fiil Grubu Olan Cümleler

Oynakça demeye cesaret edemiyordu ama biraz hoppalığını sezdiği, üzüldüğü Seher, gurbette en belli başlı derdi olacaktı. (10/2)

Üstünü, başını da yoklamaya başlamışlardı. (11/7)

Nuri Hoca araya girmiş, *sırtını okşamaya* başlamıştı.(33/4)

“Daha ikiye bile gelmemiş!” dedi; o, *alaturka saat kullanmaktan* vazgeçmemişti.(45/15)

Denilebilir ki *İstanbul'dan çıkarılışına, serbest hayata katılışına, herkese benzeyip istediğiyle düşüp kalkışına* memnundur.(76/8)

İstiyordu ki ikide bir, kakavan halayıklardan yakasını kurtarsın, delişmen küçük sultanlardan kurtulsun, gelsin, ama böyle resmi vaziyette değil, senli benli, şımararak ve sokularak Hilmi Efendi ile gevezelikler etsin, vücuduna sürünsün, sürtünsün, gurbet füturunu yüreğinden atsın, odasına her girişi azıcık *yurda dönüşe* benzesin, rahatlasın! (78/11)

Artık sahneye de arkasını çevirmişti; misafiriyle *başka bahislere dalmaya* çalışıyor; fakat bir türlü zihnindekileri atamıyordu. (173/6)

Bunların bir kısmı tamamen hususi hayatına, gizli aşklarına ve hastalıklarına, zararlı düşkünlüklerine, içki, kokain ve fuhuşa aitti; öbür kısmı **babasının Halep'e gelişine** taalluk ediyordu, çarçabuk halli lazım gelen bir meseleye... (183/2)

Kadın, belli ki **yeniden sokağa çıkmaya** hazırlanıyor. (204/13)

Seher de o hem canlı, hem takatsiz şehvet bakışlarından ürpermeler duymakla beraber, sanatı icabı, tiksинmesini gizliyor, diller döküyor, **neşeli görünmeye** çabalıyor: (226/11)

5.1.4.2.9. Yer Tamlayıcısı Açıklamalı Olan Cümleler

Nihayet, Beyrut'a ayak bastığının yirminci günü **eski bir tanıdığa, kendine benzer birine** rast geldi.(17/3)

Kızın çehresi bahçeden ayrılmadan evvel, havuza eğilip ağlamaktan kızarmış gözlerini yıkadığı için, makyajsız kalmıştı; ayrıca, kederden, uykusuzluktan da büsbütün değişmişti; **başka birine, bir ahretliğe** benziyordu; bön, yalın, az manalı idi. (163/7)

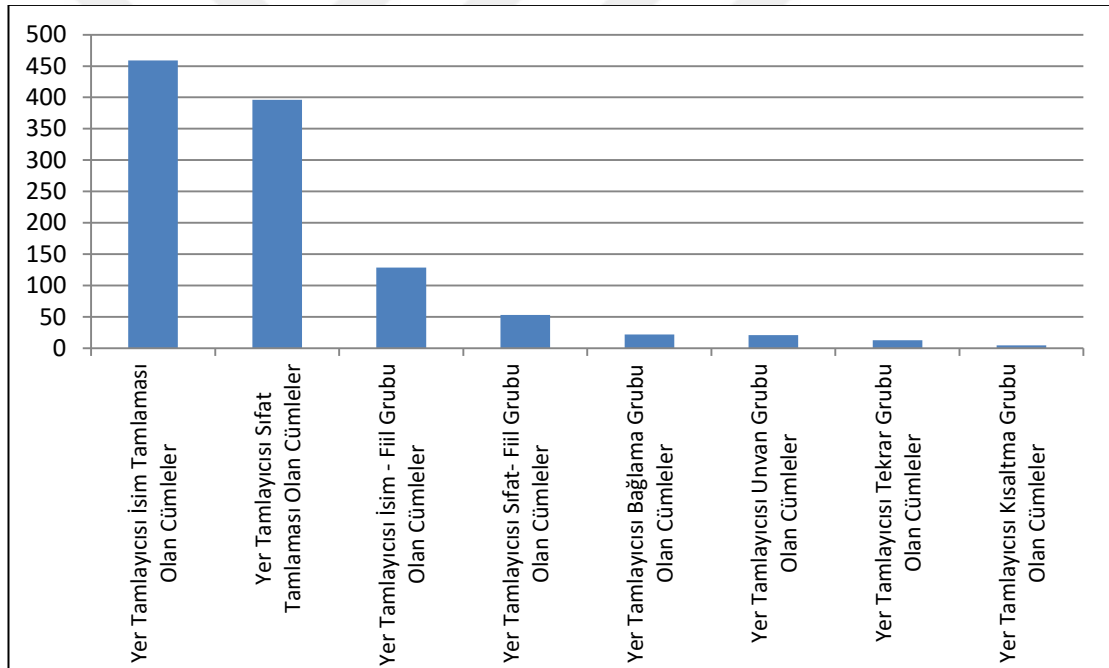
Fakat hemen kalkıyor, arabaya yetişiyor, bir daha sarılıyor, her iki eliyle sarılıyor ve Seher'in bu sefer ayaklarıyla karnına tekmeler vurmasına aldırmayarak nihayet **kanepeye, yanına**, düşüyor, mırıldanıyor: (180/14)

Çuval ve kazevi kokuyor; **kenarda, bir camakanlı bölme arkasında** roman kahramanı, mor mürekkebi pelteleşmiş, tozlu hokkasına ucu yosun tutmuş kalemını banarak sarı yapraklı defterine rakam döküyor, kar yerindedir, sıhhattedir; Bakırköy'deki taze karısı ise, akli fikri kocasında, rahat bir aşkla akşamı beklemektedir. (197/14)

Hilmi Efendi, **yeni tanıştığı üç gençten yüzü kendisine en sevimli gelene, en fazla Türk çehresini andırana** sordu: (212/2)

Tablo: 5.12. Yer Tamlayıcısı Kelime Grubu Olanların Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Yer Tamlayıcısı İsim Tamlaması Olan Cümleler	459	41,8
2	Yer Tamlayıcısı Sıfat Tamlaması Olan Cümleler	396	36,1
3	Yer Tamlayıcısı İsim - Fiil Grubu Olan Cümleler	129	11,7
4	Yer Tamlayıcısı Sıfat- Fiil Grubu Olan Cümleler	53	4,8
5	Yer Tamlayıcısı Bağlama Grubu Olan Cümleler	22	2,0
6	Yer Tamlayıcısı Unvan Grubu Olan Cümleler	21	1,9
7	Yer Tamlayıcısı Tekrar Grubu Olan Cümleler	13	1,2
8	Yer Tamlayıcısı Kısaltma Grubu Olan Cümleler	5	0,5
TOPLAM		1098	100

Grafik: 5.12. Yer Tamlayıcısı Kelime Grubu Olanların Dağılımı

Özne ve nesnede olduğu gibi kelime grubu olarak en fazla isim tamlaması ve sıfat tamlaması kullanılmıştır. Özne ve nesneden farklı olarak bu tamlamaları fiilimsi grubu takip etmiştir (Tablo 5.12./ Grafik 5.12.). Bu fiilimsi grupları içerisinde yer tamlayıcısı olmaya en müsait fiilimsi grubu olan isim fiil grubu kullanılmıştır.

5.1.5. Zarf Tamlayıcısı

5.1.5.1. Zarf Tamlayıcısı Tek Kelime Olan Cümleler

Şimdi de kızı aklına gelmişti. (9/7)

Arabasız gezmiyorlar, heriflere polisler selam duruyor.(22/9)

Tekrar mecalsizlik, üzgünlük duyuyordu; içinde fena haber alacağını bildiren bir ürkme vardı. (31/9)

Hele Suzidil'in farkına varmasını **hiç** istemiyordu. (88/2)

Ee, ötesini oku, **ne** duruyorsun? (112/13)

Son felaket onu çocuğa çevirmişti; **yalnız** kalamıyor, hiç istemediklerinin arasına katılmayı, arzu etmediklerini yapmayı iradesini kullanmaya tercih ediyordu. (122/11)

“Prova yapıyorlar,” dedi, bunlar artisttirler, yeni havaları meşk ediyorlar, **geceleri** bahçede çalışırlar. (132/5)

Bunu bekledikleri hissedilen hanedan kişilerin meclisi karıştı; içlerinden biri kısa boylu, tıknaz, terbiyeli adam **hemen** yanına gelmişti. (141/10)

Yarım saat ötedeki bir kır kahvesinde **belki** bulabilirlerdi...(184/10)

Saat kulesi önünde otomobilden indi; meydanın gece manzarasını tanımaktan **azıcık** ferahlık duydu. (203/15)

Her taraf **yeni** sulanmış, tertemiz, sessiz, hoş...(212/21)

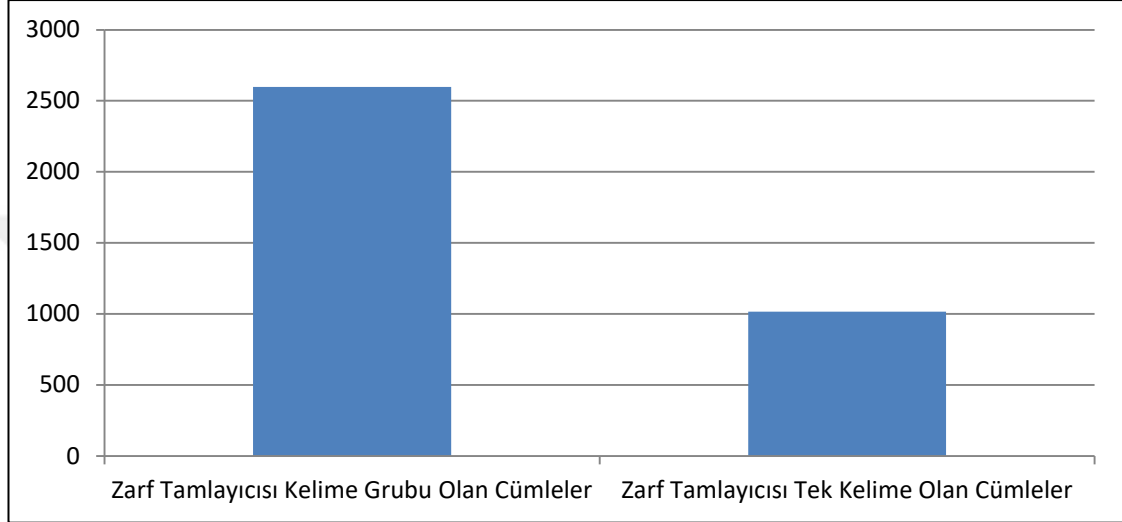
Seher **fazla** ısrar etmedi. (222/12)

5.1.5.2. Zarf Tamlayıcısı Kelime Grubu Olan Cümleler

Tablo: 5.13. Zarf Tamlayıcısının Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Zarf Tamlayıcısı Kelime Grubu Olan Cümleler	2597	71,9
2	Zarf Tamlayıcısı Tek Kelime Olan Cümleler	1016	28,1
TOPLAM		3613	100

Grafik: 5.13. Zarf Tamlayıcısının Dağılımı

Burada da zarf tamlayıcısı kelime grubu olanların birinci sırada olduğunu, tek kelimedenden oluşan zarf tamlayıcısının ise ikinci sırada kullanıldığını görmekteyiz(Tablo 5.12./ Grafik 5.12.). Tek kelimedenden oluşan zarf tamlayıcısı sözcük türü zarf olarak kullanılan sözcüklerden oluşmaktadır.

5.1.5.2.1. Zarf Tamlayıcısı Sıfat Tamlaması Olan Cümleler

Pek göstermezdi ama **bu yıl** ellisine basmıştı.(12/2)

Bir arkadaşına kavuşmanın ilk neşesiyle, işte, gurbüzlüğünü yeniden hissediyordu; vücut, felakete aldırmayarak, **ilk fırsatta** ona ihtiyaçlarını bildiriyordu.(21/2)

O sabah da, işte, bir noktası bile değişmeyen bu ferah rüyadan uyanmıştı; hafiflik hissediyordu; sigarasının lezzetini bulmuştu; henüz sıcak basmadığından limana inince denizden ve esen deniz rüzgarlarından da zevk aldı. (29/6)

Hele **bir saat** uyku kestir, burada ikindi üzeri yatıp dinlenmek adet!(52/9)

Ayrılmak üzere kalktıkları zaman ayakta duracak halde değildi. (58/6)

Bütün gün konuşmadı; ama gözlüklü İhsan ile arkadaşlarından da ayrılmadı.(119/11)

“Kendinizi fazla üzüyorsunuz, **bu gece** fazla içlisiniz, Nevber Hanım!...”(160/5)

Hilmi Efendi'nin işi kavrayarak verdiği falsosuz cevaplar Devlet Reisi'nin hoşuna gitmiş ve beklediği tesiri yapmış olacak ki, **veda için ayağa kalktığı zaman** onu durdurmuştu: (169/4)

O dakikaya kadar ayrılmaktan, uzağa düşmekten korktuğu, sevgi ve minnettarlık beslediğini sandığı şoförden kuru bir teşekkür ederek, birdenbire **yabancılaşmış halde** ayrıldı. (204/1)

Son zamanlarda filvaki gazeteler barlarda çalışan, dansöz, aktris olan kadınlardan bahsediyorlardı ama bunların asılları, nesilleri neydi bakalım? (214/2)

O sırada kapı vuruldu, içeriye yaver girdi. (224/5)

Selam verdiği zaman şafak sökmüştü; Hilmi Efendi'nin cesedi üstünde, kanatları mor yaldızlı iri sinekler uçuşuyordu.(230/11)

5.1.5.2.2. Zarf Tamlayıcısı İsim Tamlaması Olan Cümleler

Meşrutiyetin üçüncü senesinde taburuyla Yemen'e gönderilirken Beyrut'ta bir hafta eğlenmiş, hem şehri görmüş, hem de Cebel köylerinde gezintiler yapmıştı. (7/8)

Öğle paydosunda dertleşmişlerdi. (42/9)

Hep bir ağızdan “hoples!” diye haykırırlar, **neşe içinde** vedalaşırlardı.(77/2)

Yola çıkalı seneler geçti sanıyor; halbuki **eylül başında** hareket etmişlerdi; şimdi teşrinisanı ortası... (118/8)

Her zamanki gibi beraber oturdular, namaz kıldılar, **nehir boyu** yürüdüler.(119/12)

Onun zamanında kadın oyuncular ya Ermeni idi, ya Rum... (152/10)

Seninle bir otomobile bineriz, istersen Antakya'ya yahut İskenderun'a gideriz; bir yerde baş başa öğle yemeği yeriz; arzu duyarsak bir yayla otelinde öğle uykusuna da yatarız ve **kahve saatinde**, geç vakit Halep'e yetişiriz.' (181/9)

Gözlerin ikinci buluşmasında hiddet yerine yüzüne bir hafif yumuşaklık vermeyi daha munasip görmüş, üçüncüsünde gülümsemişti. (191/6)

Teşrin başlangıcı Halep'te akşam, rüzgarsız olur, fakat sıcak kesilmiştir. (211/17)

Boğuşmalar sırasında Reis'in bembeyaz, sert kolalı gömleğinin pırlanta düğmesi yerinden oynamıştı; koltuğa soluk soluğa oturduğu zaman bu katı gömlek ön yırtmacından açılıyor, içinden incecik pembe ten fanilas ve göğsünün kıllı loşluğu seziliyordu. (227/6)

5.1.5.2.3. Zarf Tamlayıcısı Bağlama Grubu Olan Cümleler

Hem eski asker, hem Türk olmasından mı kuşkulanmıştı? (11/5)

Sanki vücudunda kalan can gözlerine üflenmiş, orada birikmiş, **kah alevlenip kah karararak** eriyor, tükeniyordu.(30/9)

Dul sultanın yirmisine basmış haşarı, kara cahil bir oğlu vardır; ömrü barlarda, gazinolarda **içki, dans ve kadınla** geçiyor.(85/16)

Yola **isteksizce değil, tamamıyla kayıtsızca** çıktı. (122/12)

Her çan darbesi havada, bir masa üzerinden yuvarlanıp yere düşen, ayarı halis bir lira sesiyle sanki **hem çınlayarak, hem parıldayarak** yankılanıyor. (149/10)

Bir aşağı, bir yukarı dolaşmaya başladı. (179/15)

Kızın tuvaleti ise bumburuşuktu; iskarpinsiz kalan ayağıyla yaralı bir kuş tavrı almış, şakadan somurtuyor, **utanmış ve öfkelenmiş** görünüyordu. (227/7)

5.1.5.2.4. Zarf Tamlayıcısı Edat Grubu Olan Cümleler

Sabaha karşı Beyrut göründü.(7/1)

Aynaya bakınca karşısında, muhakkak, bir bilmediğini, başka yüz taşıyan birini göreceğine ***o kadar*** inanmıştır ki düşünürken ***bir yabancıya sır veriyormuş gibi*** üzülüyor, susmak, yani düşünmemek istiyor. (14/8)

İnsan ***üç gün önce olsun başınızın çaresine bakın, diye*** haber vermez mi? (31/14)

Onu burada bulacağına ihtimal vermediği için evvela, ***bir başkası çıkar korkusuyla*** konuşup konuşmamayı kestiremedi; fakat ***ümitle*** yaklaştı.(47/7)

Tüten bir odun parçası gibi dumanını ***kendisiyle beraber*** sürükler. (113/18)

Kızının utandırıcı hareketini öğrendikten sonra keder, ***yaşını belli etmeyen çoğu sağlam geçkinlerde yaptığı gibi*** onu, birdenbire çöktürvermişti.(119/6)

Zaten ***öğleye doğru*** uyanmıştı; robdöşambriyle sofadan geçerken, arkasında kimono, odasındaymış gibi kayıtsız dolaşan matmazel Roza'ya rast geldi; selamlaştılar. (145/4)

Eğlence yerlerinden dönen halk, ***evine gitmeden evvel*** acıktığını duyar ve kebabçılarla tatlıcılara uğrayarak ***sarhoşluğun verdiği bir iştahla*** lüzumsuzca karın doyururdu. (154/6)

İrfan bu teminattan ve teminattan ziyade kızın güvenli, iradeli halinden rahatlık duydu; ***öğleye kadar*** yattı, ***öğleden sonra çiftlik işleriyle*** uğraştı. (164/6)

İrfan ***gözlerini kapamış olduğu halde*** sordu: (188/3)

Yanındaki uyuyan erkeğe pek bağlı, pek muhabbetli ve sadıkmış gibi yarı hiddetle başını çevirdi. (191/5)

İşleri tam yoluna girerken İstanbul'a dönemezdi; Seher ise, ***ummadığı bir sinema hayatı sürdürdüğünden dolayı,*** Halep'ten ayrılmak istemiyordu. (198/9)

5.1.5.2.5. Zarf Tamlayıcısı Tekrar Grubu Olan Cümleler

İskelelere uğramak şartıyla en çoğu bir haftada alınan bu yolu, kereste yüklü, şilep bozması, küçük, köhne vapur -dosdoğru geldiği halde- ancak on günde, **güç bela** aşabilmişti. (7/2)

Beyrut müftüsü, Allah razı olsun, yarı yıkık bir medreseyi **besbedava** bize veriverdi.(22/4)

Yolcular, memleketlerine ve bekleyenlere kavuşmak neşesiyle **acele acele** eşyalarını topluyorlardı.(8/6)

İki haftadır Beyrut içinde **dalgın dalgın, miskin miskin** dönüp dolaşıyor; masraf olmasın diye, çoğu vakit şehrin kenarlarında, deniz kıyılarında, muz ve portakal bahçelerini çeviren hendeklerde izbe yerler bularak saatlerce, tek başına oturuyor, düşünüyor, uyukluyor. (14/4)

Ferah ferah yüz şişe satarsın, iki yüz onluk, yani elli kuruş... (27/10)

Ara sıra farkına varıyor ve yaşamıyorum, zihnimden geçiriyorum sanıyor.(34/6)

Maraş'ta vaktiyle bir menfi tahrirat müdürü vardı, **can ciğer** ahbaptık, çoluğu çocuğu bizim evde vakit geçirirdi, içtiğimiz su ayrı gitmezdi; ikide bir «Bu da geçer yahu!» der, ümidi kesmezdi...(42/10)

Bütün aylığını birinci günü kumarda tüketir, yine de işin içinden sıyrılır, **borç harç** mükemmel yaşardı; ama olacağı belliydi. (38/14)

Sen o şüpheli günleri **zar zor** atlattın, cevherini gösterdin, ilişme gitsin!(44/4)

Yan yana, o biraz önde, Hilmi Efendi geride, kahveden çıktılar. (110/4)

Gitgide mecliste ancak mahrem kimseler kalmıştı. (169/8)

Birbirleriyle, orada geçirdikleri eğlence hayatını anlatmak müsabakasına giriştiler, meşhur semtleri, gazinoları, otelleri, **lüzumlu lüzumsuz** anıyorlar; coşuyorlardı. (210/8)

Bahis hoştu ve muhite uygundu; buzlar özölüyordu; birbirlerine yaklaşmışlardı; **el ele** tutuşmuşlardı bile...(226/8)

5.1.5.2.6. Zarf Tamlayıcısı Kısaltma Grubu Olan Cümleler

şeyh, sonu gelmez bir ibadet, tespih niyaz halinde, **gözleri kapalı**, okuyor, üflüyordu. (15/4)

Sonunda bunlara bir de Japonyalı karıştı; kemikten oyulmuş minimini fil, horoz, tavus kuşu gibi ufak tefek satıyordu; bunlar öyle zarif, sevimli, ustaca yapılmış süslü şeylerdi ki, bir gün kızına vermek gibi uzak imkansız bir ümitle, Hilmi Efendi'ye **ikide bir**, satın almak arzusu veriyordu. (15/6)

Daha sonra, tanımadığı iki gence oturup hayatının, yabancılar üzerinde hem kendisine, hem de milletine karşı iyi bir tesir bırakmayacağı mahrem noktalarından bahsetmesinden utanma duydu; bütün gün **suratı asık** alıştı.(59/3)

Lübnan köylerinde, üç odalı, yeni yapı, tertemiz, ferah bir ev; parmaklıklarına yaseminler sarılmış, sundurmasına çamların dalları uzanmış; hem gölge, hem ışık içinde, hem serin, hem ılık bahçesinde bir kilim seriliyor, otururken **başından aşağı** turunç çiçekleri dökölüyor ve ciğerlerine denizin iştah açan havası doluyor. (35/1)

Kıyafetini değiştiriyor, huduttan giriyor, Anadolu'yu yayan, **köyden köye** geçiyor, nihayet İstanbul'a varıyor... (116/17)

Tahminimden de fazla rezilmiş, cifeymiş! (173/13)

İnsanlarda saadetten ziyade felaketi daha kolay, hiçten bir işaretten bile anlayıvermek kabiliyeti vardır, sevinilecek şeyi **teyide muhtaç** buluruz da fenaya hemen inanırız, tafsilata lüzum görmeyiz. (195/2)

5.1.5.2.7. Zarf Tamlayıcısı Zarf- Fiil Grubu Olan Cümleler

Ege denizinde mevsim fırtınalarını yerken Hilmi Efendi, bir aralık ümide kapıldı. (7/3)

Bir karışıklığa uğramıştı, *yarın işler düzeliş heyecan yatışınca* elbette derdini anlatacak, elbette bu yanlışlık düzelecekti. (13/11)

Şair, *çayına kuru dilimini batırarak* feragati nefse dair Arapça, Acemce şiirler mırıldanıyor ve *bunların anlaşılmadığını görünce karnını doyuranlara bakıp*, Tevfik Fikret'in Han-ı Yağma'sını gürlleterek okuyordu. (26/5)

“Gurbette hastalık... İş kötü!” diyor, *vücudunu, gittikçe artan bir sıcaklığın kapladığını duyarak* hararetinin yükseldiğini ve muhakkak hastalandığını anlıyordu.(64/16)

Bütün bu vaka *akşama kalmadan* bitiyor ve sabahleyin Lübnan tepelerinde kaygısız ve sarhoş, Frenk karılarını bağrına basarak doğuşunu seyrettiği güneş, aynı güneş, mezarının başında batıp gidiyor.(94/2)

Bu muganniyelerin musiki sanatı itibariyle değerli olan aşk kasideleri, o “yaleyl!” ler biter bitmez, henüz gönüllerde temiz duyguların tesiri dinmeden bizim Nevber “Turnam! Turnam!” yahut “Benim yarım şıktır, şık!” kantolarıyla, bahriye çifte tellileriyle bir sahneye fırlıyor, bir çalkanıyor, bir hoppalığa başlıyor, yer yerinden oynuyor. (151/10)

Yurduna dönmek imkânsızlığı, müracaat ettiği konsoloshaneden uygun cevap alamamak suretiyle, belirdi belireli bütün muhabbetini, hasretini, ateşini Suzidil'e hasretmişti. (175/7)

Yaver, efendisinin sözünü kesmek cesaretini gösterdi; onun zevkine hizmet için bir şey söylemek iktiza ederse, *hoşuna gideceğini bildiğinden* biraz laubali hareket edebilirdi: (225/10)

5.1.5.2.8. Zarf Tamlayıcısı Cümle Kuruluşunda Olan Cümleler

Hayır, Kenan'ın akıbetinden alınacak ders de vardı, *yarından tezi yok*, her tarafa herkese başvurmalı, ne yapıp ne etmeli, bir iş bulmalıydı.(38/8)

On güne kalmaz, inşallah size afiyet haberlerini ulaştırırım.(108/13)

Bir seneye yakındı, posta ile alakası kesildiğinden zarf açmanın ve bir zarf üzerinde kendi adını yazılı görmenin yabancıısı olmuştu.(147/2)

Bir haftaya kalmaz, hepsini temizlerim; o vakit gelsin, izimi bulamaz. (161/11)

5.1.5.2.9. Zarf Tamlayıcısı Açıklamalı Olan Cümleler

Mademki kesesi bomboştu, artık otelde kalmak ve boş gezmek doğru değildi; **hemen bugünden tezi yok**, kendisi de Enderunu Hümayun’a taşınmalıydı.(22/1)

Çopur Apti bir aralık kayboldu; sonra *tahin ile nohut ezmesinden yapılmış, üzerine maydanoz ve nar taneleri gezdirilmiş bir nevi yerli yemeğiyle*, “**hummus**” ile döndü: (26/1)

Daha o tarihte, **yani 1924'te** tramvay, elektrik, asfalt, modern binalar yoktu; eğri büğrü parke taşlarının nal ve demir çemberlerle biteviye çarpışması şehri sersemletici bir şamataya boğmuştu; hava, sanki örs ve çekiç arasında, durup dinlenmeden dövülüyordu. (129/1)

İki saat kadar uyuyayım, kahve sahibiyle, **Kani ile**, konuşacağım. (164/4)

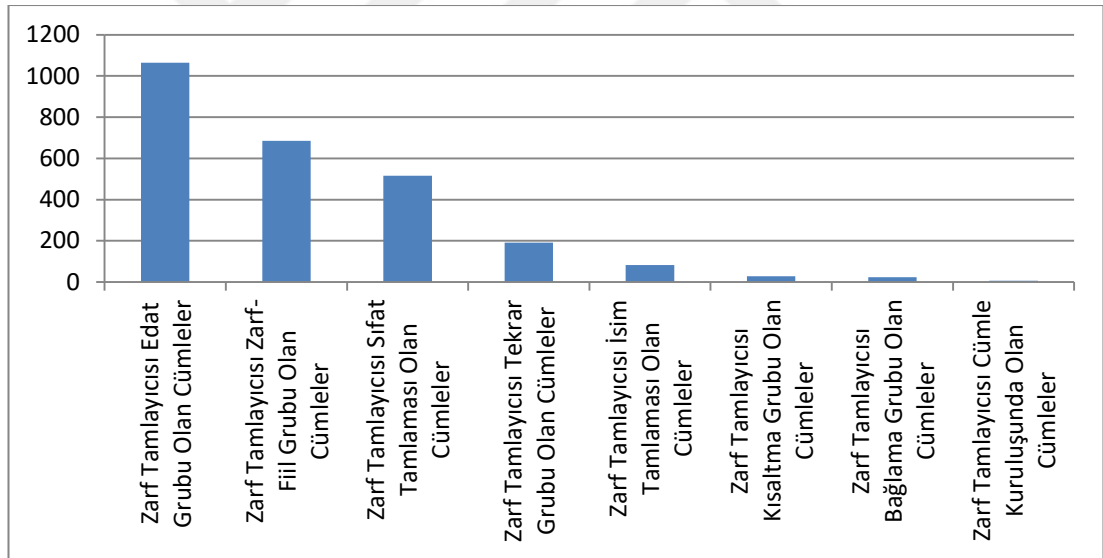
Seninle bir otomobile bineriz, istersen Antakya'ya yahut İskenderun'a gideriz; bir yerde baş başa öğle yemeği yeriz; arzu duyarsak bir yayla otelinde öğle uykusuna da yatarız ve *kahve saatinde*, **geç vakit**, Halep'e yetişiriz. (181/9)

Zaten *Devlet Reisi'yle beraber seyahate çıkalı beri*, **üç gündür**, hep büyük ziyafetlerde bulunan Hilmi Efendi, demin ağzına bir lokma yemek koyamayacağını zannettiği halde Halep'in kupkuru berrak ve serin havasında iştahının açıldığını duymuştu; ahbaplarına dönerek: “Perhizimizi bozduk, ”diyordu, “iyi etmedik ama; şerefimize!” (219/1)

Tablo: 5.14. Zarf Tamlayıcısı Kelime Grubu Olanların Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Zarf Tamlayıcısı Edat Grubu Olan Cümleler	1064	41,0
2	Zarf Tamlayıcısı Zarf- Fiil Grubu Olan Cümleler	685	26,4
3	Zarf Tamlayıcısı Sıfat Tamlaması Olan Cümleler	516	19,9
4	Zarf Tamlayıcısı Tekrar Grubu Olan Cümleler	191	7,4
5	Zarf Tamlayıcısı İsim Tamlaması Olan Cümleler	82	3,2
6	Zarf Tamlayıcısı Kısaltma Grubu Olan Cümleler	29	1,1
7	Zarf Tamlayıcısı Bağlama Grubu Olan Cümleler	23	0,9
8	Zarf Tamlayıcısı Cümle Kuruluşunda Olan Cümleler	7	0,3
TOPLAM		2597	100

Grafik: 5.14. Zarf Tamlayıcısı Kelime Grubu Olanların Dağılımı

Zarf ögesi olarak en fazla %41 oranla edat grubu ile %26,4 oranla zarf fiil grubu yer almıştır (Tablo 5.14./ Grafik 5.14.). Edat gruplarının cümlede genellikle zarf görevinde kullanılması bu sonucu ortaya çıkarmıştır. Zaten zarf fiil grupları da cümlede genellikle zarf görevinde kullanıldığı için zarf tamlayıcısı ikinci sırada yer almıştır. Ayrıca diğer ögelerde az olarak kullanılan tekrar grupları zarf tamlayıcısında önemli bir yer tutmuştur.

5.1.6. Cümle Dışı Unsur

5.1.6.1. Cümle Dışı Unsuru Bağlama Edatı Olan Cümleler

Zararı yok, **mademki** kendi dilinden konuşabilecekti, bu belayı olabilir ki ucuz atlatabilirdi. (11/12)

İçinde iki patiska entari, üç takım çamaşır, fildekos çoraplar, keten taklidi ince mendiller vardı, hepsi de pek güzel şeylerdi; **fakat** entarilerle donlar, evde dikilme değildi, alafranga biçiminde, mağaza malıydı. (61/11)

“Yahu, buranın yerlisi olduk, çıktık,” diyor, **hele** şu işe bak! (72/2)

Hayır, güzel kızı hiç de muhabbetle, şefkatle düşünmüyordu; **hatta** ona karşı bir yabancılık, belki bir kayıtsızlık, hülasa sebebini anlamadığı uzaklık duymaktaydı: (90/9)

Zeynel! Bize bir nargile doldur, **ama** tömbekileri sıcak su ile iyi yıka ha... (109/12)

Bereket ki, onunla ilgilenen de yok; **yahut** öyle sanıyor. (136/10)

Mamafigh Halep'in asıl fevkaladeliği ve keyfi, yalnız altın sesinde değil, Türkçe konuşulmasında. (150/8)

Nitekim bir aralık garson masaya uğradı, kulağına eğilerek:“Nevber Hanım selam ediyor, oyundan sonra beni Sebül bahçesinde beklesin, mühim diyeceklerim var!” haberini getirdi.(173/3)

Zaten İrfan'la buluşmak zevkiyledir ki, Halep'e gitmeyi gözüne almıştı; **yoksa** Şam'dan ayrılmayacaktı, ayda iki mecdidiyeye tuttuğu kerpiç odasında, minderine uzanıp halktan, hayattan uzak, Suzidil' e ait hatırlayışlarla münzevi yaşamakta devam edecekti. (176/12)

5.1.6.2. Cümle Dışı Unsuru Hitap Olan Cümleler

Hemşeri, beri gel, seninle azıcık konuşacağım var! (11/10)

Bizimle oturduğuna bakma **Yüzbaşım**, o mangır tutuyor.(25/2)

Bizi yanına aldır, **efendi**; Seher'in gidişini beğenmiyorum, benimle kavga etti, bildiğin ebe Leman'ın evine kaçtı, dört gün görünmedi.(33/17)

Peyman, kızım, biraz daha buz getir.(51/2)

Birader, sen de getirt aileni, civarda bir ev de size tutalım, bak ne hoş vakit geçiririz! (51/17)

Kahveler nasıl olsun, **hazret?** (53/2)

Şefik! Arabanın arkasına bir iri taş koy da buraya gel.(56/21)

Bak buraya **Zeynel!** (105/16)

5.1.6.3. Cümle Dışı Unsuru Ünlem Edatı Cümleler

Ah, tekrar evinin kilidine anahtarını soktuğu günü görebilse...(38/11)

Ayol, serasker olmayı mı kurmuştun?(52/2)

Seher mektupları büsbütün kesmişti; tembel kız oturup babasına, nasıl vakit geçirdiklerini, uzun uzadıya yazsa **ya!**(63/9)

Oooh, suzinak faslını bırakalım da artık ferahnaka geçelim!(76/13)

Evet, işte, vapura geldiği gün, siyah çarşafıyla karşısında duruyor: (115/7)

Nah, kalçamın şu yanı sızlıyor, damar damara mı bindi nedir? (142/20)

Sakın ha, bunu başka bir maksada atfetmeyiniz; öyle temiz hislerle doluyum ki... (156/4)

Bitiyor mu? **Hayır!** (151/13)

Amma da şaşırır **ha**, ağzı bir karış açık kalırdı! (186/3)

Oh, iyi olmuş; böyle gerekti! (203/9)

Hah, yan taraftaki ağaçların arasından koşup giden o değil mi?(214/15)

5.1.6.4. Cümle Dışı Unsuru Ara Söz Ve Ara Cümle Olan Cümleler

İskelelere uğramak şartıyla en çoğu bir haftada alınan bu yolu, kereste yüklü, şilep bozması, küçük, köhne vapur **-dosdoğru geldiği halde-** ancak on günde, güç bela aşabilmişti. (7/2)

Sonra, **en kötüsü**, elde avuçta ne bulduysa aldığı halde yanında ancak on altı lirası kalmıştı. (8/1)

Ona Çopur Apti derlerdi, fakat bu lakabı silmek için kendisini daima mahalle adıyla, Etyemezli Apti diye çağdırtmaya çalışır, **söz sırası gelsin, gelmesin**, kendisinden hep “Etyemezli Apti” ismiyle bahsederdi.(19/7)

Kendisi de bir gün **-yarın, öbür gün-**keşke onun gibi, daha çok çekmeden bir kalp duruşu ile gidiverseydi...(37/13)

Damarın içinden bir kan pıhtısı kopar, şappadak yüreğine yapışmış; gık demeye vakit bulmadan, **şeytan kulağına kurşun**, öteki dünyayı boylarmışsın!(67/1)

Etraflarında zengin yerli delikanlılar peydah olmuştu; Osmanlı hanedanından kız almak, **velev ki bu hanedan düşmüş de olsa**, yine yarı damat sayılmak isteyen elkap ve rütbe düşkünün gençler...(75/9)

Hilmi Efendi de yaptığı süslü, hasiyetli cenaze alayı hülyasından zevk duymuştu; Şehzade Mısır'a gitmeden önce ölmediğine, şerefiyle gömülmediğine **-bir fırsat kaçırmış kadar-** acıyordu.(94/4)

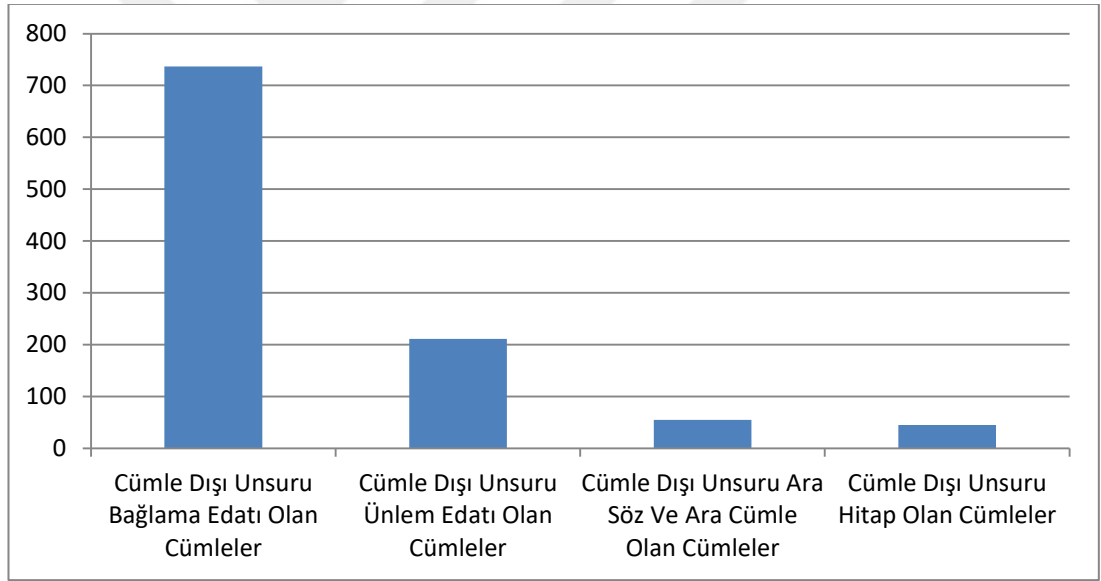
Sonra bu kadar hiçten bir şeye kızmanın küçüklüğünü düşünerek **-biraz da dışıdan iltifat gören bir erkek memnuniyetiyle-** gülümsemeyi tercih etti. (137/16)

Yalnız kızın gözlerinde *-bunlar çok iri, çok siyah, aynı zamanda fazla parıltılı, dibindeki suya ay vurmuş bir kuyu gibi derin gözlerdi-* bir şaşkınlık hasıl oldu, duraksadı. (138/1)

Hatta *-ayıp şey, çok çirkin şey ama-* sokulmak, arzusu bile duyuyor. (174/9)

Tablo: 5.15. Cümle Dışı Unsurların Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Cümle Dışı Unsuru Bağlama Edatı Olan Cümleler	737	70,3
2	Cümle Dışı Unsuru Ünlem Edatı Olan Cümleler	211	8,1
3	Cümle Dışı Unsuru Ara Söz Ve Ara Cümle Olan Cümleler	55	2,1
4	Cümle Dışı Unsuru Hitap Olan Cümleler	45	1,7
TOPLAM		1048	100

Grafik: 5.15. Cümle Dışı Unsurların Dağılımı

Cümle dışı unsurlarda %70,3 ile en çok yer alan bağlama edatlarıdır.(Tablo 5.15./ Grafik 5.15.). İki cümleyi birbirine bağlayan edatlar bağlama edatı olarak ele alınmıştır. Cümle başı edatları ise bağlama edatı olarak değerlendirilmemiştir.

5.1.7. Cümlelerin Bağlanma Şekilleri

5.1.7.1. Basit Cümle

Yaklaşan sandalların tenteleri Hilmi Efendi'ye Hıdrellezde, Kağıthane'ye giderken güneşliklerini takan İstanbul kayıklarını hatırlattı. (8/14)

Hilmi Efendi, deminki sahte kayıtsızlık ve can sıkıntısı ile bu yeni sahte ikram karşısında kendisini toparlamaya vakit bulmadan, damdan düşer gibi şu teklifle karşılaştı:(70/7)

Hilmi Efendi, henüz herkes uykuda iken köşke döndüğü zaman ellerinde, yüzünde, bütün vücudunda ve elbiselerinde, deminki kadın kokusunun, kendini takip ettiğini duyarak başkaları da sezecek diye utandı. (88/1)

Bu iş ancak böyle temizlenir! (116/15)

Katibin uzattığı hüviyet kağıdına ismini ve şöhretini «Vecihi Paşazade Abdurrahman İrfan» şeklinde, biraz pohpohluca yazmıştı. (130/10)

Biraz zaman geçince Nevber unutuldu. (144/7)

Kafesin benek benek ışıklarıyla gölgeleri yüzümde, Marmara'dan esen ılık bir imbat patiska perdeleri oynatırken derin, azapsız, çocuksu bir uykuya dalsam! (159/5)

Halep'tekilere taş çıkarır. (201/7)

Sıcak memleketlerde gece yarısından sonra halk dağılıp ışıklar söndü mü, bir gazino bahçesine birdenbire göğün serinliği iniverir. (221/1)

5.1.7.2. Sadece Bir Unsurla Bağlanan Cümleler

5.1.7.2.1. Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler

Koca Mustafapaşa'daki perükar Salim'in aynası karşısında çiğ renkleri buna benzeyen çok süslü bir resim asılıydı **ve** Hilmi Efendi saç kestirir, tıraş olurken kendi

yüzünü görmeyi sevmediğinden o levhanın aynadaki, büsbütün parlaklaşmış aksini yıllardan beri seyreder dururdu. (9/5)

Apti, kalender görünmeye çalıştı, **ama** sözleri ağzından dökülüyordu. (32/1)

O zaman farkına vardı **ki** girdiği mahalle başkalarına benzemiyor. (46/7)

Bu coşkunkluk, tutuşmuşluk hali yaşına uymayan çocuksu sevda krizi epeyce sürdü **ve** gençliğinde geçirdiklerinden hiç de farklı olmadığını görerek şiddetinde gurbet ve felaketin de tesiri olduğuna, akıl muvazenesinin sürgünlükten bozulduğuna hükmetti:(98/5)

Bunlar, galiba otel müşterileriydi; **demek ki**, salondaki sohbet ve ziyafet onların uykusuna mani olmuyordu; **demek ki** bu, görüp şaşıtığı şey tabii bir haldi. (142/9)

Bir sürgün için memleketindekilerle ve başka yerlerdeki memleketli dostlarıyla mektuplaşmak o kadar ehemmiyetli, lüzumlu bir iştir **ki** bundan mahrum kalmaktan duyulan azap, adeta gittikçe havası azalan bir odada teneffüs zorluğuna benzer **ve** mektup yazıp cevabını almak çok kere bir tedavi yerine geçer.(147/3)

Hatta bir kır gezintisinde şeftali lekesi olmuştu **da** evdekilere duyurmadan götürüp buharla temizletmişim, ne kadar sevinmişim! (176/9)

Teşrin başlangıcı Halep'te akşam, rüzgarsız olur, **fakat** sıcak kesilmiştir. (211/17)

5.1.7.2.2. Ortak Cümle Ögeleriyle Bağlanan Cümleler

Gümrükte, giyimine kuşamına, bavuluna ve şiltesine bakarak şüphelendiler, bütün eşyasını darmadağın edip aradılar. (11/3)

Daha yeni idare yerleşememiş, kendine gelememişti. (13/12)

Yollar ikide bir sulandığı, ayrıca dükkancılar kapılarının, camekanlarının önlerine sular serptiği için sokaklarda **halk**, çeşme akıntılarında gezinen bir kaz sürüsü alışkanlığıyla çamurları tepiyor, ayaklarında, kösele altından işleyen hoş rutubeti duymaktan keyifleniyordu.(18/3)

Sürgünler de böyledir, önce pörsürler, sonra canlanmaya başlarlar. (44/2)

Nihayet akşama doğru sandığından ***lacivert elbisesini*** çıkardı; sildi, süpürdü, buruşuk yerlerini bezle ıslatıp açılışın diye tahtaya geçirdi, güneşe astı.(47/2)

İhtarıyla ve hecelere basıp tekrarlayarak ***Şakir Bey otomobile*** girdi; çocuklarını - belki de torunlarıydı -düşmesinler, kaymasınlar gibi iyice yerleştirdi; tertemiz giyinmiş, nur topu gibi iki yavrucuk...(48/21)

Mektup alış, hayat hakkına sahip oluşu gösterir, yarın için ümit verir, büsbütün lüzumsuz, hüviyetsiz, rabıtasız kalınmadığına alamettir.(147/5)

Yukarıdaki sofada, ***bembeyaz patiska örtüleriyle bir minder*** dururdu; yarabbi, ne sakız gibi temizdi, parlaktı, tozsuz, karışksız, güzel ve rahattı! (159/1)

Fakat kabalık olmasın diye kartonu eline aldı, öbür eliyle de ceketinin ceplerini araştırmaya başladı: (211/8)

Sukut etmiş ve o ana kadar gizli kalmış fena temayüllerine uygun bularak bu sukutu benimsemiş olan bir insan için tahammül edilmeyen tip, işte böyledir; eski mevkiinde, derecesinde temiz kanlıdır. (216/12)

5.1.7.2.3. Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler

Aynı ses, boğuk, boğuk, aynı sözü tekrarlıyor, bir el omuzunu sarsıyordu.(36/9)

Ondan hala mektup alamamış, anası da kısa bir kartta selamdan sıhhat haberinden başka bir şey yazmamıştı.(45/12)

Zaten güneş çekildikten sonra şehir, gündüzünkinden fazla ısınıyor, denizin üstünde biriken koyu bir bulut kurşun gibi ağırlaşarak insanın şakaklarını zonklatıyor, nefesini tutuyordu. (49/4)

Malum ya memleket son zamanlarda durulur, oturulur ***gibi değildi***. (51/8)

Demin, uyumaya çalışırken içeri odalardan dikiş makinesi sesi işitmiş, hanımların, arkalarında ince yazlık entarileri, neşeli neşeli öteberi diktikleri gözünün önünde canlanarak ona uzun uzadıya karısını, kızını düşündürmüştü. (54/6)

Ciğerinde ateş yanıyor, derisini alev yalıyordu. (113/13)

Gök iyice kararmış, bahçe göz kamaştırıcı bir ışık bolluğuna dalmıştı. (214/7)

5.1.7.2.4. Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler

Biraz sonra damat udu eline aldı, baldızı şarkı okudu; komşuları Virjin Hanım kanto söyledi.(45/6)

Rakı içmemeliydi, ona gelmezdi. (46/11)

Yan masada tavla oynayanların Türkçe konuşmaları, bir aralık, dikkatine çarptı, kulak kabarttı.(69/1)

Selam verdiği, selamını aldığı adamlarla karşılaşmaktadır, asıl tuhafına giden de budur.(72/1)

Dul sultanın yirmisine basmış haşarı, kara cahil bir oğlu vardır; ömrü barlarda, gazinolarda içki, dans ve kadınla geçiyor.(85/16)

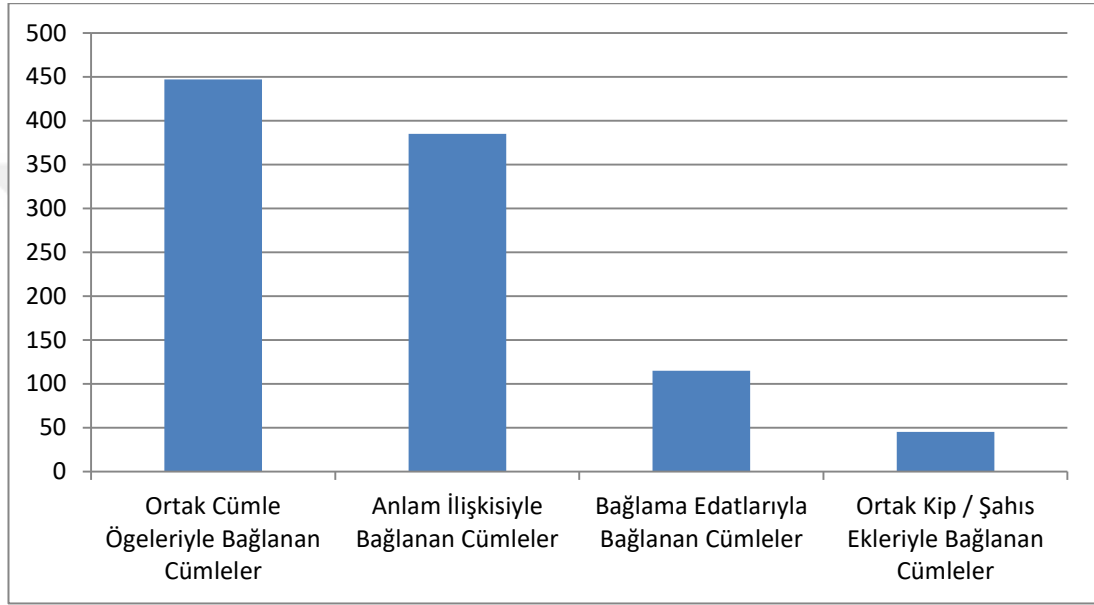
Şehzade'yi dolaştıran oydu; geçim yolunu bu işte bulmuştu.(120/11)

Sanki bu çöl şehrinde bu kıymetli madenler, kudret helvası gibi gökten iniyor; sabahleyin önüne gelen topluyor, geceleyin de hoşuna gittiği gibi, tükenmesinden korkmayarak etrafa serpiştiriyor. (150/7)

İşte benimkinin arkasına takılıp kirli, adi, iğrenç pansiyon ve otel odalarına düştüm düşeli hep bu minderi özlüyorum; bu minder gözümde tütüyor. (159/2)

Tablo: 5.16. Bağlanma Şekillerine Göre Cümlelerin Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Ortak Cümle Öğeleriyle Bağlanan Cümleler	447	45,1
2	Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler	385	38,8
3	Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler	115	11,6
4	Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler	45	4,5
TOPLAM		992	100

Grafik: 5.16. Bağlanma Şekillerine Göre Cümlelerin Dağılımı

Bağlanma şekillerine göre incelenen cümlelerin büyük çoğunluğunu ortak cümle öğeleriyle ve anlam ilişkisiyle bağlanan cümleler oluşturmaktadır (Tablo 5.16./ Grafik 5.16.). Eser bir bütünlük içerisinde yazıldığından dil ve anlam birliğinin olmasından dolayı bu tarz bağlanma şekillerine göre bağlı olan cümleler daha çok kullanılmıştır.

5.1.7.3. Birden Fazla Ortak Unsurla Bağlanan Cümleler

5.1.7.5.3.1. Ortak Bağlama Edatlarıyla Ve Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler

Fakat biraz evvel, sokakta duyduğu sükunet, başını yastığa koyar koymaz dinmiş bir diş ağrısının yine başlaması gibi, birdenbire sancıya çevrildi; beyni sızlıyordu; sağa, sola biteviye dönmek, yer değiştirmek, kalkıp sigara içmek, dolaşmak ihtiyacındaydı; **ama** kavga ettiği adamlara teesürünü bildirmemek, aciz görünmemek için kımıldanmamaya, uyumuş görünmeye çalışıyordu. (35/5)

Şam'da azılı bir Arapçılık şımarıklığı hüküm sürüyor, kendilerini bir boyunduruktan kurtulduk sananların ülkesindedir ve uzağı görmeyen düşmanlarla çevrilidir.(103/9)

Sahneye gidip kızla konuştuktan sonra döndüğü zaman garson demişti **ki**: Marika otelde oda komşunuzmuş; size, “Safa geldiniz” birası yolluyor. (137/5)

Bu söz, Türkçe anlayan yerliler üzerinde, meçhul misafire karşı merakı büsbütün artırdı; **zira** sahura alıkonulmak konağın usulünce bir imtiyazdı; ne malum, belki de yarın onu Reis'in yanında mühim bir mevki alınıp olarak görürlerdi, işlerine yarardı. (169/6)

Müveddet güneş çarpmasından ölüveriyor; Şehzade'nin ikinci haremi de veremden vefat ettiği için Keramet'in Efendi zaten eskiden beri gözüne kestirdiği kızı nikahla alıyor, gel zaman, git zaman, dünya değişiyor, Şehzade Osmanlı tahtına geçiyor **ve** bir gün Suzidil, Padişah karısı ve Şehzade anası oluyor! (177/5)

Devlet Reisi yukarıdan iniyordu; yaver koştu, ötekiler de ayağa kalktılar **ve** Hilmi Efendi'ye: “Buyurunuz, beyefendi,” dediler, “vakit yaklaştı; bahçe bu saatte pek hoştur; içkiye başlamadan birer nargile çekeriz!” (211/16)

Cenabıhak ömrünü mezit buyursun, **fakat** Araplar “‘Essulh seyyidülahkam’”derler, yalnız sulh değil, afiv de öyledir, seyyidülahkamdır.” (225/9)

5.1.7.3.2.2. Ortak Bağlama Edatlarıyla Ve Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler

Acaba polis nezareti altına mı alacaklar, hapse mi sokacaklar, **yoksa** buradan da mı kovacaklardı? (11/6)

Böyle olmakla beraber Hilmi Efendi dükkana her yerden daha az yadırgayarak giriyor **ve** gönül sızısının; bu is, buğu, ıslak yün, çürük toprak kokusu sinmiş karanlık barakada, gezip dolaştığı o güzel güneşli turunç bahçelerinden fazla, uyuduğunu duyuyordu... (15/10)

Tuz, buz, uyuz, kunduz uyağı ile uzayıp gidiyor **ve** ‘gazoz’ kelimesine de Arap söyleyişine uygun olarak “gazuz” telaffuz edilerek daha çok güldürüyordu.(28/10)

Tiksiniyor **ve** yanıyordu.(153/3)

Seher dediği bir varlık ki, onda yalnız, kasırğa gibi yıkım kudretini görüyor **ve** bu kudrete hayranlık duyuyordu. (199/8)

Seher'in girdiği çam tahtasından, penceresiz ve boyasız barakaya her milletten yedi, sekiz kızın soyunup astıkları terli elbiselerle birbirine benzemeyen sert parfümlerden, pudralardan seyyar misk yağcı çantası kadar ağır bir esans kokusu sinmişti; insanın şakaklarına bir mengene gibi yapışıp boyun damarlarını geriyor **ve** nabız atışlarını sıklaştırıyordu. (215/1)

5.1.7.3.2.3. Ortak Bağlama Edatlarıyla, Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Ve Ortak Cümle Ögeleriyle Bağlanan Cümleler

Lüzumsuz yere ne kadar bağıyorlar, ne ölçüsüzce öfkeleniyorlar **ve** neşeleniyorlardı... (10/9)

İstanbul'da mini mini saksılarda güç bela yetiştirilen kışın limonluklarda saklanan birçok bodur fidanlar burada çınarlar gibi gelişmiş **ve** allı sarılı çiçeklerle pürnakıl donanmış, dallar birbirine dolanmış, dolaşmıştı.(20/7)

Şair, çayına kuru dilimini batırarak feragati nefse dair Arapça, Acemce şiirler mırıldanıyor **ve** bunların anlaşılmadığını görünce karnını doyuranlara bakıp, Tevfik Fikret'in Han-ı Yağma'sını gürleterek okuyordu. (26/5)

Beş lira bir hafta bile sürmedi; **zira şair Deli Kenan** perhizi birdenbire bozmuş, onların cebinden oburcasına yemeye başlamıştı. (32/12)

Başımı nara yaktı, **ama** yaman herifti, açıkgozdü, iyi söz söylemesini bilir, Fransızca bile konuşur, gözü de yılmazdı. (38/13)

Güneşin tam harlı zamanında, **ağaçsız ve yeşilliksiz kabristan** ateş gibi öyle yanıyor, taşı toprağı yeni fırından çıkmış kadar sımsıcak, öyle yalazlanıyor, yüz kavuruyordu **du ki** gömülenlerin dosdoğru, bu çukurdan cehennemin dibine ineceği fikrini veriyordu.(39/4)

“Kafasına bir yumruk, karnına bir tekme” diye söyleniyor **ve** o semte doğru yollanıyordu.(45/18)

Hilmi Efendi, biraz açılmak isterken, hemen kasten diyebileceği bir acele ile sözünü ağzına tıkıyor, **ya** beyinli pilavla taze baklayı methediyor, **ya** torunlarıyla şakalaşıyor, ciddi bahislere bir türlü yanaşmıyordu. (51/18)

Terzi Razuk bu kostümleri evirmiş, çevirmiş, kumaşlarını pek beğenmiş, **fakat** ustalığında bazı ufak tefek kusurlar bulmuştu.(71/9)

5.1.7.3.2.4. Ortak Cümle Öğeleriyle Ve Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler

Halini, yakından, beyninin içinden seyrediyorlar ve zevk alıyorlar gibi geliyor; utanıyor **ve** kızıyor. (16/11)

Hilmi Efendi arkadaşını gücendirmemek için ne derse, ne hile yaparsa razı, sesini çıkarmıyor; **hatta** oyununu beğenmiş görünmek suretiyle ufak tefek gönül almalar da yapıyordu. (22/17)

Zarf elinde, **Hilmi Efendi** sokaklara düştü, nerelerden geçtiğinin farkında değildi; uzun uzun yürüdüktan sonra baktı **ki** deniz kenarına gelmiş, gümrüğün yanına...(34/1)

Düşündükçe bu adama muhabbetinin, saygısının arttığını duyuyordu; hemen kalkıp araştırmayı istiyordu; **fakat** “ya aksilik ederse ...” diye düşününce yine vazgeçiyordu.(34/10)

Kadeh kadeh içti; **hem de** öbürlerini taklit ederek içine muz, armut, çilek attı, serçe parmağıyla köpürttü, öyle içti.(86/15)

Kesik kesik cümlelerle gördüğü lütuflara karşı teşekkürlerini bildirdikten sonra kendilerine daha fazla bar olmamak için çoktandır iş aramakta olduğunu, nihayet bulduğunu ve bugün Şam'a gideceğini anlattı **ve** ilave etti:(91/4)

Şehzade, iş bulduğuna ve Şam'a gideceğine o derece inanmamıştı **ki**, bu hususta tafsilat bile istemeyi unuttu **veya** lüzumsuz gördü. (92/9)

Defteri, büyük kıymeti olduğunu anlatan bir tavırla kapadı, özenle tekrar cebine yerleştirdi **ve** sustu. (106/5)

Seher, nihayet oturmaktan ve sızmış bir adamı beklemekten bezmiş gibi tavırlar takındıktan sonra kayarcasına yerinden kalktı **ve** oynak bir yürüyüşle tarasaya çıktı, parmaklığı dayandı. (191/8)

5.1.7.3.2.5. Ortak Cümle Öğeleriyle Ve Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler

Vapurda, vakit geçirmek için ahabplık eden ve bu ahabplığa ırk ve görenek gereğİ bir yalancı samimiyet, coşkunluk katan Hacı Efendi, memleketinin iskelesine ayak basacağı sırada Hilmi Efendi'yi görmemezlikten geliyor, evvelce uzun uzun izahat verirken şimdi ne sorsa, “Vallahi ben bilmez... Ben Türkçe şok anlamaz!” deyip başkalarına koşuyordu. (10/4)

Şeyh, sonu gelmez bir ibadet, tespih niyaz halinde, gözleri kapalı, okuyor, üflüyordu. (15/4)

Ve **Hilmi Efendi**, bugün de, iktisat olsun diye, tek fincan çayına, iştahına rağmen hiç de İstanbul'unki gibi lezzetli bulmadığı pörsük simidini banıyor, yatmadan önce de bir avuç leblebi yerse yine beş kuruşa karnını doyurmuş olacağını düşünüyor**du**.(17/1)
Bir aralık güzel hülyalara dalarak sakinleşiyor, sonra, yeniden vehimlere kapılarak sinirleniyord**u**. (36/1)

Çok yüklü, şamatalı yüreği, kaynayan bir cezve gibi hışıldayarak ikide bir kabarıp taşarken, şimdi ateşten çekilmiş, soğumuş, sessiz, dupduru; rahata kavuşmuş**tu**.(37/11)

Fakat bu “misli” kelimesini yan peltek “milti” gibi söylemek gerektiği için **kadın** bir türlü anlamıyor, müşterisini de kızdırmak istemediğinden bembeyaz dişlerini gösterip gülüyord**u**.(56/15)

5.1.7.3.2.6. Ortak Cümle Öğeleriyle Ve Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler

Sıhatte imişler; şöyle, böyle, satıp savıp şimdilik geçiniyorlarmış; yol harçlığı bulabilseler ana kız hemen Beyrut'a geleceklermiş.(30/2)

Bizi yanına aldır, efendi; Seher'in gidişini beğenmiyorum, benimle kavga etti, bildiğin ebe Leman'ın evine kaçtı, dört gün görünmedi.(33/17)

O, sultanları sevmemekle beraber servet yapmış dünkü baldırı çıplak Mısır fellahlarıyla evlenmelerine razı değildir; bunu Osmanlı hanedanının şerefine yakıştıramıyor.(83/4)

Elinde bir gazete tutuyordu, açtı, okumaya daldı. (105/8)

Muhabere ile alakayı kesmek bütün ümit ve mukavemetin kaybedilmesi demektir; **bu hale, bu gönül çöküntüsüne düşenler** artık bir daha sürgünlük illetinden şifa bulamazlar; yurda dönseler de bir enkazdan ve bir maneviyat süprüntüsünden ibaret kaldıkları için az günde, dönüşün tadını, acısını duymadan, heyecansız sönüp giderler.(148/1)

5.1.7.3.2.7. Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Ve Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler

İrfan genç, dinç, becerikli ve ağırbaşlı bir İstanbul çocuğuydu; siyasetle ilgisi yoktu; bütün istediği parlak bir refah devrinden sonra hemen hemen sefaletе düşmüş olan ailesini geçim zorluğundan bir derece olsun kurtarmak, kız kardeşlerini haysiyetlerine uygun bir şekilde evlendirmekti. (125/6)

Siyah bir başörtüsü ona ne kadar yaraşacak, yarı köylü, yarı şehirli, İstanbul sayfiyeleri arasına karışmış muhacir mahallelerindeki arabacı ve dülger karılarından hiç fark edilmeyecekti. (163/8)

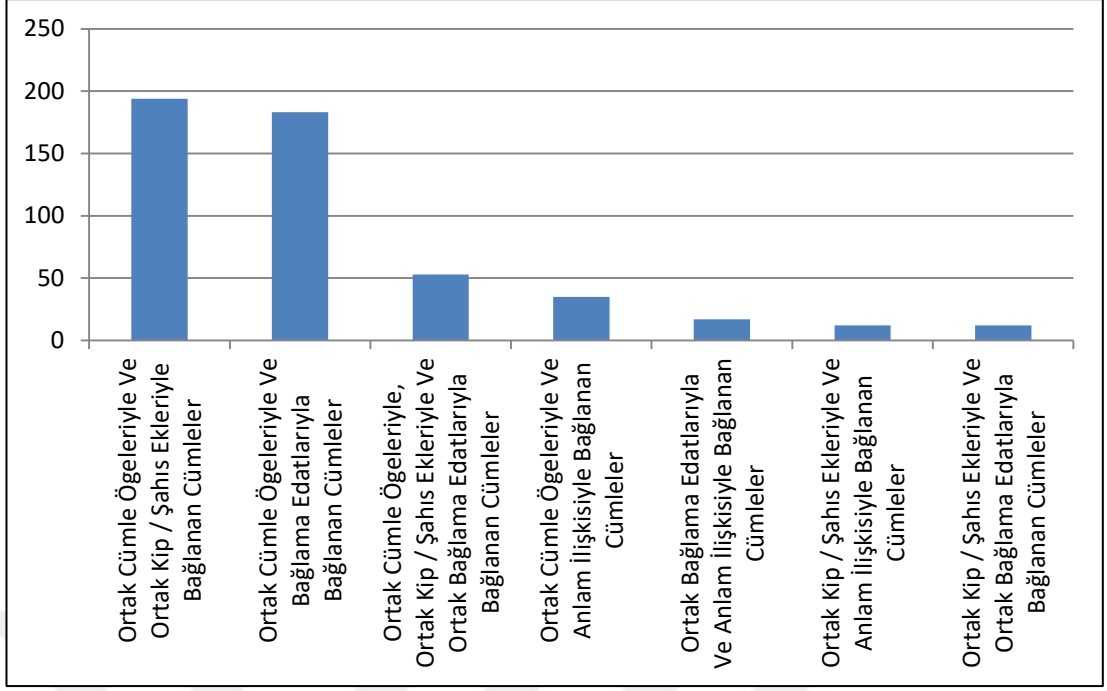
Burası yaldızlı bir takımla döşenmiş ufak fakat zıynetli bir odaydı; ortada gösterişli şamdanlarla aydınlanmış görkemli bir içki masası kurulmuş, gümüş ve billur şıkırtısı göz alıyordu. (223/9)

Boğuşmalar sırasında Reis'in bembeyaz, sert kolalı gömleğinin pırlanta düğmesi yerinden oynamıştı; koltuğa soluk soluğa oturduğu zaman bu katı gömlek ön yırtmacından açılıyor, içinden incecik pembe ten fanilas ve göğsünün kıllı loşluğu seziliyordu. (227/6)

Tablo: 5.17. Birden Fazla Ortak Unsurla Bağlanan Cümlelerin Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Ortak Cümle Öğeleriyle Ve Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler	194	38,3
2	Ortak Cümle Öğeleriyle Ve Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler	183	36,2
3	Ortak Cümle Öğeleriyle, Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Ve Ortak Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler	53	10,5
4	Ortak Cümle Öğeleriyle Ve Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler	35	6,9
5	Ortak Bağlama Edatlarıyla Ve Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler	17	3,4
6	Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Ve Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler	12	2,4
7	Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Ve Ortak Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler	12	2,4
TOPLAM		506	100

Grafik: 5.17. Birden Fazla Ortak Unsurla Bağlanan Cümlelerin Dağılımı

Birden fazla ortak unsurla bağlı olan cümlelerde yine en fazla ortak cümle öğeleriyle ve diğer unsurlarla bağlanan cümleler yer almaktadır (Tablo 5.17./ Grafik 5.17.). Roman bir bütünlük içerisinde yazıldığı için dil ve anlam birliği olduğundan birden fazla ortak unsurla yazılan cümlelere çokça yer verilmiştir. Bu tarz cümlelerde de en fazla yine ortak öznel cümleler kullanılmıştır. Birden fazla ortak unsurla bağlanan cümleler Karahan'ın kitabında ayrı bir başlık altında verilmemiş fakat örneklerde değinmiştir. Konunun daha iyi analiz edilebilmesi için bu çalışmada birden fazla ortak unsurla bağlanan cümleler ayrı başlık altında ele alındı ve ayrı tablo ve grafik halinde verildi.

5.1.8. Yükleminin Türüne Göre Cümleler

5.1.8.1. Fiil Cümlesi

Fakat, Şamlının kendisine parasız olduğunu bildiği için, başına bela olmasın diye yüz vermemeye başladığı, bir aralık düşüncesinden geçince **kıpkırmızı kesildi**, olduğu yerde **mihlandı** ve artık sırnaşıklık etmekten **vazgeçti**. (10/6)

Sultan Hamit zamanında, tahsili yerinde olduğundan neferlikten yazıcılığa **alınmış**, inşaata **geçmiş**, yüzbaşılığa kadar **ilerlemiş**, Meşrutiyette Yemen'e **gönderilmişti**.(12/4)

Sonra, toprağa inmiş, yaşlanmış olan bulutun birdenbire çekilip gittiğini **gördü**; tepede yıldızlar yıkanmış ve cilalanmış bir temizlikle şıkır şıkır **parlıyor**, aşağıda, Beyrut'un ışıkları, yaklaşmış gibi canlı canlı, teker teker **parlıyordu**. (56/1)

Suzidil'i de **hatırladı** ve hepsini bitirdikten sonra tekrar asıl vakaya **döndü**. (116/8)

Daha **karar vermemişti**, kapısı **vuruldu**; gidip kendisi **açtı**. (140/6)

Galiba Nevber, hıçkırıksız, **ağlıyordu**; İrfan bunu sesinin boğukluğundan **far ketti**; boğuk sesle konuşmasına **devam ediyordu**: (159/13)

Şu elbiselerin üçünü de birer birer **giyiveririm**, hangisi muvafıksa **söyle**.(222/2)

Çopur Apti “Türk paşası” sözünden **meraka düştü**; hamallar teskereyi içeriye sokarlarken bir elini **uzattı**, kaputu **çekti**, sonra öbür eliyle gemici fenerini **uzattı**, cesedin yüzüne **baktı**.(229/7)

5.1.8.2. İsim Cümlesi

Arap olmayan çeşit çeşit müşteriler arasında bir Buharalı hacı, ne milletten olduğu anlaşılamayan bir şeyh, bir Cavalı gemici, bir İranlı Kürt, **dükkanın yerlerinden kımıldamaz has mihmanlarıydı**. (14/10)

Başında bir takke, sırtında bir arabacı kaputu **vardı** ve bu geniş kalın giysi altında **çırılçıplaktı**. (24/2)

Asıl acayibi **hanedan arasındaki geçimsizlik, birbirlerine yabancılık, hatta düşmanlıktı**. (85/14)

Zira cebinde tek meteliği **yoktu**.(92/11)

Ailede bir tek yakışmayan kadın **vardı**, o da **amcasının karısıydı**.(116/2)

Anlaşılan müşteriler tarafından içki ikram edilmesi **adetti**. (136/13)

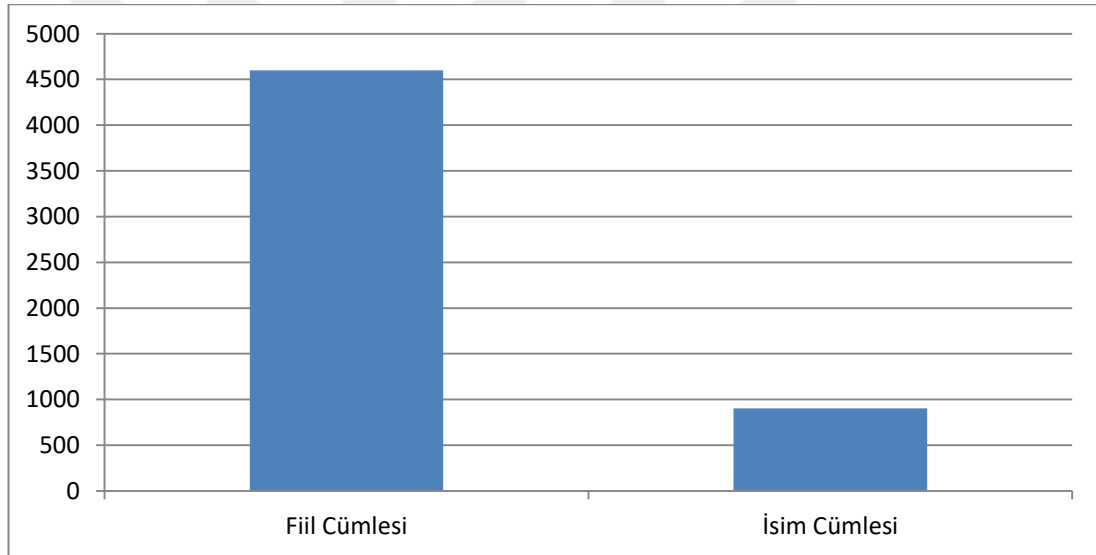
Eğlencenin âlâsı **İskenderun'da**. (201/4)

Kabahat **ondaydı, cahilliğinde ve geri taassubunda!**(217/5)

Vallahi efendim, biz **Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın hayranıyız**. (225/8)

Tablo: 5.18. Yükleminin Türüne Göre Cümlelerin Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Fiil Cümlesi	4599	83,6
2	İsim Cümlesi	904	16,4
TOPLAM		5503	100

Grafik: 5.18. Yükleminin Türüne Göre Cümlelerin Dağılımı

Romanda kullanılan cümlelerin çoğunluğunu fiil cümlesi oluşturmaktadır. (Tablo 5.18./ Grafik 5.18.). Kullanılan isim cümleleri ise genelde iki ögeli – özne ve yüklem- cümlelerdir.

5.1.9. Yükleminin Yerine Göre Cümleler

5.1.9.1. Kurallı (Düz) Cümleler

Enver Paşa'nın maiyetinde harp ettiğini anlatmaya **çalışıyor** ve biteviye gözleri **sulanıyor**, nemli burnunu hırkasının kollarına **siliyordu**. (15/2)

Merak etme, yarın dairesine **gider**, **söyleriz**, **ahbabımızdır**.(22/22)

Şehzadenin hediyesi olan iki kostümü **ayırmış**, kanepeye itina ile **sıralamıştı**; geldiği şekilde **ayrılacaktı**. (90/3)

İşte Suzidil, yarın güzel varlığı ile beraber bu sihri de **alıp götürüyordu** ve Hilmi Efendi için yalnız bir yurt gurbeti değil, kendisini büsbütün çökertecek bir aşk gurbeti de **başlıyordu**.(102/5)

Sabık mutasarrıf **bu hususta eşi bulunmaz bir zeka sahibiydi**.(120/10)

Bu, ne zaman **başlamıştı**? (167/3)

Bir müddet yollarına böyle **devam ettiler**. (181/6)

İrfan, Seher'i beğenerek, güzel bularak, **sevmiyordu**; büyü yapılmış, ruhu, şeytana satılmış gibi, bile bile, tiksinererek, hilkati değişecek derecede **tutkundu**. (200/1)

5.1.9.2. Devrik Cümleler

Ne idi bu muamma?(61/13)

Kesiniz bu bahsi! (76/11)

Ver bakalım baba Hilmi, şu kadehi.(76/12)

Açtırma ağzımı! (83/9)

Ne şeker adamlardı bunlar!(144/16)

Nerede bu dekolte elbiseli ve dekolte hareketli oyuncu kız? (164/10)

Fasıl arası sahneden indiği vakit *sandı* ki, doğru yanına geliyor.(165/4)

Nasılmış yüksekten atıp tutuşlar, arada mesafe bırakarak temkinli temaslar, ahlak, fazilet dersleri? (186/7)

5.1.9.3. Kesik Cümleler

Bu ne kadar yasemin, gül, ful bolluğu... (20/8)

Şişe başına yirmi para kar... (27/9)

Etrafındaki hayat, hareket ve ses bolluğu eski hatıraya aitmiş gibi belli belirsiz, uzak ve silik ...(34/5)

Açık kapılar önünde küme küme kadın, Faddal! sesleri, hatta arada sırada “Buyurun!” diyenler...(46/10)

Kahramanca şeyler yapmayı göze almış taşkın bir himaye arzusu...(79/3)

Üstünden bakınca yavan ve yaban sanılan, fakat içyüzünü gösterdiği zaman bir mahşeri andıran kalabalık ve bereketli kıta... (80/4)

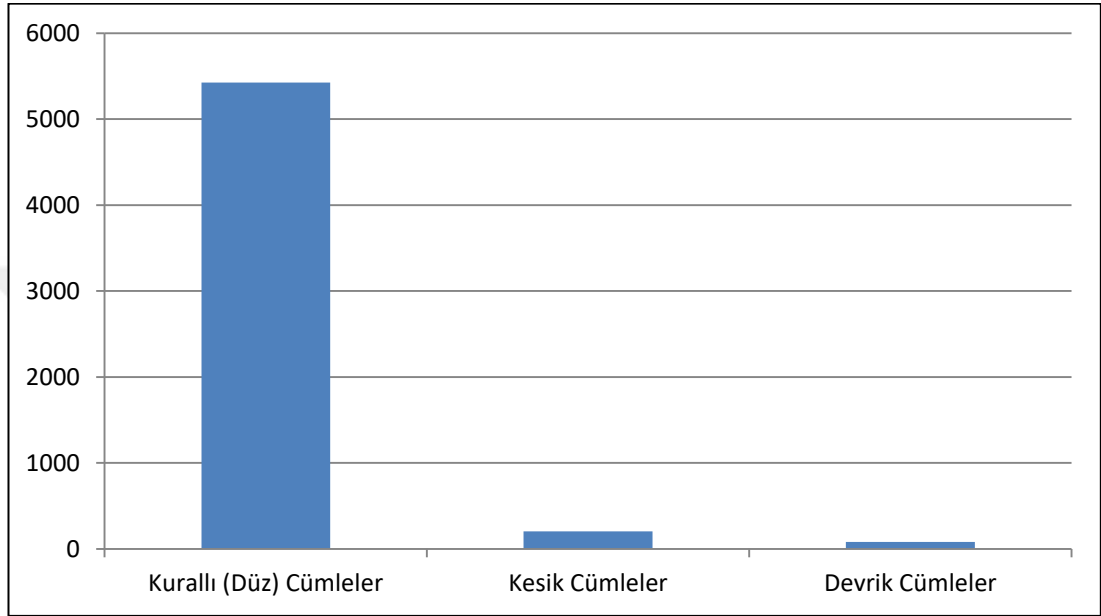
Akdeniz kıyılarındaki karmakarışık milletlerle dolu büyük limanlara has, çürük yemiş gibi ağırlığı artmış, geçkin rayihalı sımsıcak bir gece... (95/1)

Şehzade'nin yanına kendisinden başka, oldukça temiz kıyafetli, vakarlı, sükûti gözü tok bir eski asker koymak, onu herkese emektar yaveri diye tanıtmak...(120/15)

Ötede bir polis komiserinin iltifatını kazanmak için bin parça olurken burada devlet reislerinin karşısında, lüks otel odalarına kapanıp kesme billur kadehlerde şampanya içmek varken...(227/1)

Tablo: 5.19. Yükleminin Yerine Göre Cümlelerin Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Kurallı (Düz) Cümleler	5423	95,0
2	Kesik Cümleler	205	3,6
3	Devrik Cümleler	80	1,4
TOPLAM		5708	100

Grafik: 5.19. Yükleminin Yerine Göre Cümlelerin Dağılımı

Romanda cümlelerin büyük bir çoğunluğu yükleminin yerine göre düz cümledir. Devrik cümle yok denecek kadar az kullanılmıştır. Anlatımı daha canlı tutabilmek için okuyucunu tamamlamasına bırakılmış olan kesik cümle ise %3,6 ile ikinci sırada yer almıştır (Tablo 5.19./ Grafik 5.19.). Eserde düz cümleler çok ustaca ve Türkçenin cümle yapısına uygun olarak önce özne daha sonra diğer tamlayıcı ögeler ve en sonda da yüklem kullanılmıştır.

5.1.10. Cümlelerin Anlam Özellikleri

5.1.10.1. Olumlu Cümleler

5.1.10.1.1. Olumlu Fiil Cümlesi

Vapurdakilerden soruşturup öğrendiği bu borsa oyunu ümitsizliğini **arttırdı**.
(8/4)

Yan tarafta barakamsı bir odaya **girdiler**. (11/13)

İki haftadır Beyrut içinde dalgın dalgın, miskin miskin **dönüp dolaşıyor**; masraf olmasın diye, çoğu vakit şehrin kenarlarında, deniz kıyılarında, muz ve portakal bahçelerini çeviren hendeklerde izbe yerler bularak saatlerce, tek başına **oturuyor, düşünüyor, uyukluyor**. (14/4)

“Öpüp başımıza koymak isteyeceğiz ama yağma yok!” diye arkadaşına **yardakçılık ediyordu**. (26/14)

Lübnan köylerinde, üç odalı, yeni yapı, tertemiz, ferah bir ev; parmaklıklarına yaseminler **sarılmış**, sundurmasına çamların dalları **uzanmış**; hem gölge, hem ışık içinde, hem serin, hem ılık bahçesinde bir kilim **seriliyor**, otururken başından aşağı turuncu çiçekleri **dökülüyor** ve ciğerlerine denizin iştah açan havası **doluyor**. (35/1)

Bu son cümleyi söylerken eliyle ceketinin yan cebine **vuruyor** ve hakikaten mektup orada imiş, cevap alınmış gibi de dudaklarında zaferli bir tebessüm **dolaşıyordu**. (109/2)

Gazinolar var, çalgılı kahveler var, taze balık, Kıbrıs rakısı, İzmir usulü nargile, ne arasan **bulunur**. (201/5)

Seher **kaşlarını çattı**, mevkiine güvenerek **sordu**: (220/6)

5.1.10.1.2. Olumlu İsim Cümlesi

Büyük artisttir, İstanbulludur, iki ay evvel Türkiye'den buraya bir operet kumpanyasıyla gelmişti, arkadaşları iş yapamadılar ama, Nevber çok **beğenildi**; şimdi kanto söylüyor. (139/6)

Şubat içinde Beyrut'ta yaz çoktan **başlamış gibiydi**. (8/13)

İranlı Kürdün köşede, aşiret beyi azametiyle, güya çayları herkese ikram eden kendisiymiş gibi bir oturuşu **vardı, ömür şeydi**. (15/3)

Dünya, **umut dünyasıdır**. (41/10)

Sonra kehribar emzikli nargilelerden tut da leğen ibriğe, kokusu yüreğe sinen ipek işlemeli keten yüz havlularına kadar her şey *eksiksiz, temiz, güzeldi*. (51/1)

Kendine geldiği zaman *bir kışla koğuşundadır*. (65/11)

İçeriye giren *Suzidil'di*. (88/5)

Saman sarısı bir ipekliydi de üzerinde mavi noktalar *vardı*. (176/8)

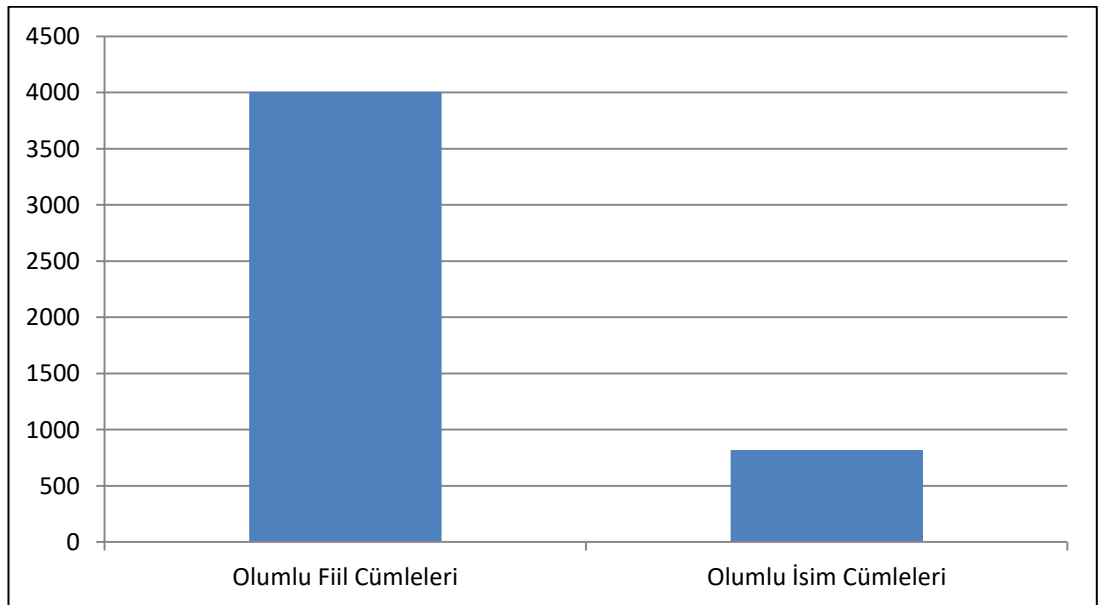
Kızıdan beklediği artık *küfürdür, isyandır, feryattır, vakadır*. (180/16)

Dert tutacak kız mı o! (212/14)

İrfan'ın gönlünü kaptırdığı ve bütün Halep'in bayıldığı bu oyuncu kız *nasıl bir mahluku?* (219/7)

Tablo: 5.20. Olumlu Cümlelerin Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Olumlu Fiil Cümleleri	4006	83,0
2	Olumlu İsim Cümleleri	820	17,0
TOPLAM		4826	100

Grafik: 5.20. Olumlu Cümlelerin Dağılımı

Romanda genellikle olumlu cümleler kullanılmıştır (Tablo 5.20./ Grafik 5.20.). Bu olumlu cümlelerin büyük çoğunluğu olumlu fiil cümlesidir.

5.1.10.2.Olumsuz Cümleler

5.1.10.2.1. Olumsuz Fiil Cümleleri

Geçen sene, böyle bir günde karısı ve kızı ile Unkapanı'ndan neşeli neşeli Sütlüce'ye geçtiklerini, kayıkta peynirli pide yediklerini düşünerek bir yıl sonraki şu ayrılığa **akıl erdiremedi**; İstanbul'dan başka bir yerde olduğuna inanamıyor gibi etrafına bakındı. (9/2)

Oynakça demeye **cesaret edemiyordu** ama biraz hoppalığını sezdiği, üzüldüğü Seher, gurbette en belli başlı derdi olacaktı. (10/2)

Daha yeni idare **yerleşememiş, kendine gelememişti**. (13/12)

Hiç **atışmamışlar**, aralarında ayrılık gayrılık **duymamışlardı**. (28/13)

On gün geçti, dükkan bir türlü **açılmadı**; başka gazozculara başvurdular, bir şey **çıkmadı**. (32/8)

Yemen'de güneş çarptığı zaman, ille Erzurum'da tifüse tutulduğu günlerde, şerefiyle, askerce ölüvermiş olsaydı bu düşkünlüğünü **görmeyecek**, böyle, açlıktan sönüp giden bir arkadaşın cenazesi başında el yardımı **beklemeyecekti**. (38/1)

Hilmi için onu iki tokatta susturmak işten bile **sayılmazdı**; iyiliğini gördüğü için **ilişmemişt**.(42/6)

İsmi harp zamanından beri işittiği bir yüksek otele de pahalı olduğundan, işlerini yoluna koymadıkça inmeyi **münasip görmüyordu**. (130/8)

5.1.10.2.2. Olumsuz İsim Cümleleri

5.1.10.2.2.1. “yok / değil” Sözcükleriyle Yapılan Olumsuz İsim Cümlesi

Fakat bu kez, sırtında üniforması **yoktu**; memleket de artık onun yabancısı olmuştu. (7/9)

Dükkancı zaten onlarla **meşgul değildi**; asıl işi hanlara, yazıhanelere kahve, çay götürmektir. (15/8)

Mademki kesesi bomboştu, artık otelde kalmak ve boş gezmek **doğru değildi**; hemen bugünden tezi yok, kendisi de Enderunu Hümayun’a taşınmalıydı.(22/1)

Daim Bey orada **yoktu**. (24/12)

Cenazeyi kaldıracak para **yoktu**. (37/4)

Demek ki o, bugün, elini cüzdanına sokunca yüzlük banknotların kalın istifini buluyordu, dünya **umurunda değildi**. Haymel'un hay!(38/16)

Suzidil, artık **kaba arzuları tahrik eden bir dişi değildi**, bir melekti; ona gül yaprağıyla bile dokunmak günah teşkil edebilirdi. (100/5)

İstanbul'un kovuklarından incir dalları fişkırmış, sırtları yeşil yamaçlara dayalı, gölgeleri oynak sulara sallanan hisarlarında bu vahşi bakışlı, yalnız kendisine güvenen kararlı vakar **yoktu**. (127/7)

İrfan **yoktu**. (194/5)

5.1.10.2.2.2. “sız” Ekiyle Yapılan Olumsuz İsim Cümlesi

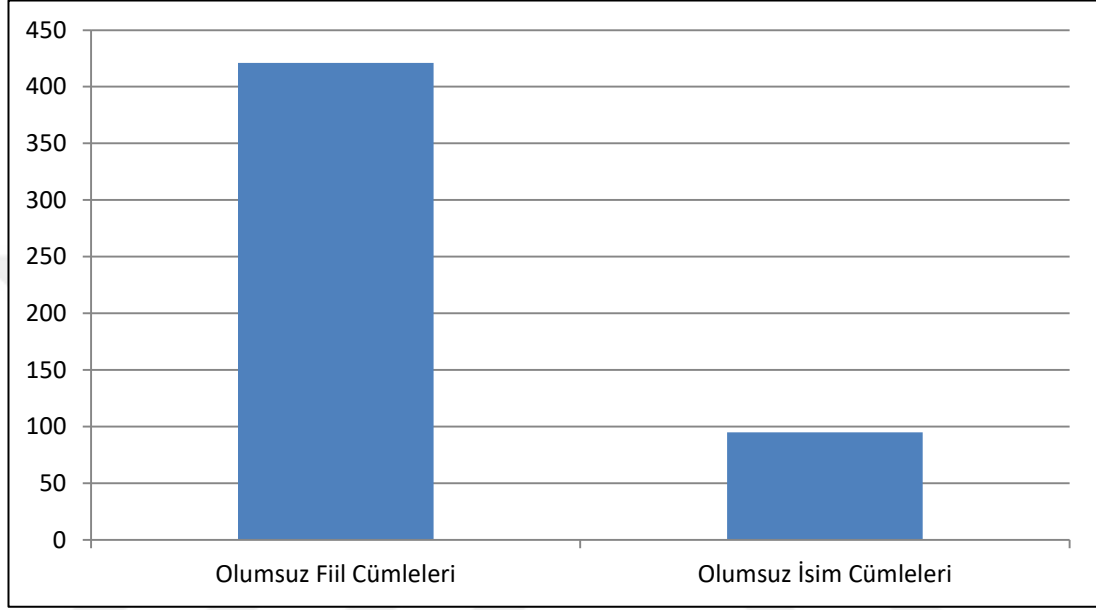
Hem açtı, hem uykusuz.(101/5)

Sabırsızdır, telaştadır.(206/2)

Gençler kapıyı göstererek: “Sitti Afife geldi işte,” dediler, Mısırlı başmuganniye, sesi emsalsizdir, usul üstadıdır. (213/17)

Tablo: 5.21. Olumsuz Cümlelerin Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Olumsuz Fiil Cümleleri	421	81,6
2	Olumsuz İsim Cümleleri	95	18,4
TOPLAM		516	100

Grafik: 5.21. Olumsuz Cümlelerin Dağılımı

Romanda geçen cümlelerin çoğunluğunun fiil cümlesi olmasından dolayı olumsuz cümlelerde en çok fiil cümlesi kullanılmıştır (Tablo 5.21./ Grafik 5.21.).

5.1.10.3. Soru Cümleleri

5.1.10.3.1. Soru Sözcükleriyle Kurulan Cümleler

Nereye inecekti? (8/8)

Acayip, Beyrut'ta *ne* arıyor?(47/6)

Yahu, senli benli bir ahabıydı; *niye* çekiniyordu?(47/11)

Sarımsağın Arapçası *nedir* acaba? (56/11)

Müveddet Bey, **ne** duruyorsun, **ne** bekliyorsun?(70/4)

Bu gelecek olanlar **kimlerdir?**(104/15)

Matmazel Marika da **kimdi?** (136/19)

5.1.10.3.2.Soru Ekiyle Kurulan Cümleler

Hem eski asker, hem Türk olmasından **mı** kuşkulandı? (11/5)

Acaba, telaşla su vermeyi unutmuşlar **miydi?** (16/8)

Acaba bu işi becerebilir **miydi?**(21/11)

Sonra kayıkların üzerindeki yazılar ve kelimeler Türkçeyi andırmıyor **muydu:**
Nimetullah, Avnihüda ve Lütfubahri!(29/12)

Rüya **mı** görüyordu, hala buhran **mı** geçiriyordu?(36/7)

Acaba ertesi günü için Boğos Ağa'dan izin istese **miydi?** (48/15)

Deniz kıyılarında kalanlar da o saatte rakı kadehlerine, yalancı bir ferahlığa
kavuşmak için sarılmıyorlar **miydi?**(49/6)

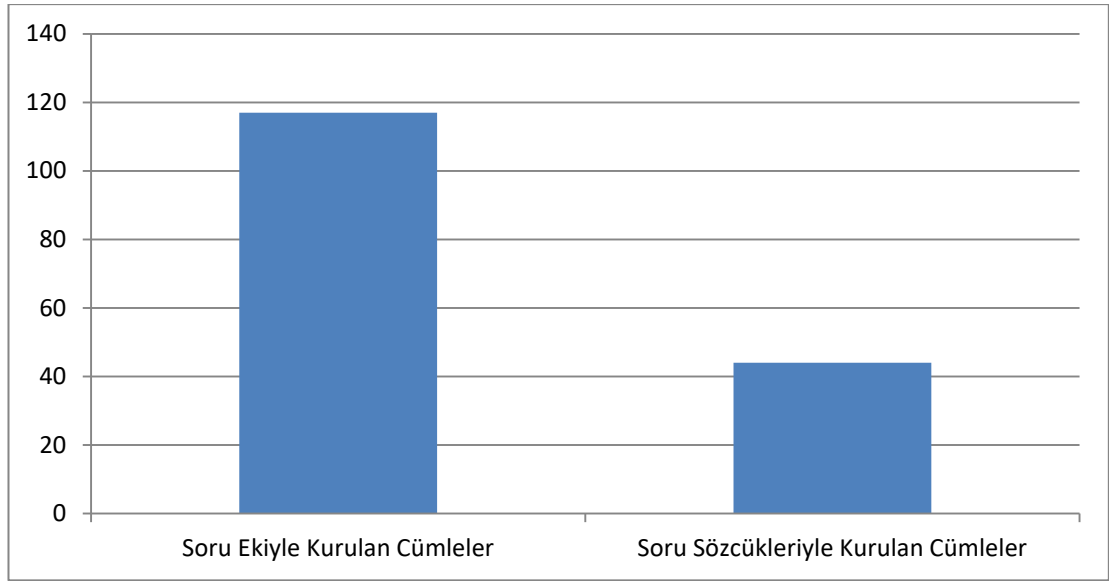
Acaba konsolos müracaat edenlere yüz gösteriyor **muydu**, yoksa tersliyor, yabancı ve
düşman muamelesi **mi** ediyordu? (105/5)

Hemen hemen aynı kıyafette olmalarına karşın, daha konuşmadan, halk
karşısındakinin Türk, Rum, Ermeni, Yahudi olduğunu anlamaz **mı?** (134/15)

Sitti Nevber'e bir kadeh şampanya takdim etmeme müsaade buyrulur **mu?** (225/11)

Tablo: 5.22. Soru Cümlelerinin Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Soru Ekiyle Kurulan Cümleler	117	72,7
2	Soru Sözcükleriyle Kurulan Cümleler	44	27,3
TOPLAM		161	100

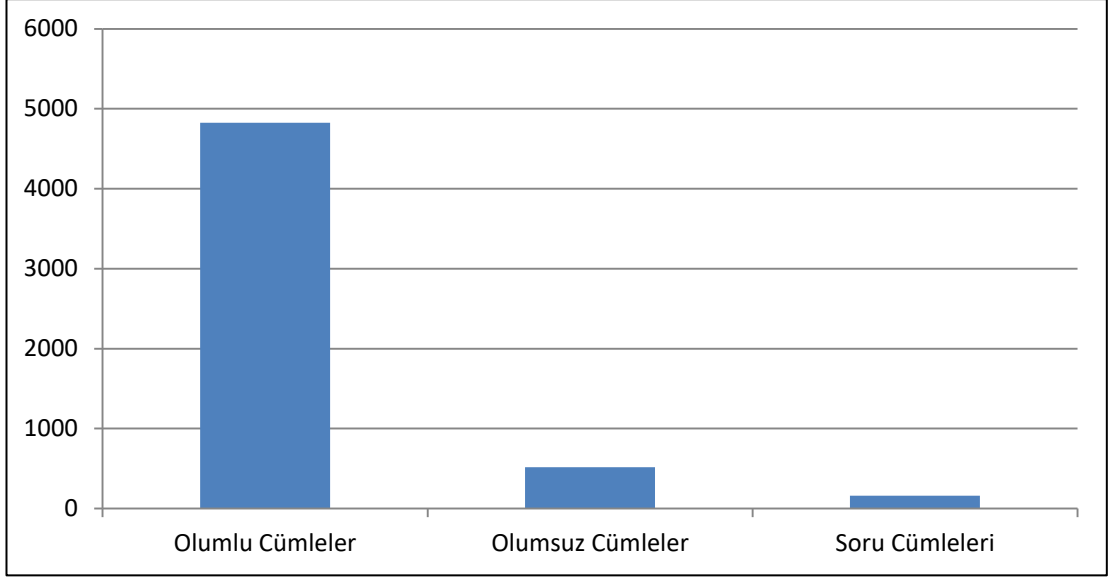

Grafik: 5.22. Soru Cümlelerinin Dağılımı

Romanda 161 tane olan soru cümlelerinin çoğu “mi” soru ekiyle kurulan cümlelerden oluşmaktadır. Soru sözcüğüyle kurulan cümleler soru zamiri, soru zarfı, soru sıfatı gibi soru sözcükleriyle kurulan soru cümleleridir.(Tablo 5.22./ Grafik 5.22.). Eserde geçen soru cümlelerinin bir kısmı cevap almak için kullanılan soru cümlesi değil, anlatımı canlı tutabilmek için kullanılan soru cümleleridir.

Tablo: 5.23. Anlamlarına Göre Cümlelerin Dağılımı

SIRA	ADI	SAYISI	ORANI
1	Olumlu Cümleler	4826	87,7
2	Olumsuz Cümleler	516	9,4
3	Soru Cümleleri	161	2,9
TOPLAM		5503	100

Grafik: 5.23. Anlamlarına Cümlelerin Dağılımı

Romanda geçen cümlelerin büyük çoğunluğu olumlu cümlelerden oluşmaktadır (Tablo 5.23./ Grafik 5.23.). Kullanılan fiil ve isim cümlelerinin çoğu olumlu cümlelerdir (Tablo 5.20-21./ Grafik 5.20-21.).

ALTINCI BÖLÜM

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Eserde cümleler önce ögeleri bakımından incelenmiştir. Daha sonra her ögenin hangi kelime grubu olarak kullanıldığı incelenmiştir. Eserde yer alan toplam 5444 cümle, ögeleri açısından incelenmiştir. Buna göre:

Yüklem: 5444

Özne: 2453

Nesne: 1750

Zarf Tamlayıcısı: 3613

Yer Tamlayıcısı: 2241

Cümle Dışı Unsur: 1048

Romanda 5444 yüklem bulunmaktadır. Bunlardan 4540'ı yüklemi fiil olan cümlelerdir. Bu cümlelerden 3392 tanesi tek kelime olarak kullanılan yüklemlerden oluşturmaktadır. 1148 yüklem de kelime grubu olarak kullanılmıştır. Kelime grubu olarak kullanılan yüklemlerin büyük çoğunluğunu 1112 adet kullanılan birleşik fiil grubu oluşturmaktadır. Birleşik fiil içerisinde de en çok yer alan yüklem türünü ise 526 adet kullanılan anlam kayması ve deyimlerden oluşan fiiller oluşturmaktadır. Birleşik fiil grubunun içerisinde ikinci sırada ise 410 adet kullanılan isim + yardımcı fiil kalıbında oluşan birleşik fiiller yer almaktadır. Bu birleşik fiillerin çoğunu et- ve ol- fiilleriyle kurulan fiiller ve bu fiillerin olumsuz şekli oluşturmaktadır. Birleşik fiillerin içerisinde en az yer alan da 176 tane kullanılan tasviri birleşik fiillerdir. Ayrıca fiil cümlelerinde yer alan diğer bir kelime grubu ise 10 adet bulunan tekrar grubudur. Görüldüğü gibi romanda en çok kullanılan yüklem, tek kelimeden oluşan fiil cümlesidir. Ayrıca yazar bir dilin söz varlığı açısından zenginliğini gösteren deyimleri de çok fazla kullanarak uzun anlatımlarla ifade edilebilecek durumları kısa ve öz kalıplarla ifade etmeyi başarmıştır.

Yüklemi isim olan toplam 904 cümle vardır. Bu 904 cümlelerin 551'i tanesi yüklemi tek isimden oluşan, 353' ü ise yüklemi kelime grubu olarak kullanılan isim cümleleridir. Kelime grubu olarak kullanılan isim cümlelerinde en fazla 182 adet olan sıfat tamlamasıdır. Bunu ad tamlaması 77, bağlama grubu 28, edat grubu 23, tekrar grubu 20, kısaltma grubu 7, isim fiil grubu 7, unvan grubu 4, deyim 3, sıfat fiil grubu 2 ile takip etmektedir. Gerek isim cümlelerinde gerek fiil cümlelerinde en fazla kullanılan yüklem tek kelimeden oluşan yüklem olduğu görülmektedir.

Eserde 2453 özne vardır. Bunlardan 1002'si tek sözcükten oluşmakta, 1451'i ise kelime gruplarından oluşmaktadır. Bu kelime gruplarından sıfat tamlaması 702, ad tamlaması 258, unvan grubu 194, isim fiil grubu 107, bağlama grubu 79, sıfat fiil grubu 79, açıklamalı özne 18, kısaltma grubu 13, tekrar grubu 9, zarf fiil grubu 5, cümle kuruluşunda olan 2, edat grubu ise 1 tanedir. Öznede ise yüklem aksine tek sözcükten oluşan öznelerden çok, kelime grubu olarak kullanılan öznelerin daha çok kullanıldığını görmekteyiz. Öznede yazar ifadeyi güçlendirmek amacıyla birden fazla kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan kelime gruplarına daha fazla yer vermiştir.

Eserde 1750 nesne vardır. Bunlardan 700' ü tek kelimeden oluşan, 1050'si de kelime grubu olarak kullanılan nesnelerdir. Bunlar sırasıyla sıfat tamlaması olanlar 377, ad tamlaması olanlar 251, cümle kuruluşunda olanlar 190, sıfat fiil grubunda olanlar 71, isim fiil grubunda olanlar 71, bağlama grubunda olanlar 48, unvan grubunda olanlar 23, açıklamalı nesne olanlar 8, tekrar grubunda olanlar 6, kısaltma grubunda olanlar ise 5 tanedir. Görüldüğü gibi nesnede de tek kelimeden oluşan nesnelerden çok, kelime grubu olarak kullanılan nesneler daha fazladır. Bu kelime grupları içerisinde de aynı öznedeki gibi sıfat tamlaması ve ad tamlamasına en fazla yer verilmiştir. 190 adet ile sıfat ve ad tamlamasını takip eden cümle kuruluşundaki nesneler ise doğrudan aktarma cümleleri olan belirtisiz ad tamlamalarıdır. Bunu dışında eserdeki nesnelerin çoğunluğu belirtili ad tamlamasıdır.

Eserde 2241 adet yer tamlayıcısı vardır. Bunlardan 1143'ü tek kelimeden oluşan yer tamlayıcısı, 1098'i kelime grubu olarak kullanılan yer tamlayıcısıdır. Bu kelime grupları sırasıyla ad tamlaması olanlar 459, sıfat tamlaması olanlar 396, isim fiil grubunda olanlar 129, sıfat fiil grubu olanlar 53, bağlama grubu olanlar 22, unvan grubunda olanlar 21, tekrar grubu olanlar 13, kısaltma grubunda olanlar ise 5 tanedir.

Yer tamlayıcısında da en çok kullanılan kelime grubu ad tamlaması ve sıfat tamlamasıdır. Metinde geçen ad tamlamalarının çoğu ise belirtili ad tamlamasıdır.

Eserde 3613 adet bulunan zarf tamlayıcısının 1016'sı tek kelimedenden oluşan, 2597' si ise kelime grubu olarak kullanılan zarflardır. Bu kelime grupları sırasıyla edat grubunda olanlar 1064, zarf fiil olanlar 685, sıfat tamlaması olanlar 516, tekrar grubu olanlar 191, ad tamlaması olanlar 82, kısaltma grubunda olanlar 29, bağlama grubu olanlar 23, cümle kuruluşu şeklinde olanlar ise 7 tanedir. Görüldüğü gibi zarfta en çok kullanılan kelime grubu edat grubu ile zarf fiil grubudur. Özne, nesne, yer tamlayıcısında en çok kullanılan sıfat tamlaması ve özellikle ad tamlaması zarfta edat grubu ve zarf fiil grubuna göre daha az kullanılmıştır. Ayrıca tek kelimedenden oluşan zarfların çoğunluğu da kavramsal çerçevede verdiğimiz gibi kesinlik, ihtimal, yineleme vb. anlamlarda kullanılan sözcükler ile cümlede sözcük türü zarf olan sözcüklerden oluşmaktadır.

Eserde 1048 adet bulunan cümle dışı unsurlar ise sırasıyla bağlama edatı olanlar 737, ünlem edatı olanlar 211, ara söz ve ara cümle niteliğinde olanlar 55, hitap unsuru olanlar ise 45 tanedir. Cümle dışı unsurlardan en çok kullanılan ise bağlama edatlarıdır. Bu bağlama edatları cümleleri bağladıklarında cümle dışı unsur olarak, yüklem dışında herhangi bir ögeden sonra gelen bağlama edatları ise cümle dışı unsur olarak değil, kendisinden önceki ögeyle birlikte alınmıştır.

Eserde genel olarak zarf tamlayıcısının dışında diğer ögelerde kelime gruplarından en çok ad tamlaması ile sıfat tamlaması ardından fiilimsi grupları, bağlama ve tekrar gruplarının geldiğini görmekteyiz. Kısaltma gruplarının ise en fazla zarfta kullanıldığını görmekteyiz. Diğer ögelerde kısaltma grupları yok denecek kadar az kullanılmıştır.

Eserde, Yükleminin yerine göre 5708, Yükleminin türüne göre 5503, Anlamına göre 5503, Bağlanma şekillerine göre 992 cümle incelenmiştir.

Yükleminin yerine göre incelenen 5708 cümleden 5423'ü düz, 80'i devrik, 205'i de kesik cümledir. Görüldüğü gibi cümlelerin büyük çoğunluğu yüklemi sonda olan düz cümlelerdir. Yani Türkçenin cümle yapısına uygun cümleler kullanılmıştır.

İkinci sırada yer alan kesik cümle ise daha çok anlatımı güçlendirmek amacıyla okuyucunun muhayyilesine bırakılmış tasvir cümlelerinden oluşmaktadır. Devrik cümle ise yok denecek kadar az oranda kullanılmıştır. Kullanılan bu devrik cümlelerin hemen hemen tamamı kısa ve soru cümlelerinden oluşmaktadır.

Yüklemnin türüne göre incelenen 5503 cümlelerin 4588'i fiil, 915'i ise isim cümlesidir. Kullanılan fiil cümlelerinin büyük çoğunluğu tek kelimedden oluşan fiil cümleleridir. Bu fiil cümlelerinden sonra sırasıyla anlam kaymasından ve deyimlerden oluşan fiiller ile isim + yardımcı fiilden oluşan fiillerden oluşan fiil cümleleri en çok kullanılmıştır. İsim cümlelerinde ise yine tek kelimedden oluşan cümlelerin çoğunlukta olmasıyla birlikte, kelime grubu olarak en çok sıfat ve ad tamlamasıyla kurulan cümlelerin varlığını görmekteyiz.

Anlamına göre incelenen 5503 cümlelerin 4826'sı olumlu, 516'sı olumsuz, 161'i ise soru cümlesinden oluşmaktadır. Olumlu cümlelerin 4006 tanesi olumlu fiil, 820 tanesi olumlu isim cümlesinden; olumsuz cümlelerin 421 tanesi olumsuz fiil, 95 tanesi da olumsuz isim cümlesinden oluşmaktadır. Soru cümlelerinden 117 tanesi “mi” soru ekiyle oluşturulan, 44 tanesi de soru zamiri, soru sıfatı, soru zarfı gibi soru sözcükleriyle oluşturulan cümlelerdir. Görüldüğü gibi eserde gerek fiil gerek isim cümlelerinde anlamına göre en çok kullanılan cümle türü olumlu cümledir.

Bağlanma şekillerine göre incelenen 992 cümleden sadece tek bir özelliğe göre bağlı olan cümleler şunlardır: Ortak cümle ögeleriyle bağlanan cümleler 447, Anlam ilişkisiyle bağlanan cümleler 385, Bağlama edatlarıyla bağlanan cümleler 115, Ortak kip/şahıs ekiyle bağlanan cümleler ise 45 tanedir.

Görüldüğü gibi en çok ortak cümle ögeleriyle bağlı olan cümleler kullanılmıştır. Bu ortak ögelerin büyük çoğunluğunu da ortak özneli cümleler oluşturmakta, diğer ögelerin ortak olduğu cümle türü pek bulunmamaktadır. Metin bir bütünlük halinde olduğu için ikinci sırada da anlam ilişkisiyle bağlı olan cümleler yer almaktadır. Bağlama edatlarıyla bağlı olan cümleler ise iki veya daha fazla cümlelerin bağlama edatıyla bağlı olduğu cümlelerdir. Cümle başında bağlama edatı olan cümleler, bağlama edatlarıyla bağlı olan cümleler başlığı altında incelenmemiştir.

Ayrıca dört grup altında incelenen cümlelerin bağlanma şekilleri Karahan'ın konu içerisinde alt başlıklara ayırdığı gibi bir cümlenin birden fazla şekilde de birbirine bağlandığı görülmüştür. Bu çalışmada bu şekilde bağlı olan cümleler de birden fazla bağlanma şekilleriyle oluşturulan cümleler başlığı altında incelenmiştir. Bunlar: Ortak cümle öğeleriyle ve ortak kip/şahıs ekiyle bağlı olan cümleler 194, ortak cümle öğeleriyle ve bağlama edatlarıyla bağlı olan cümleler 183, ortak cümle öğeleriyle, ortak kip/şahıs ekiyle ve bağlama edatlarıyla bağlı olan cümleler 53, ortak cümle öğeleri ve anlam ilişkisiyle bağlı olan cümleler 35, bağlama edatı ve anlam ilişkisiyle bağlı olan cümleler 17, ortak kip/şahıs ve anlam ilişkisiyle bağlı olan cümleler 12, ortak kip şahıs ve bağlama edatlarıyla bağlı olan cümleler 12 adettir.

Görüldüğü gibi burada da en çok ortak cümle öğeleriyle, ortak kip/şahıs ve bağlama edatlarıyla bağlı olan cümleler yer almaktadır. Ayrıca Karahan'ın artık cümlelerin bağlanma şekilleri başlığı altında vermediği fakat kavramsal çerçevede bahsedildiği gibi içinde fiilimsi olan veya fiilimsi olmayan tek yargılı cümleler de basit cümle olarak değerlendirilmiş olup eserde toplam 1250 tane de basit cümle olduğu görülmüştür.

Türkçenin ifade zenginliğini çok iyi şekilde kullanan Refik Halit bu romanında da Türkçenin bütün gücünü göstermiştir. Eserde betimleyici unsurları ve gözlem gücünü büyük bir dil ustalığıyla aktarmıştır. Türkçe söz dizimi kurallarını en ince ayrıntısına kadar uygulayan sanatçı, böylece eserinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Romanda geçen cümlelerin çoğunun kısa cümleler olduğu, gözlem ve betimleme yapılan yerlerde ise daha çok uzun cümleler kullanıldığı görülmüştür.

Roman Türkçenin kurallarına uygun olarak %95'lik oranla düz cümlelerle yazılmıştır. Romanda geçen bu düz cümleler, Türkçenin cümle yapısına uygun olarak önce özne sonra tamamlayıcı öğeler daha sonra ise yüklem kullanılarak oluşturulmuştur. Devrik cümle yok denecek kadar az kullanmıştır. Fiil cümlelerini daha çok kullanan sanatçı bu fiil cümlelerinde birleşik fiil grubuna daha çok yer vermiştir. Birleşik fiil grubunda ise bir dilin söz varlığını ve zenginliğini gösteren deyimleri en çok kullanmıştır. Ayrıca kullanılan bu deyimler Anadolu halkının çok rahat anlayabileceği günlük konuşma dilinde kullanılan deyimlerdir. Öğelerde ise

kelime grubu olarak niteleyici ve belirtici görevlerinden dolayı en çok sıfat tamlamasını ve ad tamlamasını kullanmıştır.

Türkçe söz dizimiyle ilgili farklı görüşler doğrultusunda incelenen bu romanda Refik Halit'in dili akıcı, sürükleyici, etkili kullanmasındaki en önemli sebebin Türkçe söz dizimine uygun cümleler kullanması olduğu görülmüştür.

6.2. Öneriler

Bu bölümde Refik Halit Karay' ın “Sürgün” adlı romanının Türkçe söz dizimi açısından incelenmesi sonucunda bazı öneriler sıralanacaktır.

Deyimlerle desteklenen anlatımıyla Türkçeyi bu denli canlı, akıcı ve etkili kullanmasının nedeni yazarın Türkçe söz dizimi açısından gerek kelime gruplarını gerekse cümle yapısını Türkçeye uygun kullandığının bir sonucu olduğuna kanaat getirdik. Bu neticeyle yazarın diğer eserlerinin de okunup söz dizimi açısından incelenmesinin kanaatine vardık.

Türkçenin söz dizimine yeterince hakim olan Refik Halit Karay eserlerinin tümünün dilcilerin farklı yaklaşımlarından yararlanarak incelenmesi kelime grupları ve cümle yapısı hakkında daha ayrıntılı ve daha net bilgi edinmeye yardımcı olacaktır.

Ayrıca Türkçe söz dizimiyle ilgili farklı dilcilerin aynı konu hakkındaki farklı görüşlerinin incelenmesi ve en azından ortak bir terim adlandırmasının oluşması gerekmektedir. Bazı dilcilerin söz dizimine şekli esas alarak bazılarının da anlam açısından yaklaşması terim adlandırmalarını daha da çeşitlendirmektedir. Böylelikle aynı kavramlara verilen farklı adlandırmalar zaten tartışmalı olan konuların anlaşılmasını daha da güçleştirmektedir. Bu konuda bir birliğin sağlanması Türkçe söz diziminin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Konuşma diline ve Türkçenin kurallarına oldukça uygun olarak yazılan bu eserin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından temel eserler arasına alınması gerektiğinin kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Akbayır, S. (2006). Cümle ve Metin Bilgisi. Ankara: Pagem A Yayıncılık.
- Akman, E. (2004). Belirtisiz İsim Tamlaması mı Sıfat Tamlaması mı? V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı. Ankara. I. Cilt, s.119-124.
- Akyüz, K. (1995). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Banarlı, N. S. (2004). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi.İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2000). Türkçenin Grameri. Ankara: TDK Yayınları.
- Baydar, T. (2013). İsim + Yardımcı Fiil Şeklinde oluşan Birleşik Fiiller Üzerine. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 49, Erzurum, s. 55- 66.
- Bolulu, O. (1995). “Türkçe’de Takısız Ad Tamlaması Vardır” Çağdaş Türk Dili, Sayı: 88, s. 33-36.
- Boz, E. (2007). Türkiye Türkçesinde +(A) Durum Biçimbirimi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bulak, Ş. (2013). Özne Türleri Üzerine. Turkish Studies , Ankara: 1101-1127.
- Çam Öneren, A (1995). “Ah Şu Takısız Tamlamalar” Çağdaş Türk Dili, Sayı: 94, s. 20-24.
- Delice, İ. (1998). Türkçe Söz Diziminde Özne. Türklük Bilimi Araştırmaları, Sivas: 6. sayı, s. 191-208.
- Delice, İ. (2007). Yüklemin Özne ve Nesne İlişkisi. Sivas, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, Cilt:31, No:2, s.141-145.
- Delice, İ. (2012). Cümle Nasıl Tanımlanmalıdır? Turkish Studies Volume 7/1, s.37-40.

Delice, İ. (2012). Yapı Açısından Cümle Sorunu. Turkish Studies - Volume 7/3, s.871-876.

Demir, C. (2003). Türkçe Öğretiminde Zarf Tümleçleri. Türklük Bilimi Araştırmaları, cilt 13, sayı 13 s.407.

Dizdaroğlu, H. (1976). Tümce Bilgisi. Ankara: TDK Yayınları.

Doğan, N. (2010). Türkçede Nesneyi Belirleme Sorunu. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9.

Ediskun, H. (1992). Türk Dilbilgisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ergin, M. (2000). Türk Dilbilgisi. İstanbul: Bayrak Basım.

Ergönenç Akbaba, D. (2007). Türkiye Türkçesinde Yapısında isim-Fiil Bulunan Birleşik Fiiller. Dil Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 1 Güz, s. 83-95.

Ertürksoy, A. (2005). Türkiye Türkçesinde Cümlede Özne. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Eryaşar, S. (1995). “Takısız Ad Tamlaması” Çağdaş Türk Dili, Sayı: 85: s. 30-31.

Gencan, T.N. (1975). Dilbilgisi. İstanbul: Murat Matbaacılık.

Hatipoğlu, V. (1982). Türkçenin Söz Dizimi. Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi.

Karaağaç, G. (2012). Türkçenin Söz Dizimi. Ankara: Kesit Yayınları.

Karahan, L. (1993). Türkçede Birleşik Cümle Problemi. TD, Sayı: 505, s. 19-23.

Karahan, L. (1999). Türkçede Söz Dizimi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karahan, L. (2000). Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine. Türk Dili, sayı: 583, s.16-23.

Karahan, L. (2004). Belirtisiz Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, 20–26 Eylül, Ankara: TDK, 1615–1624.

Karahan, L. (2016). Türkçede Söz Dizimi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karaörs, M. (1993). Türkçenin Söz Dizimi Ve Cümle Tahlilleri. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Kahraman, T. (2005). Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi. Ankara: Dumat Basımevi.

Karasar, N. (2012). Araştırmalarda Rapor Hazırlama Yöntemi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Karay, R. H. (1984). Memleket Hikayeleri. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Karay, R. H. (2017). Sürgün. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Korkmaz, Z. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2003). Türkiye Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kurdakul, Ş. (1994). Çağdaş Türk Edebiyatı. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Mahmood, R. (2015). Selim İleri'nin Yağmur Akşamları Adlı Hikaye Kitabı Üzerinde Söz Dizimi İncelenmesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Mehmedoğlu, A. (2001). Türk Dilinde Bağımlı Birleşik Cümle Söz Dizimi. Adapazarı: Aşıyan Yayınları.

Ozansoy, H. F. (1976). Edebiyatçılar Geçiyor. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Özmen, M. (2016). Türkçenin Söz Dizimi. Adana: Karahan Kitabevi.

Öztürk, J. (2014). Türkçede Nesne Ögesi Üzerine. Prof. Dr. Mehmet Özmen Adına Sözdizimi Çalıştayı (23 Ekim 2014-2015).

Savran, H. (2002). Türk Dilbilgisi Öğretiminde Birleşik Fiillerin İşleniş Üzerine Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi cilt:5 sayı:7 syf.107.

Sev, G.(2004). Çıkma Durum Ekinin Nesne Görevinde Kullanımı. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.2655-2666.

Sinanoğlu, S. (1957). Basit Cümlede Nesne ve Tümleç. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Sayı: 5-6.

Şimşek, R. (1987). Örneklerle Türkçe Söz Dizimi. Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık.

Tepesu M. (2015). Refik Halit Karay'ın Eserlerindeki Hal Eklerinin Görev ve İşlevleri. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Törenek, M. (2013). Bir Dil Ustası Refik Halit Karay- Üslubuna Dair Bazı Dikkatler. AÜ. Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 51, s.159-174.

Türkçe Sözlük (1998). 9. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Üstüner, A. (1998). Cümlelerin Öğeleri Konusundaki Karışıklıklar. Türk Dili Dergisi, Sayı:11, s. 18-30.

Yavuz, M. A. (2000). “Türkçe’de Ad-Niteleyici Sözcüklerin Sınıflandırma Sorunu” Çağdaş Türk Dili Dergisi, Sayı: 149, Sayfa: 1-5.

Zülfikar, H. (1993). Özne Türleri ve Bunların Adlandırılışı. Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı, 22-23 Ekim 1993, Ankara: TDK Yayınları, 1995, s. 43-51.

Zülfikar, H. (1995). Girişik Cümle Sorunu, Ankara: Türk Dili, S.521, Haziran, Sayfa: 643-648.